

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Fatma SARAÇ

DOLAR ve EURO’NUN PETROL PİYASASINDAKİ ROLÜNÜN ANALİZİ

**Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

Antalya, 2012

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Fatma SARAÇ

DOLAR ve EURO’NUN PETROL PİYASASINDAKİ ROLÜNÜN ANALİZİ

Danışman

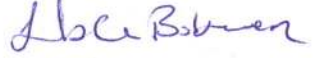
Doç.Dr. Işıl KAZAN ÇELİK

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2012

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Fatma SARAÇ'ın bu çalışması jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. HALE BALÇEVEN

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. LİL GELİK

Üye : Yrd. Doç. Dr. RAMAZAN İZOL

Tez Başlığı: DOLAR VE EURONUN PETROL PİYASASINDAKİ ROLÜNÜN
ANALİZİ

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 20/06/2012

Mezuniyet Tarihi : 27/06/2012

Prof. Dr. Mehmet ŞEN
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM PETROL, DÖVİZ VE EKONOMİK GELİŞMELER

1.1 Döviz Arz ve Talebi.....	4
1.2 Dünyada Yaşanan Ekonomik Gelişmeler	6
1.3 Petrol ve Ekonomik Etkileri.....	17
1.3.1 Petrol Fiyatlarını Belirleyen Etmenler.....	17
1.3.2 Petrol Fiyatlarındaki Değişimin Ekonomik Etkileri.....	18

İKİNCİ BÖLÜM PETROL POLİTİKALARI

2.1 Petrol Üreticisi Ülkelerin Önemi	23
2.2 Petrol Üreticisi Ülkelerin Değişen Petro-Politiği	27
2.3 Ülkelerin Petrol Politikaları ve Para Birimlerine Etkisi	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ULUSLARARASI PİYASALARDA PARA BİRİMİ VE ETKİLERİ

3.1 Uluslararası Piyasalarda Petro-Dolar	45
3.2 Uluslararası Piyasalarda Para Biriminin Değişmesinin Olası Etkileri.....	50
SONUÇ	71
KAYNAKÇA.....	74
ÖZGEÇMİŞ	81

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BRIC	Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin
CFR	Council of Foreign Relations
CNG	Compressed Natural Gas
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
OAPEC	Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
IPE	Uluslararası Petrol Borsası
İMB	İran Merkez Bankası
NATO	Birleşmiş Milletler
NYMEX	New York Mercantile Exchange
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ÖZET

Bu çalışmada Dünya’da yaşanan ekonomik gelişmeler tarihsel perspektiften incelenmiş ve ekonomik gelişmelerin petrol fiyatlarına olan etkileri üzerinde durulmuştur. Petrol fiyatlarının bu derece önem arz etmesinin genel sonuçlarının ne olacağı saptanmaya ve petrol fiyatlarını en çok etkileyen kuruluş OPEC ’in önemi analiz edilmeye çalışılmıştır. Ülkelerin özellikle de petrol ihraç eden ülkelerin değişen petrol politikaları üzerinde durulmuş ve geleceğe dair birtakım beklentilerin altı çizilmiştir.1990’ların sonuna kadar ABD’nin uluslararası rezerv para olma ve Petro-dolar olma özelliği devam etmesi ve 1999 yılında AB’nin yeni bir para birimi olan Euro’yu piyasaya sürmesi ile ABD’nin dolarının rezerv para olma niteliğini sarsmaya başlamış olmasının muhtemel sonuçları irdelenmiştir. ABD’nin egemenliğini devam ettirmek için petrolde para birimi değiştiren ülkelere neler yaptığı, özellikle de konumuz gereği en çok İran üzerinden hareketle ABD’nin İran’a uygulamış olduğu ambargolar net bir şekilde analiz edilmiş ve aslında bu ambargoların ABD’nin İran’ın petrol borsası kurması petrolü başka para birimiyle satmasının ana etken olduğunun altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Petrol, Petrol Fiyatları, OPEC, Dolar, Euro

ABSTRACT

THE ANALYSIS OF THE ROLE OF DOLLAR AND EURO IN OIL MARKET

In this study, economic developments in the world have been evaluated from historical perspective and the effects of these developments on oil prices have been emphasized. The general consequences of oil prices having such a great importance and the importance of OPEC, the most effective institution on oil prices have been analysed. The changing oil policies of the countries, especially oil exporting countries have been studied and some future expectations have been highlighted. The possible consequences of US' continuous notion of being international reserve money and petrodollar until the end of 1990's and US Dollar's shaken reserve money position in 1999 by EU introducing the new currency Euro into the market have been examined. In order to sustain its dominance, USA's attitude towards the countries which changed the currency in oil and by the content of our argument, from this point forth especially Iran and the embargo that US placed upon Iran have been analysed. It has also been highlighted that the main factor for US embargo on Iran is that Iran established a new oil exchange market and exported oil with a different currency.

Keywords: Oil, Oil Prices, OPEC, Dolar, Euro

GİRİŞ

Euro'nun 1999 yılında kullanıma girmesinden itibaren uluslararası bir para birimi olarak başarılı olduğunu ve belli başlı uluslararası para birimi rollerinin hepsinde ABD Dolarından sonra en yaygın kullanılan uluslararası para birimi olduğunu vurgulanmaktadır. Bu tezin bulguları Euro kullanımının yükselen bir eğilim izlediğini ve Euro'nun dünyada ve özellikle Türkiye'de gittikçe artan belirgin bir rol oynadığını göstermektedir (Köse, 2006, s. v). Bu nedenle dünya petrol tüketiminin dolar yerine Euro ile gerçekleştirilmesi durumunda neler olabilir sorusu tezin temel problematiğini oluşturmaktadır. Bu çerçevede İran ve ABD arasında yaşanan Euro&Dolar savaşı ve Türkiye'ye etkileri de önemli sorulardan biridir.

Petrol, doğal halde bulunan ve yeraltından çıkarılan işlenmemiş ham petrol anlamına gelmektedir. Petrol, denizlerdeki bitki ve hayvanların çürüdükten sonraki kalıntılarından oluşur. Bu kalıntılar deniz yatağında milyonlarca yıl boyunca çürüdükten sonra geriye yalnızca yağlı maddeler kalır. Çamur ve büyük kaya katmanları altında kalan yağlı maddeler de petrol ve gaza dönüşür. Petrolün kimyasal yapısı farklı uzunluklardaki hidrokarbon zincirlerinden oluşur. Bu zincirler, petrolün arıtım sürecinde damıtma sayesinde ayrıştırılıp benzin, jet yakıtı, kerosen gibi ürünler elde edilir (Vikipedi). Petrol genellikle bir arıtmadan geçirildikten ya da rafine edildikten sonra kullanıma hazır hale gelir. Bu işlemle ham petrol benzin, mazot, yağ ve petrokimya ürünlerine dönüştürülür. Petrokimyasal hammaddeler daha çok plastik, yapay kauçuk, yapay lif, gübre, deterjan, böcek ilacı ve çeşitli çözücülerin üretiminde kullanılır. Bunlara ek olarak petrol bazlı hammaddeden, uçak, otomobil, inşaat, patlayıcı sanayi, dokuma sanayi ve boya sanayisinde, gıda işleme tekniklerinde ve tarımda da yararlanılır (Gürün).

Petrol, 20. yüzyılın başından itibaren ekonomik ve siyasi tarihte etkin bir öge olarak; ülkeleri, toplumları, uluslararası sistemi, uluslararası politikaları, devletlerarası güç mücadelelerini, savaşları ve barışları şekillendiren, değiştiren ve dönüştüren unsurlardan olmuştur (Emeklier & Ergül, 2010, s. 52). Petrol günümüzde büyük önem taşıyan bir yer altı zenginliğidir. İnsanlığın gereksinim duyduğu enerji ihtiyacının % 80'ni petrolden sağlanması günümüz dünyasında hala önemli bir enerji kaynağı olmasının göstergesidir. 1870'li yıllarda buharlı makinenin icadı ile başlayan teknolojik gelişmeler ve Birinci Dünya Savaşı ile devam eden Sanayi Devrimi, petrole olan talebi giderek arttırmıştır. Petrol fiyatları, dünya ve ülke ekonomik performansı açısından önemli göstergelerden birisi olmuştur. Ekonomide pek çok sektör, doğrudan ya da dolaylı olarak petrole bağımlıdır. Birbirinden bağımsız veya birbirini etkileyen çok sayıda etkene bağlı olması nedeniyle petrol piyasasında veya petrol fiyatlarında ortaya çıkan değişiklikler hem ülke hem de dünya ekonomisi üzerinde zincirleme etkileşimler

yaratmaktadır. Ham petrol fiyatlarındaki yükselişlerin zincirleme etkileşimlerini enflasyon, işsizlik, ekonomik büyüme ve diğer makroekonomik değişkenler üzerinde görmek mümkündür.

Dünya’da petrol rezervleri, bitişi için biçilen sürelerle karşı artmaya devam etmektedir. Kesinleşmiş rezervlerin ne kadar arttığından ziyade bu artışın hangi bölgelerde olduğunun önemi günden güne artmaktadır (Atiker, s. 3). Kanıtlanmış petrol rezervlerinin büyük bir bölümü, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) kontrolü altında bulunmaktadır. OPEC ülkelerinin başlıca gelir kaynağını ise petrol gelirleri oluşturmaktadır. Ancak OPEC üyeleri, ekonomileri açısından hayati bir öneme sahip olan bu ürünün küresel pazarı çerçevesinde sahip olmaları gerektiği kadar bir güce ve etkiye sahip değildirler. Bunun birincil nedeni ise ortak politikalar geliştirip bunları gerçekleştirmede yaşadıkları güçlüklerdir. Ortak bir amaç uğruna bir araya gelen ilgili bu ülkeler ortak hareket edememekte, meydana getirdikleri kurumsal yapı homojen olmaktan ziyade heterojen bir özellik arz etmektedir. Kendi arasında çok sağlam olmayan bir ilişkiler yumağı içerisinde bulunan üye ülkeler, çok güçlü olmayan bir kartel yapılanması içerisinde kendi bireysel çıkarlarını ön planda tutma yoluna gitmektedirler. Bu ise bir kurum olarak OPEC ’in üyesi ülkelere yüklediği sorumlulukların ve bunların sınırlarının ne kadar güçlü olduğu konusunu gündeme getirmektedir. 1970’li yılların sonunda uluslararası piyasalardaki önemli bir diğer olgu da, ABD yönetiminin doları destekleyen parasal politikalarının olmamasıdır. 1973 yılından itibaren gündeme gelen petrol krizi ve bunun yarattığı enflasyonist ortamın da etkisi ile topluluk yeni bir arayış içine girmiştir. 1970’li yılların bu olumsuz koşullarında, üye ülkeler arasındaki özellikle Fransa ve Almanya arasındaki görüş farklılıklarından kaynaklanan koordinasyonsuzluğun ve Werner Planının başarı ile uygulanmayışının değerlemesinin yapıldığı, Komisyonca hazırlanan Marjolin Raporu’ndan (Mercül, 2002) sonra 1977 yılında zamanın Komisyon Başkanı Roy Jenkins’in önerisi ile başlayan çalışmalar, 13 Mart 1979 yılında yürürlüğe giren Avrupa Para Sistemi ile sonuçlanmıştır (Avrupa Topluluğu ve Türkiye, 1993).

Tezin ilk bölümünde Dünya’da yaşanan ekonomik gelişmeler ve bu gelişmelere paralel olarak petrol fiyatlarına olan etkileri ele alınmıştır. İkinci bölümde petrol ihraç eden ülkelerin rolü ve önemi; petrol üreticisi ülkelerin değişen Petro-politiği; ülkelerin petrol politikaları ve para birimlerine etkisi ele alınmıştır. Son olarak üçüncü bölümde uluslararası piyasalarda petro-dolar’ın durumunu ve uluslararası piyasalarda para biriminin değişmesinin olası etkileri üzerinde durulmuştur. Sonuç bölümünde ise bütün bu değişik faktörlerin veya belirleyicilerin bir sentezi yapılmış ve tezin temel sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır.

Etkilenmelerin daha net bir şekilde anlaşılması için yaşanan ekonomik gelişmeler tarihsel bir perspektiften ele alınmıştır. Tarihsel bir süreç izlenmiştir. Tezin oluşturulmasında daha çok internetteki güncel makalelerden yararlanılmıştır. Konunun güncel olması ve bu konu hakkında yazılmış kitap, dergi gibi daha detaylı kaynak olabilecek materyallerin az olması nedeniyle bu şekilde bir yöntem izlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PETROL, DÖVİZ VE EKONOMİK GELİŞMELER

1.1 Döviz Arz ve Talebi

Döviz kuru, ulusal ekonomiler arasında uyum ve dengeyi sağlayan anahtar makroekonomik değişkendir. Döviz kurlarındaki değişimler, ekonomik faaliyetlerin seyrini etkilediğinden, döviz kuru değişimlerinin istikrarlı bir çizgi izlemesi, ekonomik istikrarı olumlu yönde etkileyecek ve kura dayalı istikrar politikalarının da başarısını artıracaktır. 1970'li yılların başlarına kadar, döviz kurlarını belirleyen temel faktörlerin dış ticaret akımları olduğu görülmektedir. Dış ticaret akımlarının önemini vurgulayan geleneksel döviz kuru anlayışına göre, cari yılda dış ticaret bilânçosunda meydana gelen değişimler döviz kurları üzerinde etkili olmaktadır.

1973 yılında Bretton Woods sisteminin sona ermesiyle birlikte birçok sanayileşmiş ülke ulusal paralarını dalgalanmaya bırakmıştır. Döviz piyasasında yaşanan dalgalanmalar, bu sistemin uygulanabilirliğini tartışmalı hale getirmiş ve ülkeler birer birer sabit kur sisteminden ayrılarak, esnek kur sistemine geçmiştir. Esnek kur sistemine geçilmesiyle beraber döviz kurlarında dalgalanmaların şiddeti ve süresinde artış meydana gelmiştir. Sabit kur koşulları altında, finansal piyasaların ve teknolojinin gelişmişlik düzeyiyle orantılı olarak üzerinde pek fazla durulmayan ve geleneksel kuramlarla döviz kurlarını açıklamaya çalışan iktisatçılar, esnek kur sistemine geçilmesiyle birlikte döviz kurlarının denge seviyesi için yeni açıklamalara gereksinim duymuşlardır. Esnek kur sistemi tarafından yaratılan kur oynaklıkları, belirsizlik ve ülkeler arasında döviz kuru paritesi oluşumunda hangi ölçütlerin dikkate alınması gerektiği gibi sorunlar, üzerinde en çok tartışılan konular haline gelmiştir (Bayraktar & Öztürk, 2010). Kurları, genellikle dış ticaret yaklaşımları mal ve hizmet ticareti ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Dış ticaret akımları yaklaşımına göre, iktisadi karar vericiler, yurt dışı ile mal ve hizmet ticareti yapmak için döviz talep etmektedir. Döviz, yurtdışından alınan mal ve hizmetlerin finansmanı için talep edilmektedir. Döviz arzını ise, yurtdışına satılan mal ve hizmetlerden elde edilen gelirler belirlemektedir. Dolayısıyla yabancı paraların denge fiyatı, ithalat ve ihracattan kaynaklanan döviz arz ve talebine göre belirlenmektedir. Döviz kurları ülkelerin dış ticaretinde, dolayısıyla uluslararası rekabet gücünde önemli etkiler yaratan en önemli makroekonomik değişken olmaktadır. Döviz piyasası, ülkelerin uluslararası alanda dış dünya ile bağlantı kurmalarını sağlamakta, uluslararası mal ve hizmet akımları döviz kurlarının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Dış ticaret akımları yaklaşımına göre, bir

ülkenin döviz kurlarını ve ulusal parasının değerini belirleyen en temel etken, o ülkenin dış ticaret dengesi, yani mal ihracatı ve ithalatıdır. Dış ticaret bilânçosunun fazla verdiği ya da ihracatın ithalattan fazla olduğu bir durumda ulusal paranın değeri artarken, dış ticaret bilânçosunun açık verdiği ya da ithalatın ihracatı aştığı bir durumda ulusal para değer kaybına uğramaktadır. Dolayısıyla dış ticaret akımları yaklaşımı açısından, ülkenin dış ticaret dengesini ya da ihracat ve ithalatını belirleyen tüm faktörler aynı zamanda paranın değerinin belirlenmesinde de etkili olmaktadır. Reel gelirden meydana gelen bir artış, ithalatın gelir-talep esnekliğine bağlı olarak ithal malları talebinin artmasına, dolayısıyla döviz kurunun yükselmesine ve ulusal paranın değerinin düşmesine neden olmaktadır. Dış ticaret yaparak hızla büyüyen ülkelerin paraları değer kazanırken, durgunluk içindeki ülkelerin paraları değer kaybetmektedir.

Döviz kuru sistemleri, bir ekonomide iç ve dış dengenin sağlanmasında en önemli araçlardan biridir. Döviz kuru, ekonomideki birçok değişkeni etkilemesi bakımından önemli değişkendir. Dış ticareti belirlemesinin ötesinde, enflasyon, yatırım ve tüketim kararları üzerindeki etkileri sebebiyle de önemli bir konudur. Döviz kuru, bir paranın diğer para cinsinden ifadesidir. İthalat ve ihracat işlemleri döviz kurlarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. İthalat arttıkça dolar talebi artar dolayısıyla dolar fiyatı yükselir. Diğer ülke parası değer kaybeder. İhracat arttıkça dolar girişi olur; dolar fiyatı düşer dolayısıyla diğer ülke parası değer kazanır (Alta). Değişken kur sisteminde, döviz arz ve talep esnekliklerinin yüksek olması durumunda, arz ve talep kurlardaki bir değişmeye hızlı tepkide bulunacaktır. Böylece, kurdaki ufak bir değişme, arz-talep dengesini sağlamaya yeterli olacaktır. Bu nedenle de, değişken kur sistemlerinde, kurlardaki değişme istikrarlı olacaktır. Ancak, döviz arz ve talep esnekliklerinin düşük olduğu durumlarda, dış ticarete belirli bir değişme sağlayabilmek için döviz kurlarının önemli ölçüde değişmesi gerekir (Hepaktan, 2009). Döviz talebinde meydana gelen bir değişiklik, faiz oranları aracılığıyla ekonomik faaliyetleri etkiler. Döviz kurunun değerlendirildiği durumda ithalat artarken, ihracat azalmakta ve bunun sonucunda bozulan cari işlemler dengesi dövize olan talebi artırmaktadır. Döviz kuru sabitlendiği için Merkez Bankası artan döviz talebini piyasaya döviz satıp karşılığında yerli parayı çekerek karşılayacaktır. Bu politika sonucu daralan para arzı faiz oranlarını artırıcı etki yapacak ve böylece ekonomik faaliyetler de yavaşlayacaktır (Gök, 2006). Sermaye giriş ve çıkışları ülkedeki döviz miktarını önemli ölçüde değiştirerek döviz kurları üzerinde büyük bir etki yaratmaktadır. Kısa dönemde kurlarda meydana gelen dalgalanmalarda en büyük etmen sermaye hareketleri olmaktadır. Günümüz dünyasında mal ve sermaye hareketlerine getirilen serbestlikler, ülkeleri dünyanın her bölgesinde meydana gelen gelişmelerden etkilenir hale

getirmektedir. Dolayısıyla ülkelerin kaderleri birbirleri ile ilintili bulunmaktadır ve ülkelerin döviz piyasalarıyla ilgili olarak karşılaştıkları sorunların uluslararası bir boyutu da bulunmaktadır. Bu bağlamda uluslararası mal, hizmet ve sermaye akımlarının etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, etkin bir ödemeler bilançosu denkleştirme mekanizmasını gerekli kılmaktadır.

1.2 Dünyada Yaşanan Ekonomik Gelişmeler

Tarihe kısaca göz attığımızda iktisadi açıdan dünyada önemli gelişmeler yaşandığı görmekteyiz. Ekonomide yaşanan bu gelişmelerin petrol piyasası üzerinde önemli etkileri olmuştur. Dünya petrol fiyatlarının 19. yüzyılın ikinci yarısından bu yana seyrine baktığımızda birçok kırılma ya da dalgalanma yaşadığı görmekteyiz. Söz konusu dalgalanmaların nedeni olarak paracılar tarafından yanlış para politikaları; arz yanlı iktisatçılar tarafından da aşırı vergi baskısı, yüksek reel ücretler ve arz şokları gösterilmiştir. İktisatçılara göre, dünya para sistemindeki ve özellikle para birimlerindeki belirsizlikler, dünya ekonomisindeki dengesizliklerin başlıca nedenleri arasındadır. İkinci dünya savaşından bu yana üç ana petrol fiyat şokunun finansal piyasaları ve dolayısıyla dünya ekonomisini etkilediğini görmekteyiz. Yaşanan bu petrol fiyat şoklarını ve dünya ekonomisini nasıl etkilediğini tarihsel perspektiften aşağıda ayrı ayrı başlıklar altında inceleyeceğiz. Bunlar;

Liberal iktisadi dönemin yaşandığı 1900-1913 dönemi:20. asrın ilk yılları olan 1900-1913 dönemi bugünkü OECD ülkeleri Batı Avrupa, ABD, Japonya, Avustralya, Yeni Zelanda ve Türkiye için liberalizm ilkelerine uygun bir dünya düzeni içinde Türkiye hariç istikrarlı bir büyüme ve refah düzeyinin hızla arttığı bir dönem olmuştur. Esasen bu parlak dönem 1820'lerde başlamış ve 1870'lerden itibaren de giderek hızlanmıştır. Çünkü 1870'lerden itibaren uluslararası sermaye akımlarında ve uluslararası göç hareketlerinde tam serbesti, dış ödemelerde de altın standardı ve sabit kur sistemi altın çağını yaşamaya başlamış ve bu durum 1913 yılına kadar sürmüştür. Bu dönemin en koruyucu ülkeleri ABD, Rusya ve Latin Amerika ülkeleri olmuştur. Ayrıca bu dönemde gerek Batı Avrupa ülkeleri ve ABD gerekse Japonya eğitime büyük ağırlık vermiştir. Bu dönemde ve takip eden dönemde ABD'nin insan kapitaline eğitime, endüstriyel araştırma ve geliştirme faaliyetlerine verdiği önem Batılı ülkelere ve Japonya'dan da daha önde olmuştur. Onun için ABD daha 1950'lere gelmeden dünyanın süper gücü olarak ortaya çıkmıştı. Günümüzün gelişmiş ülkelerinin çoğu ise 1910-1913 dönemi ile 1913-1945 dönemlerinde sömürge durumunda oldukları için onların iktisadi gelişme hamleleri ancak 2.Dünya Savaşından sonra başlamıştır.

Dünya savaşları, Büyük ekonomik kriz ve otarşik dışa kapalı ve kendi kendine yeterli iktisat politikalarının hüküm sürdüğü 1913-1950 dönemi: Bu dönemde günümüzde olduğu gibi sürekli enflasyon durumu yoktu. Büyük Buhran 1929 – 1931 yıllarında oluşan büyük enflasyon oranları ve astronomik düzeylere çıkan kamu açıkları, Amerikan dolarını altın ile destekleme politikasını imkânsız kıldı. Bu durum, Amerikan Başkanı Roosevelt’i 1932’de dolar ile altını birbirinden ayırmaya yöneltti. Bu zamana kadar ABD, dünya ekonomisinin hâkim gücü idi, fakat iktisat bilimi bakış açısına göre, bir imparatorluk değildi. Dolar değerinin altına sabitlenmiş olması, Amerikan yönetiminin, dolar arz etme yoluyla diğer ülkelerden karlar elde etmesine müsaade etmiyordu. İktisat tarihinin en önemli ve en derin krizi, 1929 krizidir. Avrupa ülkelerinde bazı bankaların mali sıkıntıya girmesi New York Borsası’nda hisse senedi fiyatlarında ani düşüslere neden olmuş ve ardından da tüm ABD ekonomisini etkisi altına almıştır. Bununla da sınırlı kalmayan kriz, dalga dalga diğer ülkelere yayılmıştır. 1929 Büyük Depresyonu ile borsada yaşanan çöküşün yanı sıra bankalarda ciddi anlamda iflaslar yaşanmış; toplam tüketim ve yatırımlarda ani düşüşler ortaya çıkmış ve tüm bu gelişmelerin sonucunda yalnızca ABD’de 1929-33 yılları arasında GSYİH yaklaşık 1/3 oranında azalmıştır (Aktan & Şen, 2002). Büyük İktisadi Kriz’in 1929 yılında patlak vermesiyle birlikte bütün batılı ülkelerde dış ticarete serbesti yerine ithalat yasakları, yüksek gümrük duvarları ve yabancı sermaye akımlarında ortaya çıkan kısıtlamalar sonucu, dünya dış ticaret hacminin azalmasına yol açmıştır. Neticede hem gelişmiş ülkelerde hem de sanayi ülkelerinde içe dönük bir iktisat politikası uygulanması zorunlu hale gelmiş ve bu dönem büyük bir iktisadi durgunluk içinde geçmiştir. 1929-1932 döneminde OECD ülkelerinde ithalat hacmi %25 düşmüş, uluslararası sermaye piyasası çökmüş, altın standardı terk edilmiş, dünya fiyatlarındaki %50’lik düşüş ve negatif iktisadi büyümenin bir sonucu olarak bu ülkelerde her dört kişiden birinin işsiz kalması büyük bir iktisadi ve sosyal kaos yaratmıştır. Bu dönemde bu ülkelerde yatırım ve üretimde aşırı ve geçici devlet müdahaleleri de krizin atlatılmasına yetmemiştir. 1938 yılına gelindiğinde Batı Avrupa ve ABD’de GSYİH 1929 yılı seviyesinin sadece %6 üzerine çıkabilmiştir. İkinci Dünya Savaşının patlak vermesi ile bu gelişme de son bulmuştur. 1950 yılına gelindiğinde yabancı sermaye akımları 1900 yılının yarısı düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu akımlar ve özellikle Direkt Yabancı Sermaye Yatırımları dönemin daha az gelişmiş ülkelerinin yatırım ve üretim kapasitelerini artırmış, modern teknoloji transferini sağlamış ve geçici olarak da olsa dış ödeme açıklarının giderilmesine önemli katkılar yapmıştır. 1913-1950 dönemi arasında yaşanan 1.ve 2.Dünya Savaşı’nın en önemli sonuçları; dünyada iktisadi ve siyasi dengelerin alt üst edilmiş olması, ABD’nin ve Japonya’nın ekonomik gücünün daha da artması ve ABD’nin dünyanın en güçlü

süper gücü durumuna gelmiş olması olarak sayabiliriz. Birinci Dünya Savaşı'na katılan ülkelerde yatırım ve üretimde devletin payı artmış, iç ve dış parasal ve mali disiplin ortadan kalktığı için bir yandan enflasyonist ortama girilmiş öte yandan rekabetçi devalüasyonlar dönemi başlamış, böylece sabit kur sistemi ve altın standardı son bulmuştur.

1947–1965 döneminde kar oranlarındaki düşme sanayi üretiminde ve kapasite kullanım oranlarında düşmelere neden olmuştur. 1970'lerin ortalarından itibaren OPEC 'in petrol fiyatlarını yükseltmesi yaşanan durgunluğun yanına yüksek maliyet enflasyonunu eklemiş ve bu da stagflasyon olgusunu ortaya çıkartmıştır. OPEC üyeleri arasında kuruluş yıllarını takiben yüksek fiyatları destekleyen bir eğilim hâkim olmuştur. Petrol krizinin yaşandığı 1974 ve 1975 yılları ve hemen sonrasındaki süreçte bile fiyatların yükselmesine rağmen OECD ülkelerinde görülen büyük ekonomik gelişmenin petrol talebini arttırması gibi nedenlerle küresel petrol pazarı büyümeye devam etmiştir. Belirlenen kotalara uyulmaması ve hile yapılması gibi unsurlar varlıklarını koruyor olmakla birlikte, OPEC üyeleri arasında büyük bir sorun yaşanmamıştır. Bu zaman dilimi içerisinde Orta Doğu'da bulunan başlıca OPEC üyelerinin aralarında da düşmanca tavır ve politikaların bulunmadığı görülmüştür (Gelb, 1986, s. 59).

Uluslararası kuruluşların yönetimi ve denetimi altında uluslararası ekonomik ilişkilerin tekrar liberalleşmeye başladığı 1950-1970 dönemi (Altın Çağ: 1.ve 2.Dünya Savaşı'nın getirdiği felaketlerden ders alan batılı ülkeler daha İkinci Dünya Savaşı bitmeden ABD'nin öncülüğünde, dünyanın iktisadi ve siyasi düzeninin bir daha bozulmaması için harekete geçerek bir takım iktisadi, siyasi ve mali kuruluşları kurmuşlardır. İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar sömürgeciliğin birçok gelişmiş ülkede sürmesi bu ülkelerde modern sanayi sektörünün kurulmasını engellemiştir. Bu savaşın sona ermesi ile sömürgeciliğin büyük ölçüde son bulması birçok ülkenin sanayileşme stratejisi olarak önce ithal ikamesinin, bazı gelişmiş ülkelerde, 1960'lardan itibaren de dışa ihracata dönük stratejinin uygulanmasına fırsat vermişti. Geçmişte İngiltere ve son zamanlarda Hong Kong hariç, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tamamı iktisadi kalkınmalarının başlangıcında ithal ikamesi politikaları uygulamışlardır. Ancak ithal ikamesi politikalarının dozu, süresi ve dışa dönük kalkınma veya sanayileşme stratejilerinin başlatılması için harcanan zaman ülkeden ülkeye farklılıklar göstermiştir. 1950-1973 dönemi özellikle sanayi ülkeleri Japonya ve G. Kore gibi bazı ülkeler için bir altın çağ niteliğindedir. Bu dönemde büyüme hızının istikrarlı ve yüksek seviyede olmasının başlıca etkenlerden birisi, amaçları açıkça belli olan ve rasyonel davranış kurallarına sahip ve uluslararası dayanışmayı sağlayan bir düzenin varlığıdır. Diğer etken ise yeni bağımsızlığa kavuşmuş ülkelerin iktisadi kalkınmalarını teşvik eden yeni bir dünya

düzeninin kurulmasıdır. Bu dönem gelişmiş ülkelere dış ticaret de, mukayeseli üstünlüklerine göre uzmanlaşabilmelerine büyük fırsatlar sunmuş, yabancı sermaye ve teknolojiye daha kolay ulaşma fırsatları ortaya çıkmıştır. Meselâ, 1950'den 1985'e yabancı sermaye girişleri yıllık %9'luk bir artışla birikmiş olarak 47 milyar dolardan 944 milyar dolara ulaşmıştır. Bu dönemde bir yandan iktisadi kalkınma teorilerinde önemli gelişmeler olmuş, öte yandan Keynes'in aktif mali politikalar ve tam istihdam hedefleri akademik, politik ve bürokratik çevrelerce desteklenmiş ve uygulama alanı bulmuştur. Altın çağın en önemli sonuçlarından biri de, toplam üretimde GSYİH' da devlet harcamalarının OECD ülkelerinde 1950'de %27'den 1973'te %37'ye yükselmiş olmasıdır (Çarıkçı). Bu durum ise dönem sonunda sanayi ülkelerinin bile enflasyona duyarlı bir hale gelmesine yol açmıştır. Ekonomide devletin payının hem sanayi ülkelerinde hem de gelişmiş ülkelerde hızla artmasına yol açan başlıca faktörler ise sosyal güvenlik, eğitim, sağlık harcamalarındaki hızlı artış ve gelişmiş ülkelerde yol, baraj gibi altyapı yatırımlarının sadece devletçe üstlenilmesi ve ayrıca doğrudan verimli yatırımlarda da devletin devreye girmesidir.

1973-1974 yılında çıkan ilk petrol krizi, Arap-İsrail Savaşı nedeniyle OPEC ülkelerinin petrol arzını kısıması sonucu ortaya çıkmıştır. OPEC ülkeleri fiyatı arttırmak için petrol arzını kısımaya başlamış ve dört aylık dönemde petrol fiyatı varil başına 3 Amerikan dolarından 13 Amerikan dolarına yükselmiştir. OPEC 'in uyguladığı arz politikası sonucunda oluşan bu fiyat yükselişi petrol ithal eden ülkeler için çok önemli ekonomik ve sosyal sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Bu fiyat hareketlerinin sonucunda batı ekonomilerinde de durgunluk yaşandığı görülmüştür. Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kredi kuruluşları özellikle gelişmekte olan ülkelere kredi sağlamıştır. Bu fiyat hareketlerinin sonucunda batı ekonomilerinde de resesyon yaşanmıştır (Bittlingmayer, 2005). Almanya'dan Japonya'ya bütün petrol dış alımcısı ülkeler artan petrol faturalarını dışsatımdan elde ettikleri dolarlarla nasıl karşılayacakları sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. OPEC üyesi ülkeler ise artan petrol fiyatları sonucu elde ettikleri ve yurtiçi gereksinimlerini karşılayacak miktarın çok üzerinde olan dolarları Petro-dolarları nasıl kullanacakları sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Soruna çözüm yolu Petro-dolarların büyük kısmı Londra ve New York bankalarına gitmesi biçiminde olmuştur. 1974 yılında ABD Hazine Sekreteri Bennett ve Londra'da bulunan White Weld and Co isimli avro tahvil şirketinden Mulford, petrol fiyatlarındaki artışa bağlı olarak ortaya çıkan gelirin nasıl yönetileceğine ilişkin bir mekanizma geliştirmişlerdir. Bu mekanizma, Suudi Arabistan Para Otoritesi SAMA ile gizli bir anlaşmayı içermekteydi. Öngörülen mekanizmanın temelinde 1973-1974 yıllarında yüksek petrol fiyatları sonucu OPEC ülkelerinin ellerindeki Petro-dolarların ABD ve İngiltere merkez bankalarının lehine olacak

biçimde dönüşümünün sağlanması vardır. Söz konusu mekanizmanın işlemesi ise Suudi Arabistan ve diğer OPEC üyesi ülkelerin petrol gelirlerini ABD ve İngiltere bankalarına yatırımları ile başlamış ve daha sonra bu paraların dünyanın geri kalan kısmına, artan petrol faturalarını karşılamak için bu bankalar aracılığıyla avro-dolar tahvil¹ veya kredi olarak verilmesi biçiminde gerçekleşmiştir.

Birinci petrol şoku yılları olan 1973–1974 yılları ABD halkı tarafından yüksek enflasyon ve benzin istasyonlarındaki kuyruklarla hatırlanırken diğer ülkelerde bunlara ek olarak ABD Doları ile ödenmek zorunda olan yüksek dış borçlar olarak hatırlanmaktadır. Petrol şokunu takiben dünyada yaşanan yüksek enflasyon, yüksek faiz ortamı, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere bütün ekonomileri zorlamıştır.²

İkinci Dünya Savaşından sonra dünyada iktisadi ve siyasi açıdan Amerika Birleşik Devletlerinin egemen olduğu bir dönem olmuştur. 1929 büyük Dünya Bunalımından önce dünya sanayi üretiminin %44,5'i ABD tarafından gerçekleştirilmekteydi. Ancak ABD'nin bu süper üretim gücü, dünya üzerinde küresel iktisadi yönetim anlamında egemen bir unsur değildi. Haziran 1944 tarihindeki Normandiya çıkarmasının başarıyla sonuçlanmasının ikinci Dünya Savaşını ABD ve müttefiklerinin galibiyetiyle sona ereceğini göstermesiyle birlikte, Savaş sonrası döneme ilişkin iktisadi ve diplomatik istikrar kavramları tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar çerçevesinde gerçekleştirilen Bretton Woods konferansı³ sonucunda altın onsunun 35 ABD Dolarına bağlandığı ve ABD Dolarının uluslararası tek rezerv para olduğu yeni bir para sistemi doğmuştur. Ayrıca Bretton Woods konferansı sonucu Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi ABD'nin dünyada tek egemen güç olmasına hizmet edecek kurumlar da kurulmuştur. Savaş sonrası dönemde yıkılan Avrupa ve Asya ülkelerinin yeniden inşasında Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kurumların üstlendiği rol ABD'nin dünya üzerindeki iktisadi egemenliğinin perçinlenmesine yardımcı olmuştur. Yeni kurulan Bretton Woods parasal sistemi de dünya ekonomisinin istikrara kavuşmasını sağlamıştır. ABD ekonomisi büyük altın rezervleri ve sağlam üretim yapısı ile bu yeni düzende daha da güçlü bir yapıya kavuşmuştur. Sağlanan iktisadi istikrar dünyada üretim ve dış ticaretin hızla gelişmesini olanak sağlamıştır.

ABD kendisine pazar olacağı düşüncesiyle Avrupa kıtasında bir iktisadi birliğin oluşmasını teşvik etmiş ve 1957 yılında imzalanan Roma Anlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu

¹ Avro-dolar tahvil Avrupa Para Birliği dışındaki ülkeler tarafından Avro'ya dayalı olarak tutulan ve çıkarılan borç senedi olarak tanımlanan bir avro tahvil (Avrovil) türü olup değeri ABD Doları cinsinden belirlenmektedir.

² Borç krizlerine ilişkin daha ayrıntılı bilgi ve açıklamalar için bkz. Katz , Claudio J, Mahler, A. Vincent, (1992), "Three Views of the Latin American Debt Crisis", *Cooperation and Conflict*, Vol. 27, No. 2, 191-213

³ "Dünya ticaretinin etkin işlemlerini ve çok yanlı ödeme sistemini geliştirmek amacıyla, 44 ülkenin katılımıyla 1944 yılında ABD'nin New Hampshire Eyaleti'nin Bretton Woods kasabasında gerçekleştirilmiş bulunan uluslararası konferans", TDK, iktisat Terimleri Sözlüğü, www.tdk.gov.tr.

kurulmuştur.⁴ Bu iktisadi düzen 1970'lerin başlarına kadar devam etmiştir. 1949–1970 arasındaki dönemde savaştan harap olarak çıkmış Asya ve Avrupa ülkeleri, ABD'nin desteğiyle altyapılarını yeniden inşa etmiş ve giderek rekabetçi ve sağlam bir üretim yapısına kavuşmuştur. Bretton Woods parasal sistemi 1970'li yıllara kadar sorunsuz sayılabilecek bir biçimde işlemiştir. ABD Doları tek uluslararası rezerv para olarak ABD ekonomisine çok büyük üstünlükler sağlamıştır.

Sistemde ilk bozulma İngiltere'nin 1967 yılında sterlini devalüe etmesi ile başlamışsa da sistemdeki bu dalgalanma atlatılmıştır. 1970'li yılların başlarında Avrupa ve Asya ekonomilerinin artan rekabet gücü, Vietnam Savaşı harcamalarının ABD ekonomisine getirdiği yük var olan iktisadi düzeni sarsmaya başlamıştır. Başta Fransa olmak üzere, önemli ülkelerin merkez bankaları ABD'den ellerindeki dolarlar karşılığında mevcut altın-dolar değer değişikliğinden altın isteminde bulunmaya başlamışlardır. Bu gelişmelere bağlı olarak 1971 yılının ortasında ABD Merkez Bankasından altın çekimi hız kazanmış ve ABD altın rezervleri kritik bir düzeye gerilemiştir. Bu süreçte ABD'nin baş müttefiki durumundaki İngiltere Merkez Bankası bile 3 milyar dolarlık rezervi karşılığında 2600 ton altın almıştır (Yergin & Stanislaw, 1997, s. 60). Bu gelişmeler sonucunda ABD'deki Nixon Yönetimi tarafından Bretton Woods Sistemi⁵ ile getirilen 1 ons altın 35 ABD Doları değer değişikliği sona erdirilmiş ve 11 Ağustos 1971 tarihi itibarıyla tüm ulusal paralar dalgalanmaya bırakılmıştır. ABD Dolarının dalgalanmaya bırakılması ABD'nin artan dış ticaret açıkları ve Vietnam Savaşı harcamaları birleşerek 1970'li yıllarda ABD Dolarının devalüe edilmesine yol açmıştır.

ABD Dolarında yaşanan gelişmelere bağlı olarak Petrol Dış satımcısı Ülkeler Örgütü OPEC de, petrol ticaretinin birçok para biriminden oluşan bir para sepeti üzerinden olabilirliğini tartışmaya başlamıştır (Spino, 1999, s. 121). ABD petrol ticaretinin bir para sepeti ile yapılmasını önleyerek doların egemenliğini sürdürmek amacıyla dünyanın en büyük petrol üreticisi olan Suudi Arabistan ile üst düzey görüşmelere başlamıştır. Söz konusu bu görüşmeler sonucunda, o tarihte, bir açıklama yapılmasa da, Suudi Hükümeti petrol gelirleri ile gizlice 2,5 milyar dolar değerinde ABD hazine bonosu satın almıştır. Böylece “Petro-dolarların yeniden döngüsü” Petro dolar recycling olarak bilinen ve Newyork ve İngiltere

⁴ Avrupa Ekonomik Topluluğu bundan sonra metinde günümüzdeki adıyla Avrupa Birliği (AB) olarak geçecektir.

⁵ “Bretton Woods Konferansı sonucunda, Uluslararası Para Fonunun bütün üyelerinin paralarının değerini ABD Doları cinsinden tanımladıkları ve ulusal paraların resmi dolar karşılıkları ya da dolar değerdeşliğinin (paritesinin) yukarı ve aşağı % 1'lik aralık içinde dalgalanabildiği ve ödeme gücüyle ile karşılaşan ülkelerin ancak IMF izniyle devalüasyona başvurabilecekleri, buna karşılık ABD dolarının altına bağlandığı (1 ons altın=35 dolar) böylece doların anahtar para olarak kabul edildiği, altın kambiyo sistemi” TDK, İktisat Terimleri Sözlüğü, www.tdk.gov.tr.

bankacılık sisteminin lehine olan süreç başlamıştır. Suudi Arabistan ile gerçekleştirilen bu görüşmeler ileri bir tarihte ABD Hazine Genel sekreteri Blumenthal tarafından Suudi Arabistan'ın petrol ticaretini yalnızca dolarla yapacağı yönünde güvence verdiği biçiminde açıklanmıştır (Spino, 1999, s. x). Yukarıda belirtilen nedenler yanında 1973–1974 yıllarında petrol fiyatlarındaki hızlı yükselişin yarattığı iktisadi şok ABD Dolarındaki dalgalanmanın artması yönünde baskı yaratmıştır.

1973'ten itibaren gerek kapitalist gerekse sosyalist ülkelerde ekonomik büyüme hızların yavaşladığı ve yıllık enflasyonun önce arttığı sonra kontrol altına alındığı 1973-1997 dönemi: Bu dönemde, Uzak Doğu ülkeleri hariç hem sanayi ülkelerinde hem de sosyalist ülkelerde iktisadi büyüme düşme eğilimine yıllık enflasyon hızları da yükselme seyrine girmiştir. Büyümedeki gerilemeye ve enflasyondaki sıçramaya 1974'teki birinci petrol şoku ile 1979-1980 deki ikinci petrol şokunun yol açtığı öne sürüldü ise de sonradan bu görüşün yeterli ve gerçekçi olmadığı ortaya çıkmıştır. Petrol fiyatları artışı ise bu enflasyonist süreci sadece hızlandırmıştır. Büyümenin yavaşlamasındaki en önemli sebep ise ekonomi politikası konusunda iktisadi istikrarın ve dolayısıyla fiyat istikrarının sürekli olarak sağlanması ihtiyacının tam istihdam hedefinin önüne geçmesidir. Çünkü enflasyonun gelir dağılımını bozduğu, iktisadi büyümeyi dalgalandırdığı ve sadece ekonomik bozulmaya değil aynı zamanda çok büyük sosyal ve ahlaki tahribata yol açtığı iyice anlaşılmıştır (Çarıkçı).

1973-1996 döneminin ilk yarısında petrol ithal eden birçok ülke dış borç batağına girdiği için, bazı Latin Amerika ülkeleri olmak üzere, birçok gelişmiş ülkede büyük iktisadi sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Petrol fiyatlarındaki hızlı artış bu ülkelerin Ödemeler Dengesi açıklarını büyüttüğü gibi petrol fiyatları artışına paralel olarak makine ve teçhizat fiyatlarındaki sıçramalar da ithal enflasyonunun da etkisi ile birçok gelişmiş ülkede yıllık enflasyon hızlarında üç-dört hanelik rakamların ortaya çıkmasına yol açmıştır. İkinci petrol krizinin ise 1979 yılında ortaya çıktığını görmekteyiz. İran devriminin ardından yaşanan İran-İrak savaşı ile Ortadoğu'da yaşanan uluslararası anlaşmazlıklar petrol fiyatlarında sert yükselişe neden olmuş ve özellikle Batı ekonomileri başta olmak üzere dünya ekonomisinin resesyona girmesine neden olmuştur. Bu iki petrol krizinin iktisadi büyüme üzerinde çok önemli etkisinin olduğunun görülmesi ülkeleri alternatif enerji kaynaklarına yönelmeye başlamıştır.

1980 ve 1990'lar özellikle gelişen piyasa ekonomilerinde iktisadi istikrarsızlıkların arttığı ve bunlara bağlı olarak iktisadi krizlerin daha sıklıkla yaşandığı bir dönem olmuştur. Özellikle 1990'larda teknolojik gelişmelere de bağlı olarak ülke ekonomilerinde finansal kesimlerin ağırlığının artması ve bu kesimlerin oldukça kırılgan bir yapıda olması dünyada iktisadi kriz kavramının daha çok gündeme gelmesine yol açmıştır. Ülke ekonomilerinde 1990'ların

sonuna kadar ABD'nin uluslararası tek rezerv paraya sahip olma ve Petro-dolarlar üzerindeki kontrol ayrıcalığı tam olarak devam etmiştir (Gerard & Klingebiel, 1999). 1990 Körfez krizi petrol fiyatında çok sert bir sıçramaya neden olmuştur. Körfez Krizi nedeniyle petrol fiyatında %120 civarlarında artış yaşanmıştır Petrol fiyatlarındaki bu sert sıçrama batı ekonomilerini etkilemekle beraber petrol bağımlısı, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeleri daha çok etkilemiştir. 1980'lerden günümüze kadar gelen süre içerisinde OPEC üyeleri arasında daralan pazar nedeniyle ortaya çıkan ekonomik ve değişen uluslararası konjonktürden kaynaklanan farklı politik çıkar algılamaları mevcuttur. OPEC üyeleri arasında zaten var olan güvensizliğin artması, ortak politikaların belirlenebilmesini de güçleştirmektedir. Birçok alıcının ve birçok satıcının olduğu petrol pazarında paylarını yitirmek istemeyen üreticiler arasında beliren siyasal sorunlar da piyasanın istikrara kavuşmasının önündeki engeller arasındaki yerini almaktadır (Tahmassebi, 1985, s. 9). Petrol ihracatçıların sayısının çoğalması öncelikle Körfez bölgesinde meydana gelebilecek herhangi bir siyasi karışıklık durumunda ABD, Batı Avrupa ve Japonya'ya petrol sevkiyatında yaşanabilecek kesinti riskini de azaltmış olacaktır. Bu bağlamda, Körfez ülkelerinin ve OPEC 'in dünya petrol fiyatlarını belirleme yeteneğini azaltması durumu da ortaya çıkabilecektir (Kısacık, 2010).

Petrol fiyatlarının 1999 yılından bu yana sürekli bir şekilde arttığını ve bu artışın da ülke ekonomilerinde oldukça önemli sorunlara yol açtığı literatürdeki çalışmalarda sıklıkla vurgulanmaktadır. Çin ve Hindistan gibi ülkelerin petrol talebinin artması, 2005 yılındaki Katrina kasırgasının yanı sıra Ortadoğu'da yaşanan siyasal ve iktisadi sorunlar nedeniyle yaşanan anlaşmazlıklar petrol fiyatlarının yükselmesine neden olurken özellikle petrol bağımlısı ülkelerin ekonomilerini derinden etkilemiştir. 2006 yılından itibaren petrol bölgeleri çevresinde yaşanan savaş, ülke içi ve ülkeler arası anlaşmazlıklar petrol fiyatlarında sürekli bir çıkışa neden olmuştur. Petrol fiyatlarının yüksek bir düzeyde seyretmesi, küresel gelirin yeniden dağılımına neden olmuştur. Bu yeniden dağılımda küresel gelir, petrol dışalımını yapan ülkelere petrol dışatımını yapan ülkelere doğru kaymıştır. Petrol dışatımcısı ülkelerin petrol dışatımından elde ettikleri dolarlar Petro-dolar bu paraların kendi ülkelerindeki veya dünyadaki diğer finans kurumlarına veya varlıklara yatırılması ile sonuçlanmaktadır (Ardor & Öztürk, 2007).

1997-2011 dönemi yaşanan son ekonomik gelişmeler 2001 Finans krizi -2008 Mortgage krizi: Günümüzde gittikçe şiddetlenen rekabet ve dünyadaki artan ticaret hacmi ile birlikte şirketler Pazar paylarını artırmaya çalışmaktadır. Bu ortamdan en az zararlı çıkmayı hedefleyen sanayileşmiş ve halen sanayileşmekte olan ülkeler ekonomik güvenliklerine fazlasıyla önem vermeye başlamışlardır. Günümüzde krizler özellikle gelişmekte olan piyasa

ekonomilerinde ekonomik hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Son dönemlerin en önemli krizleri, 1994-95 Meksika krizi, 1997-98 Asya Pasifik Krizi, 1998 Rusya ve Brezilya krizleri ve nitekim ülkemizde Kasım 2000 ve Şubat 2001’de yaşanan finansal krizlerdir. 2000’li yıllarda başta petrol olmak üzere bütün emtia ve tarım ürünleri fiyatlarında büyük bir yükseliş gözlenmişti. Çin ve Hindistan gibi yüksek nüfuslu ülkelerde gözlenen ekonomik büyüme bu ürünlere olan talebi arttırmış ve fiyatların yükselmesine neden olmuştu.

2007’nin ikinci yarısında ABD’de başlayan finansal kriz ise, bir yıl gecikmeyle çevre ekonomilerine dönük sermaye hareketlerini aşağıya çekti; portföy yatırımlarında daralmalar veya net çıkışlar gerçekleşti. Dış kredilerin döndürülmesi anapara ödemeleri talep edilerek güçleşti. Önceki krizlerde artışlar gösteren doğrudan yabancı yatırımları DYY da gerilemeler gösterdi. Çevre ekonomilerine dönük dış kaynak hareketlerinde böylece genel bir gerileme meydana geldi (Boratav).

2008 yılında gıda fiyatları tarihin en yüksek düzeylerine ulaştı. Altın ve petrol gibi değerli maddeler de tarihinin en yüksek değerini ulaşırken ABD dolarının değeri hemen hemen bütün diğer para birimleri karşısında önemli ölçüde düşmüştür. Buna paralel olarak 2008 yılında Amerika Birleşik Devletlerindeki taşınmaz mal piyasasında özellikle konut fiyatlarında başlayan krizin etkisiyle fiyatlarda büyük bir düşüş yaşandı. ABD’deki konut fiyatları 2000’li yıllar boyunca büyük bir yükselme göstermişti. Bu yükselmenin bir nedeni de kolaylıkla elde edilebilen tutulu satışlar Mortgage idi. Sürekli olarak yükselen konut fiyatları piyasalarda aşırı derecede iyimser bir hava yaratmış, bankaların düşük gelirli ailelere konut almak için kolayca kredi sağlamalarına yol açmıştı. Konut fiyatları inişe geçince birden bire subprime Mortgage yüksek risk ve yüksek faizli kredi denilen bu kredi piyasası çökmüş, kredi faizlerini ödeyemeyen düşük gelirli ailelerin iflas etmelerine ve konutlarına el konmasına neden olmuştur. 2008 yılı ilerledikçe subprime Mortgage krizinin sadece küçük bir kesimi değil, bütün ABD mali sistemini etkilediği anlaşıldı.

Küresel kriz 2007 yılının ikinci yarısından itibaren ABD mali sektöründen başlayarak derinleşmiş ve 2008 yılının sonbahar aylarında banka kurtarma operasyonlarıyla doruğa çıkmıştır. Bu tarihten sonra şiddetini arttırarak tüm dünyaya yayılmış ve reel sektörü etkileyerek giderek bir üretim krizine dönüşmüştür.

Dünya ekonomisindeki egemen güç olması nedeniyle Amerika’ya dış dünyadan aktarılan kaynakların olağanüstü boyutlara ulaşması krizin ilk sinyallerini vermişti. 2008 yılından önce de ABD’nin cari açıkları giderek artmıştı, bütçe açıkları da aynı hızla tırmanmaktaydı. Küresel reel üretimin ağırlığı giderek Çin’de yoğunlaşırken, ABD ekonomisindeki türev piyasalara dayanan varlık fiyatlarını da giderek artırıyordu. 2009’un sonlarında gelişen

ekonomiler durgunlukla boğuşmaya devam etmişlerdir. Başta ABD olmak üzere AB ülkeleri ve diğer gelişmiş ekonomilerde 2009 yılı büyüme tahminleri sürekli revize edilmiştir. Çoğu ekonomi 2009 yılını daralmayla kapatmıştır. Krizin dünya ekonomilerine en derin ve yaralayıcı etkisi durgunluk, işsizlik artışı ve bütçe açıklarının giderek artması alanlarında olmuştur. Krizden çıkış reçeteleri olarak ülkeler birbiri ardına iç talebi canlandırıcı, kamu harcamalarını arttırıcı önlem paketlerini açıklamıştır. Bir kısım ülkeler ise krizi IMF desteğiyle aşmaya çalışmıştır. Bu krizi durdurmak için Eylül ayı sonlarında ABD Kongresi 700 milyar dolarlık bir kurtarma paketini onaylamıştı. ABD'deki kriz kısa zamanda Avrupa'ya da sıçradı. İzlanda'nın üç büyük bankası iflas etti. 2008 yılında İzlanda Kronası Avroya karşı % 40 değer kaybetti ve İzlanda'daki enflasyon oranı % 15'e ulaştı. Birleşik Krallıktaki taşınmaz mal piyasası da aynen ABD gibi büyük bir düşüşe geçti (In depth coverage of Global financial crisis from the Financial Times). Krizin aşılması için temizlenmesi gereken kredi köpüğünün, kapasite fazlasının ve kapanması gereken talep açığının, 1929 krizinden çok daha büyük olduğu kolaylıkla kavranabilir (Özbek O. , 2009). Sonuçta 1920'lerin ilk yarısında altın standardına tekrar geçilmesi ve sabit kur uygulamasına geçilmesi için verilen çabalar büyük iktisadi krizle birlikte son bulmuştur.

Başta A.B.D. olmak üzere finansal piyasaları ardından reel ekonomiyi derinden sarsan ve dünya hasılasının 0,3 oranında küçüldüğü ekonomik krizin ardından 2010 yılında yeniden ekonomik toparlanma sürecine girilmiş ve küresel ekonomide yüzde 5,1 ve gelişmiş ekonomiler genelinde de yüzde 3,1 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Ne var ki başta birkaç çeyrek dönem boyunca etkili olan bu büyüme sürdürülememiş ve bazıları önceden tahmin edilen bazı risk faktörlerinin devreye girmesiyle başta gelişmiş ülkeler olmak üzere küresel düzeyde ekonomik büyüme belirgin biçimde yavaşlamıştır (Dünya'da ve Türkiye'de 2011 Yılı Sonu Ekonomik Görünüm, 2011). Ekonomik krizin hafifletilmesi ve kriz sürecinin kısaltılması amacıyla alınan genişletici mali önlemler bütçe açığı ve yükselen kamu borçluluğu sorunlarına yol açarken, bu önlemlerle yaratılan efektif talebin özel kesimlerce devir alınarak canlı tutulması süreci beklenilenden daha uzun bir döneme sarkmıştır. Bunun yanı sıra bazı üye ülkelerce izlenmiş olan gevşek kamu maliye politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan kamu borç stoku sorunları ve bunun bankacılık kesimi üzerine olan yansımaları Euro Bölgesini beklenenin çok üstünde olumsuz biçimde etkilemiştir. Bu gelişmelere ek olarak Japonya'da yaşanan büyük deprem ve tsunami, Orta-Doğu ve Kuzey Afrika'da ortaya çıkan siyasi ve sosyal huzursuzluklar ve petrol fiyatlarındaki tırmanma küresel bazda ekonomik konjonktürü daha da karartan nedenler olmuştur. Japonya'nın karşılaştığı doğal afetlerle petrol fiyatlarındaki artışın özellikle 2011 yılının ikinci yarısında

olmak üzere gelişmiş ekonomilerde büyüme hızını yüzde ½ oranında gerilettiği tahmin edilmektedir. Libya'daki durumun düzelmesi ve petrol ihraç eden diğer bazı bölge ekonomilerinin güç kazanması sonucu Orta-Doğu ve Kuzey Afrika'da büyümenin güçlü seyretmesi beklenmekte olup, buna karşılık petrol ithalatçısı Dünya ve bölge ülkelerinde ekonomik büyüme, siyasi alanda tanık olunan dönüşüm sürecinin beklenenden uzun vakit almasından ve dış çevrede bozulan koşullardan olumsuz etkilenecektir. Euro Bölgesi ile güçlü ticari ve finansal ilişkiler içersinde olmaları nedeniyle Euro Bölgesinde yaşanan krizin olumsuz etkilerinin Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri üzerinde ağır olması beklenmektedir. AB ve ABD, dünyanın en büyük iki büyük ekonomisini oluşturmaktadır ve birbirleriyle iktisadi bağlantıları nedeniyle reel ve finansal ekonomilerde iç içe girmiş durumdadır. Birinin sorunu öbürünün sorununu besleyerek yeni bir küresel durgunluğa yol açabilir.

1973 yılında Bretton Woods Sistemi'nin yıkılmasıyla, ülke paraları serbestçe fiyatlanmaya başlamış, çapraz kurlar oluşmuş, sermayenin serbest dolaşımı üzerindeki engeller azalmış, finansal hareketlilik artmış ve kur riski ortaya çıkmıştır (Teker Leblebici, Akçay, & Akçay). Döviz kuru, iki ülke paralarının birbiriyle değiştirme oranını ifade eder. Kurlar, ülkelerin reel gelir düzeylerine, ülkeler arası fiyat ve faiz oranı farklılıklarına göre oluşmaktadır. Kur riskinin ortaya çıkması 1975 yılında Bretton Woods sisteminin yıkılmasına dayanmaktadır. 1946 yılında İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve ABD'nin görüşleri doğrultusunda yeni bir para sisteminin kurulmasına karar verilmişti. Bretton Woods Sistemi olarak adlandırılan bu sistem, Amerikan dolarına ve onun aracılığıyla altına bağlı bir para sistemi olarak bilinmekteydi. Bu sistemin getirilmesiyle birlikte, iki yeni örgüt faaliyete geçmiştir. Bunlardan biri olan Uluslararası Para Fonu IMF, uluslararası mali ilişkileri düzenlemek ve diğeri olan Dünya Bankası ise, savaşta yıkılan Avrupa ekonomilerinin onarımı, daha sonra da az gelişmiş ülkelerin kalkınması amacıyla, mali yardımlar sağlamak üzere kurulmuştu. Bretton Woods Anlaşması'nı onaylayarak IMF'ye üye olan her ülke, ulusal parasını sabit bir kurdan Amerikan dolarına bağlamakta ve bu parite de en fazla %1'lik bir oynamaya izin verilmekteydi. Daha yüksek oranlı değişimler, söz konusu ülke Merkez Bankasının piyasaya müdahale etmesini gerektiriyordu. ABD doları ise bir başka ülkenin ulusal parasına değil, sabit bir fiyat üzerinden saf altına bağlanmıştı. Bu şekilde her ülke parası dolara ve dolar da altına bağlandığından, her bir ülke parası dolaylı olarak altına bağlanmış ve ülke paralarının doğrudan birbirleriyle olan ilişkileri engellenmiş oluyordu. 1973 yılında Bretton Woods anlaşmasının yıkılmasıyla beraber, ülke paraları serbestçe fiyatlanmaya başlamış, çapraz kurlar oluşmuş, sermayenin serbest dolaşımı üzerindeki engeller azalmış ve finansal hareketlilik artmıştır. Piyasalarda yaşanan bu serbesti ile dünya ticareti artmış ancak etkin

yönetilmemesi durumunda şirketlere büyük zararlar yazdırabilecek “kur riski” ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak,1870’lerden 1913 yılına kadar uluslararası sermaye akımlarında tam serbesti, dış ödemeler de altın standardı ve sabit kur sistemi altın çağını yaşamıştır.1929 yılında yaşanan Büyük İktisadi Kriz ile birlikte dış ticarete serbesti yerine ithalat yasakları yüksek gümrük duvarları ve yabancı sermaye akımlarında ortaya çıkan kısıtlamalar sonucu dünya dış ticareti azalmıştır. Bu dönemde ülkeler içe dönük bir iktisat politikası uygulamış ve dönem iktisadi durgunluk içinde geçmiştir. Devamında yaşanan iki büyük Dünya Savaşı, dünyada iktisadi ve siyasi dengeleri alt üst ederek ABD ve Japonya’nın ekonomik gücünü daha da arttırmıştır.1947-1965 döneminde kar oranlarında düşme sanayi üretimi ve kapasite kullanım oranında düşmelere neden olmuştur.1970’lerde OPEC üyelerinin petrol fiyatlarını yükseltmesi, yaşanan durgunluğun yanına yüksek maliyet enflasyonunu eklemiştir.1980 ve 1990’lar özellikle gelişen piyasa ekonomilerinde iktisadi istikrarsızlıkların arttığı ve bunlara bağlı olarak krizlerin daha sıklıkla yaşandığı bir dönem olmuştur.1990’ların sonuna kadar ABD’nin uluslararası rezerv para olma ve Petro-dolar olma özelliği devam etmiştir.1990 yılında yaşanan Körfez Krizi ile birlikte petrol fiyatlarında %120 civarlarındaki artış gerçekleşmiş bu da petrol bağımlısı ülkeleri fazlasıyla etkilemiştir. Bu süreçte petrol fiyatlarının 1999 yılından bu yana sürekli bir artış trendi içinde olduğu görülmektedir.1999 yılında Avrupa Birliği’nin yeni bir para birimi olan Euro’yu piyasaya sürmesi ABD dolarının rezerv para olma niteliğine tehdit unsuru olmuştur. Böylelikle iki para arasında rezerv para olma konusundaki rekabet başlamıştır. Bu iki ayrı para biriminin petrol fiyatlarının değişimi konusunda çeşitli etkileri olmuştur. Bu etkileri bir sonraki başlığımızda ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

1.3 Petrol ve Ekonomik Etkileri

1.3.1 Petrol Fiyatlarını Belirleyen Etmenler

Petrol fiyatları, ülke ekonomilerinin başarısı açısından önemli göstergelerden biri durumundadır. Dünya petrol arzını ve dolayısıyla fiyat oluşumunu etkileyen başlıca faktörler arasında; ülkelerin stratejik petrol rezervleri, üretici ülkelerin ellerindeki stok miktarı, üretim ve taşıma maliyetleri, mevsim koşulları, OPEC, IEA, ABD, Büyük Petrol Şirketlerinin strateji ve yatırım politikaları yer almaktadır. Fiyatın oluşmasında talep yönünden etki eden faktörler arasında; ekonomik gelişme, bölgesel ekonomik-siyasal-askeri faaliyetlerdeki karışıklıklar,

enerji sağlama güvenliğindeki beklentiler ve ulaştırma sektöründe daha kaliteli petrol ürünlerine olan gereksinimin artması yer almaktadır.

1.3.2 Petrol Fiyatlarındaki Değişimin Ekonomik Etkileri

Sürdürülebilir ekonomik kalkınma için enerji kaynağı olan petrol dünya ülkeleri açısından büyük bir öneme sahiptir. Son yıllarda gelişmiş ya da gelişmekte olan ekonomilerin en önemli sorunlarından birisi, uluslararası piyasalarda petrol fiyatının aşırı artış göstermesidir. Son dönemde gözlenen petrol fiyatlarındaki hızlı yükselmenin başlıca nedenleri arasında; ekonomik, coğrafi ve politik nedenler yer almaktadır. Üretim-tüketim dengesi, arama-üretim-taşıma ve diğer yatırım maliyetleri, düşük değerdeki \$ trendi, dünya ekonomisinin genel seyri, piyasa düzenlemeleri, siyasi riskler, vergiler, çevre kirliliği düzenlemeleri, rezervlerin dünya üzerindeki dağılımı, ürünlerin kalitesi ve alternatif ürünlerin varlığı ya da yokluğu petrol fiyatını dünyada etkileyen faktörler arasındadır (Aydın & Şahin, 2010).

Ham petrol fiyatları doğrudan nihai ürün fiyatlarını etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Dünya petrol piyasaları ise ABD doları üzerinden işlem görmektedir. Bu durumda örneğin 1 varil Brent tipi ham petrolün uluslararası piyasalardaki değerini 100 \$ aldığımızı ve o dönem için güncel döviz kurunu 1,2 YTL/\$ kabul ettiğimizde 1 varil ham petrol için 120 YTL ödenmesi gereği ortaya çıkar. Bir başka durumda ham petrol fiyatlarının %50 oranında azaldığını ve 50 \$ a düştüğünü kabul ettiğimizde, döviz kuru artmakta ise, örneğin 1,6 YTL olduğunda bir varil ham petrol için ödenen bedel 80 YTL olur. Bu durumda, uluslararası piyasada %50 düşen ham petrol fiyatlarına rağmen, döviz kuru etkisi nedeni ile bir varil ham petrol için ödenen bedel 120\$ dan 80 \$ inmiş yani %33 azalmış olur. Dolayısı şile dünya petrol fiyatlarındaki hareketlilik ile birlikte ABD \$'nın YTL karşısındaki değeri de ham petrolün YTL cinsinden maliyetine etki etmesi nedeni ile önemlidir (Ham Petrolden Tüketicie Akaryakıt, LPG ve Fiyat Oluşumu).

Petrol fiyatlarındaki yükseliş ne kadar fazla ve uzun süreli olursa makroekonomi üzerindeki etkileri de o kadar büyük olur. Fiyat artışının ekonomi üzerindeki doğrudan etkisinin büyüklüğü genelde; petrol maliyetinin milli gelir içindeki oranına, nihai kullanıcıların tüketimde tasarrufta bulunmaları ve verimli kullanma yeteneği ile alternatif enerji kaynaklarının kullanımına bağlıdır. Petrol ihraç eden devletler açısından, fiyat artışından kaynaklanan ihracat gelirleri, doğrudan reel milli geliri yükseltir.

Petrol fiyatındaki değişimin reel aktivite üzerindeki etkisini ve özel olarak da hisse senedi piyasaları üzerindeki etkisini analiz etmeden önce teorik çerçeveyi oluşturmamız

gerekmektedir. Petrol fiyatları iktisadi aktiviteyi altı mekanizma vasıtasıyla etkilemektedir (Lardic & Mignon, 2006).

Birincisi, klasik arz yanlı görüşe göre, üretimin temel girdisi olan petrolün fiyatındaki yükseliş, potansiyel çıktının düşüşüne yol açması nedeniyle iktisadi aktiviteyi etkilemektedir. Yükselen petrol fiyatları sonucunda üretim maliyetlerindeki yükseliş verimliliği ve çıktının büyümesini azaltmaktadır. İkincisi, petrol fiyatlarındaki yükseliş, petrol ithal eden ülkelerin dış ticaret dengesini bozması nedeniyle iktisadi aktiviteyi etkilemektedir. Petrol fiyatlarındaki yükselişin petrol ithal eden ülkelere petrol ihraç eden ülkelere doğru servet transferine neden olması firmaların ve hane halkının alım gücünde düşüş yaratmaktadır. Üçüncüsü, reel balans etkisinden dolayı, petrol fiyatlarındaki bir yükseliş para talebinde yükselişe neden olacaktır. Para otoritesinin para talebindeki artışı karşılayamaması sonucunda faiz oranlarının artması iktisadi aktivitede düşüşe neden olacaktır. Dördüncüsü, petrol fiyatlarındaki artış, maliyet enflasyonu yaratacaktır. Enflasyon artışı ise, fiyat-ücret artışları sarmalının başlamasına neden olacaktır. Beşincisi, petrol fiyatındaki bir artış tüketim, yatırım ve hisse senedi fiyatları üzerinde negatif bir etkiye neden olabilecektir. Tüketim, harcanabilir gelirin düşmesi ve yatırımlar maliyetlerin yükselmesi nedeniyle azalabilmektedir. Altıncısı ise, fiyat artışlarındaki yükselişin kalıcı olması, istihdamın azalmasına yol açacaktır. Petrol fiyatları bu mekanizmalar vasıtasıyla iktisadi aktivite üzerinde olumsuz etkilerini gösterebilmektedir. Özellikle petrol bağımlılığı yüksek olan sektörlerin fiyat artışlarından daha çok etkilendiği de gözlenmektedir (Hamilton, 1983).

İktisadi aktivitenin petrol fiyatlarının yükselişinden bahsedilen altı mekanizma vasıtası ile etkilenmesi, iktisadi büyüme ve sermaye piyasaları arasındaki ilişki nedeniyle hisse senedi fiyatları üzerinde de etkilerinin olması muhtemeldir (Viceira, Serfaty-de Medeiros, & Campbell, 2007). Petrol fiyatındaki yükselişin iktisadi aktiviteyi ve bağlı olarak şirket kârlılıklarını, enflasyonu ve para politikasını etkilemesi nedeniyle varlık fiyatları ve finansal piyasalar üzerinde etkisinin olduğunu ifade edilmektedir (Pollet).

Petrol, sermaye ve işgücü gibi birçok mal ve hizmetin üretilmesinde kullanılan önemli bir girdi olması nedeniyle fiyatlarındaki bir artış, nakit akışını etkileyecektir. Yükselen petrol fiyatları üretim faktörleri arasında ikame imkânının olmadığı durumlarda üretim maliyetlerini arttıracaktır. Daha yüksek üretim maliyeti nakit akışını etkileyecek ve hisse senedi fiyatlarını düşürecektir. Aynı zamanda yükselen petrol fiyatları varlık fiyatlama modeli içerisindeki indirgeme oranını da etkileyecektir. Yükselen petrol fiyatlarının yarattığı enflasyonist baskı sebebiyle merkez bankası enflasyonu kontrol altına almak için faiz oranlarını yükseltebilecektir. Daha yüksek faiz oranları ise hazine bonusu ve tahvilin hisse senetleri

karşısında tercih edilmesine yol açacaktır. Bu tercih kayması hisse senedi fiyatlarında düşüşe yol açacaktır. Yükselen petrol fiyatlarının hisse senedi fiyatları üzerindeki toplam etkisi ise firmanın petrol ya da petrol ürünlerinin tüketicisi ya da üreticisi olup olmadığına bağlıdır. Eğer petrol tüketicisi firmaların sayısı yüksek ise yükselen petrol fiyatlarının hisse senedi piyasaları üzerindeki etkisi negatif olacaktır (Gisser & Goodwin, 1986).

Yükselen petrol fiyatları tüketici ve üreticiler için enflasyon vergisi gibi etki yapmaktadır. Harcanabilir gelirin azalması, diğer mal ve hizmetler tüketimi için ayrılan payın düşmesine neden olmaktadır. Petrol dışı sektörlerdeki firmaların maliyetlerinin yükselmesi sonucunda maliyetlerin tüketiciye yansıtılmadığı durumda hisse senedi fiyatları için belirleyici olan kârların ve kâr paylarının azalmasına yol açabilecektir (Bernanke, Gertler, Watson, Sims, & Friedman, 1997). Aynı zamanda petrol fiyatlarındaki dalgalanma riski ve belirsizliği arttırması nedeniyle hisse senedi fiyatlarını etkilemesi refahı ve yatırımları azaltacaktır (Mork, 1989). Süreç üretim ve GSMH’da düşmeler ile sonuçlanacaktır.

Petrol fiyatlarındaki artışların petrol ithal eden ekonomiler üzerindeki etkileri; Petrol fiyatlarındaki artışların milli gelir üzerinde yarattığı olumsuz etki, petrol harcamalarının milli gelir içindeki payına ve ülkenin petrole olan bağımlılığına göre değişmektedir. Bir ülkede petrol harcamalarının milli gelir içindeki payı yüksekse ve ayrıca, bu ülkenin petrol tüketiminin azaltılarak diğer alternatif enerji kaynaklarına yönelme olanakları kısıtlı ise, yüksek petrol fiyatlarının ekonomi üzerindeki olumsuz etkisi artmaktadır. Yüksek petrol fiyatlarının makroekonomik hedefler ve özellikle yüksek petrol fiyatlarına uyum sağlamak amacıyla, yürütülen politikaların sonuçları açısından da önemli etkileri bulunmaktadır. Yüksek petrol fiyatları doğrudan girdi maliyetini arttırmakta ve bu durum, üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının artmasına ve dolayısıyla enflasyona neden olmaktadır. Yüksek petrol fiyatlarının enflasyonu arttıran etkisi özellikle, yapısal sorunları bulunan ve bütçe açıklarının borçlanma yoluyla kapatılmaya çalışıldığı gelişmekte olan ekonomilerde daha fazla hissedilmektedir. Yüksek petrol fiyatları, petrol ithalatçısı ülkelerin reel milli gelirlerinin azalmasına yol açmaktadır. Bu ülkeler petrol tüketimlerini petrol fiyatı artışları oranında azaltmalarının mümkün olmaması nedeniyle, milli gelir içerisinde toplam petrol harcamalarına ayrılan pay giderek artmakta ve dolayısıyla, diğer harcamalara ayrılan pay azalmaktadır.

Petrol fiyatlarındaki artışların petrol ihraç eden ekonomiler üzerindeki başlıca etkileri; Yüksek petrol fiyatları petrol ihraç eden ülkelerde, doğrudan ihracat gelirlerini arttırmakta ve dolayısıyla milli geliri arttırıcı yönde etki yaratmaktadır. Aslında petrol üreten ülkeler, ekonomilerinin enerji sektörüne bağımlı olması nedeniyle, düşük petrol fiyatlarının

kendi ekonomilerine daha fazla zarar verdiğini ifade etmektedirler. Petrol üreten ülkeler, tüketici ülkelerin petrol ürünlerine uyguladığı ağır vergilerden yakınmakta ve petrol fiyatlarındaki dalgalanmanın bir bölümünün bu vergilerden kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Yüksek petrol fiyatları petrol ithal eden ülkelere petrol ihraç eden ülkelere gelir transferine yol açmakta ve bu nedenle, ülkeler arasındaki gelir dengesizliği artmaktadır (Bayraç, 2007). Petrol üreten devletler, tüketici devletlerin petrol ürünlerine uyguladığı fazla vergilerden şikâyetçi olmakta ve petrol fiyatlarındaki dalgalanmanın bir kısmının bu vergilerden kaynaklandığını ifade etmektedirler. Yüksek petrol fiyatları petrol ithal eden devletlerden, petrol ihraç eden devletlere gelir transferine neden olmakta ve bu sebeple, devletlerarasındaki gelir dengesizliği artmaktadır (Arıkan, 2008).

Son zamanlarda ortada bir arz sıkıntısı olmamasına karşın fiyatların yükselme nedeni ABD-İran ve İsrail arasındaki gerginlikten kaynaklanmaktadır. ABD'nin İran'ı yalnızlaştırma çabaları, petrol fiyatlarını yükseltmektedir. Çünkü İran, dünyanın en büyük dördüncü petrol üreticisi ve ülke OPEC'in Suudi Arabistan'dan sonraki en güçlü ikinci ülkesidir. Gerginlik sürdüğü sürece fiyatlar da yükselecektir. Ekonomilerin yavaşlamaya başladığı 2012'de yüksek petrol fiyatları, tüm ülkelerin en büyük sorunu olmaya; maliyetleri artırmaya devam edecektir. Dünyada yaşanan en ufak bir siyasi gerginlikte petrolün fiyatının yükseliyor olması, dünya ekonomisinin petrole ne kadar bağlı olduğunun göstergesidir (Dünya Bülteni, ABD 'Petro-Dolar'ın Saltanatını Koruma Peşinde).

Ekonomik kriz endişesi ile karşı karşıya kalan AB ülkeleri açısından petrol fiyatlarının yüzde beş oranında değer kazanması dahi vahim sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle de İran petrolüne bağımlı olan Güney Avrupa ülkeleri bu durumdan etkilenebilir. Ancak batı ülkelerinin de bu duruma bağlı olarak planının bulunduğu biliniyor. İlk aşamada ABD stratejik öneme sahip petrol kaynaklarını kullanarak duruma müdahil olmayı planlıyor. Daha sonra ise Rusya ve Norveç gibi OPEC üyesi olmayan petrol ülkelerinin gücünün kullanılması gündeme taşınabilir. Batı ülkeleri Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya petrolünü kullanarak İran petrolü sebebiyle doğan boşluğu doldurabilir. Bu konuda gerekli hamleler düşünülüyor. Ancak bununla beraber kendisine sorun üreteceği de düşünülemez. Konu'nun Rusya açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir. İlk olarak petrol krizinin yaşanması Rusya'nın çıkarlarına hizmet edebilir. Çünkü petrol fiyatlarının yükselmesi ile beraber ülkeye getirilen sıcak paranın da oranı artmış olacak. Bununla beraber İran'ın Rusya'nın güney sınırlarında "barışa" önemli hizmetlerde bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Buna göre de Rusya'nın İslam cumhuriyetinin çıkarlarını göz önünde tutması gerekiyor. Tahran yönetiminin tutumu sonrasında Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki sıcak çatışma son buldu. Sadece bunun dahi

hatırlanması yeterli olabilir. Bu durum şu gerçeği kanıtlıyor. İran'ın katkısı olmadan Kafkasya ve Orta Asya'da barışın devam etmesi düşünülemez.

Petrol fiyatlarındaki yükseliş ne kadar fazla ve uzun süreli olursa makroekonomi üzerindeki etkileri de o kadar büyük olur. Fiyat artışının ekonomi üzerindeki doğrudan etkisinin büyüklüğü genelde; petrol maliyetinin milli gelir içindeki oranına, nihai kullanıcıların tüketimde tasarrufta bulunmaları ve verimli kullanma yeteneği ile alternatif enerji kaynaklarının kullanımına bağlıdır. Petrol özellikle fiyat değişiklikleri sebebiyle ticaretini yapan devletlerden petrol ihracatçısı olan devletler için oldukça önemli bir gelir kaynağıyken, aynı önem düzeyinde ithalatçı devletler içinde önemli bir gider olabilmektedir. Petrol fiyatındaki artış nedeniyle oluşan ticaret kayması, petrol ithal eden devletlerden, petrol ihraç eden devletlere doğru bir gelir kaymasına yol açmaktadır. Petrol ihraç eden devletler açısından, fiyat artışından kaynaklanan ihracat gelirleri, doğrudan reel milli geliri yükseltir. Petrolden kazandıkları gelirlerini harcamalara yönelten petrol ihracatçısı devletler, mal ve hizmetlere olan talebi artırarak özellikle gıda, otomotiv, altın fiyatlarında enflasyon artışına yol açarlar. Bunun yanında, petrol ihracında bulunan devletlerin doğrudan ihracat ettikleri devletlerde meydana gelen ekonomik durgunluk nedeniyle, net petrol ithalatçısı olan devletlerin, diğer ihraç mallarına olan talebi azalmakta ve buna bağlı olarak, petrol ihracatçısı devletlerin artan fiyatlarla petrol satışından elde ettikleri gelirin bir bölümü de düşmektedir. Petrol ithalatçısı devletlerde yükselen petrol fiyatları, enflasyon ve girdi maliyetlerinde artışa yol açarken, petrol dışındaki ürünlere olan talep de düşmektedir. Hükümet harcamalarında kısıntıya gidilmesi nedeniyle büyüme yavaşlar ve vergi gelirleri düşer. Dolayısıyla da bütçe açıkları yükselir. Bu durum, faiz oranlarını yükseltirken, ücretlerin reel düşüşe karşı direnç göstermesi nedeniyle, petrol fiyatlarındaki yükseliş tipik olarak nominal ücret düzeyleri üzerinde baskı oluştur.

Sonuç olarak, petrol fiyatları, ülke ekonomik performansını etkileyen faktörlerin başında yer almaktadır. Fiyatlarındaki artışın yüksek ve uzun süreli olması, uluslararası ekonomide petrol ithal eden ülkelerin ödemeler dengesi bozmakta, petrol ithalatçısı konumundaki ülkelere enflasyon ve girdi maliyetlerini arttırmakta bu durum da, işsizlik ve dolayısıyla ekonomik krize neden olmaktadır. Petrol ithalatçısı ülkelerin uluslararası rezerv gereksinimleri artmaktadır. Petrol fiyatında meydana gelen artış sonucu ortaya çıkan ticaret kayması, petrol ithal eden ülkelere, petrol ihraç eden ülkelere doğru bir gelir transferi yaratmaktadır. ABD'nin geçmişten günümüze kadar gelen süreçte süper güç olmasını, ABD dolarını dünyada küresel para rezervi haline getirmesi de etkili olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

PETROL POLİTİKALARI

2.1 Petrol Üreticisi Ülkelerin Önemi

Dünya petrol üretiminin denetimini elinde tutan ve dünya petrol üretiminin yaklaşık yarısını sağlayan OPEC ülkeleri ham petrol rezervlerinin üçte ikisine ve doğal gaz rezervlerinin de üçte birine sahip bulunmaktadır. Bu sebeple dünya petrol piyasasında zaman zaman etkili olmaktadır. Dünyada 1000 milyar varil 143 milyar ton üretilebilir petrol rezervinin hazır olduğu bilinmektedir. Ek olarak, 800 milyar varillik petrolün daha bulunabileceği USGS the US Geological Service tarafından tahmin edilmektedir. Mevcut 143 milyar ton üretilebilir petrol rezervinin %25'i Suudi Arabistan'da, yaklaşık 10'luk değerlerle Irak, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve İran'da ve daha düşük oranlarda Venezüella, Rusya, ABD, Libya, Nijerya ve diğer ülkelerde bulunmaktadır. Bilinen en önemli gerçek rezervin 2/3'ünün Orta Doğu'da olduğu ve OPEC tarafından kontrol edildiğidir. Dünya yıllık petrol üretimi ve tüketimi değeri aynı olup, 3,6 milyar ton kadardır. Dünya petrol üretiminde en yüksek pay sahibi ülkeler %11'lik oranlarla Suudi Arabistan ve Rusya olup, OPEC dünya petrol üretiminin %38'ini karşılamaktadır. Dünya petrolünün %25'i ABD'de tüketilmektedir. Daha sonra hızla büyüyen Çin ve daha sonra Japonya, Almanya, Rusya ve diğer ülkeler gelmektedir. Halen gelişmekte olan ülkelerin petrol tüketimi gelişmiş ülkelerin tüketiminden az olmakla beraber 2025'te tüketimlerin eşitleneceği tahmin edilmektedir (Satman, 2006). Petrol zengini İran ve Venezuela, üyesi oldukları Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı OPEC çerçevesinde de işbirliğine girmekte, fiyatların yükseltilmesi yönünde lobi yapmaktadır.

İngilizce "Organization of Petroleum Exporting Countries" terkinin baş harflerinden meydana gelen "OPEC" diye adlandırılan Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı Eylül 1960'ta kuruldu. İlk olarak ham petrol fiyatlarındaki düşüşü durdurmak amacıyla Venezuela'nın teklifiyle kurulan teşkilata Venezuela, İran, Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt katıldı. Daha sonra sırasıyla Katar, Libya, Endonezya, Abudabi, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Nijerya, Ekvator ve Gabon da katıldılar. OPEC 'in başlangıçta Cenevre'de olan merkezi 1965'te Viyana'ya taşındı. Teşkilatın takip edeceği politikalar üye ülkelerin temsilcilerinin katıldığı, yılda en az iki defa toplanan konferanslarda tespit edilmektedir. Kararlar oybirliğiyle alınır. Üye ülkeler tarafından tayin edilen yönetim kurulunun başkanı konferanslar sırasında seçilir. Viyana'da bir idare ve araştırma sekreterliği vardır (OPEC). OPEC, bir kartel değil, bağımsız petrol üreten ülkeler arasında işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan bir kuruluştur. Öte

yandan petrol fiyatlarını ve üretim miktarlarını belirlemesi açısından kartel özelliği göstermektedir. Ancak uygulamada Örgüt'ün aldığı kararlara uyulmasını fiilen sağlayacak bir mekanizma yoktur. Bu sebeple örgüt üyelerinin çoğu kez örgütün aldığı kararlara uymadıkları gözlemlenmiştir.

OPEC'in kuruluş amacı, Batılı petrol şirketlerine karşı doğrudan kendisini korumak ve fiyatlarda kararlılığı sağlamaktır. OPEC 'in temel amacı; Petrol İhracatçısı ülkeler arasında petrol politikasının birliğini sağlayarak, üye ülkelerin ortak çıkarlarını korumak, fiyat belirlemeleri yapmak, diğer enerji kaynaklarının geliştirilmesine katkılarda bulunmak, yoksul ülkelerde milli ekonomilerin oluşturulmasını sağlamak ve bu ülkelere yapılacak yardımların boyutlarını tespit etmektir. OPEC 'in açıkça ilan edilen amaçları şunlardır: Petrol fiyatlarını yükseltmek. Özel petrol ortaklıklarında daha büyük gelir payları sağlamak. Fiyatları dengeleştirmek için üretimi ayarlama planları üzerinde çalışmak. Bu kararların uygulanması için daha sonraki toplantılarda paralel kararlar alınarak, açılımlar sağlandığı görülmüştür. Üretici ülkeler, söz konusu şirketlerin hukuki durumlarını da yeniden gözden geçirerek üretim faaliyetlerini mümkün olduğunca kendi inisiyatifleri altında düzenleme girişimlerini sürdürmüşlerdir.

Petrolün siyasallaşma sürecinde petrol fiyatlarının ucuz olduğu dönemlerde yedi kız kardeşler BP, Shell, Exxon, Mobil, Socal, Gulf, Texaco denen petrol şirketleri bunun fiyatını ucuz tutarak belli ölçüde de bilinçli bir şekilde 1950'li yıllarda Avrupa'da ve diğer yerlerde endüstride temel enerji kaynağı olan kömürün yerini almasını sağlamışlardı. Oysa petrol fiyatlarının ucuz oluşu üretici ülkeleri olumsuz etkilemekteydi. Bu çerçevede OPEC 'in ortaya çıkışında petrol üzerinde daha fazla söz sahibi olmak isteyen üretici ülkeler arasındaki dayanışma gereksinimi önemli rol oynamış ve OPEC bir anlamda bunun sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle, petrol üreticisi ülkelerin fiyatı istikrara kavuşturmak ve petrolün fiyat ve miktarında daha fazla belirleyici olacak bir siyasi güce sahip olma isteği bu örgütün doğmasına yol açan başlıca faktör olmuştur. 1973 sonbaharında Viyana'da toplanan 35. konferansta alınan kararla petrol fiyatlarının yüzde yetmiş oranında arttırılmasıyla OPEC 'in kararları dünya petrol piyasasında önemli rol oynamaya başladı. Teşkilat içinde ağırlığı elinde tutan Ortadoğu ülkeleri, birbirini takip eden fiyat artışlarını Ekim 1973 Arap-İsrail Savaşında İsrail'i destekleyen batılı devletlere karşı siyasi silah olarak kullandılar. Petrol fiyatları Aralık 1973'te Tahran'da toplanan konferansta yüzde 130 oranında arttırıldı ve ABD ile Hollanda'ya petrol sevkiyatı bir müddet için durduruldu. Daha sonraki senelerde yapılan fiyat artışları petrolün varil fiyatının 30 ABD dolarına yükselmesine sebep oldu. Bu fiyat artışları OPEC üyesi ülkelerin bütçe gelirlerinde büyük artışlar sağladı. Üye ülkeler bu gelirlerin bir kısmını

kalkınma projelerine harcarken, önemli bir bölümüyle de sanayileşmiş ülkelerde özellikle de ABD’de büyük yatırımlara giriştiler. ABD bankalarına yatırılan Petro dolarların büyük bölümü bu bankalarca gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere verilen borçların finansmanında kullanıldı. Ayrıca Avrupa para piyasasına bir miktar para aktararak gelişmekte olan ülkelere yardım gayesiyle OPEC Milletlerarası Kalkınma Fonu kuruldu. OPEC 'in kurulmasında şunu göz ardı etmemek gerekir. OPEC 'in kuruluşu tepeden inme bir olay değildir. Uzun mücadeleler sonucu oluşturulmuş bir koordinasyon ve dayanışma örgütüdür. Temel amaç, petrol piyasasını kendi hedefleri doğrultusunda her zaman yönlendirmiş olan uluslararası petrol şirketlerine karşı birleşmek ve bu alandaki güç dengesini yeniden oluşturmaktır. Mevcut piyasa yapısını temelden değiştirme ya da petrol şirketlerinin piyasadaki egemenliğine tamamen son verme gibi radikal bir düşünce tarzıyla ele alınmamıştır. Üretici ülkeler açısından piyasanın işleyişi içinde, kendi petrol üretimiyle ilgili kararlarda petrol şirketlerine karşı daha fazla söz sahibi olabilmelerini sağlamak öncelikli amaçtır. Her geçen gün aleyhine dönen piyasa koşullarına bir an önce dur demek, bu oluşumun en temel hedefi olmuştur.

1967 Arap-İsrail savaşından sonra, petrolün Batı’ya ve bilhassa Amerika’ya karşı bir siyasi silah olarak kullanılması söz konusuydu. Hatta bu maksatla OAPEC Organization of Arap Petroleum Exporting Countries, yani Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı da kuruldu (Armaoğlu). 1967 Ortadoğu savaşından sonra kurulan OAPEC; Mısır, Cezayir ve Libya gibi ülkelerin sonradan katılmasıyla, Arap petrolünün İsrail’e karşı bir siyasal araç olarak kullanılması için elverişli bir taban oluşturuldu. 1973 Ekim’inde Ortadoğu savaşının çıkmasıyla birlikte, OAPEC; İsrail, ABD ve bazı Batı Avrupa ülkelerine karşı petrol ambargosu uyguladı. İşin aslına bakılırsa, bu ambargo etkili bir biçimde uygulanamadı ve kısa süreli oldu. Ama ambargonun yarattığı alıcı paniği, OPEC’ in petrol fiyatlarını 1974 yılına kadar tam dört kez arttırmasına neden oldu (Sander, 2003). Petrol artık eskiden olduğu gibi ucuza bulunan bir şey olmaktan çıktı. OAPEC’in bu ambargosunun kısa süreli ve etkisiz olduğunu görüldü, buna rağmen; OPEC’in yüksek fiyat politikası uzun süreli, etkili ve geriye dönüşü olmayan bir şekilde etkisini uzun yıllar sürdürdü. Petrol fiyatlarının bu kadar kısa bir süre içerisinde yükselmesi, petrol ithal eden devletleri çok zor bir duruma soktu. Bunun sonucu olarak, petrol ithal eden gelişmiş Batılı devletler, bir yandan OPEC devletleriyle iyi ilişkiler kurmaya çalışırken, öte yandan da 1974 Kasım’ında kurdukları Uluslararası Enerji Ajansı ile OPEC’ e karşı bir toplu hareket çabasına girdiler.

OPEC’in 1980’den itibaren dünya petrol fiyatları üzerindeki etkisi azalmaya başladı. Batılı sanayileşmiş ülkeler başta kömür ve nükleer enerji olmak üzere farklı enerji kaynaklarına

yöneldiler. Kendi ülkelerinde petrol arama ve çıkarma çalışmalarına ağırlık verdiler. Petrol ihtiyaçlarını da Meksika, SSCB gibi OPEC dışındaki petrol ihracatçısı ülkelere karşılamaya başladılar. Enerji talebini kısımaya yönelik tasarruf politikaları uyguladılar. Bu çabaların neticesinde Batılı ülkelerin OPEC ülkelerinde üretilen petrole olan bağımlılığı azaldı ve OPEC 1982’de petrol fiyatlarını düşürmek ve üretimi kısımak zorunda kaldı. Batılı ülkelerin petrol talebinin azalması, teşkilatın iç çekişmeler ve 1980’de başlayan İran-İrak savaşı sebebiyle zaten zayıflamış olan iç bütünlüğünü daha da sarstı. Suudi Arabistan teşkilat içindeki etkisi bugün büyük ölçüde azalmış olmakla birlikte OPEC’in en fazla petrol rezervine sahip üyesi olarak uzun yıllar petrol fiyatlarının tespitinde belirleyici rol oynamıştır. Ham petrolün varil fiyatının son üç yılda 29 dolardan 70 dolara fırlaması akıllara yeniden 1970’lerde yaşanan iki büyük petrol şokunu 1973, 1979 getirmektedir. ABD’nin günlük 4,1 milyon varil üretim kapasitesine sahip İran’la restleşmesi bile fiyatların yükselmesine neden olurken, olası bir saldırıda petrolün varil fiyatının 100 dolara tırmanmasından endişe ediliyor. Uluslararası Para Fonu IMF verilerine göre dünya üzerindeki döviz rezervlerinin yüzde 66’sı ABD dolarından, yüzde 25’i Euro’dan oluşuyor. Mali piyasaların yeni sayılabilecek para birimi Euro 6 yıl önce yüzde 17,90 olan pazar payını kısa zamanda istikrarlı bir yükselişle yüzde 25’ler seviyesine çıkarmayı başardı. Bu hızlı yükselişte ABD yönetiminin uyguladığı 'doların değerini düşük tutma' politikası kadar, AB’nin başarılı ekonomi politikaları etkili olmuştur. Ortak para birimine geçiş sırasında üreticiler yıllardır bekledikleri fırsata kavuştular ve fiyatları fark ettirmeden iki katına kadar çıkardılar (Okay, 2003). AB ülkeleri arasındaki işsizlik oranı farkları da ortak para birimine geçilmesiyle beraber daha büyük bir sorun haline gelmiştir. Tüm bunlara rağmen Euro başlangıçtaki zayıflığını kırmıştır ve sürekli gelişme göstermektedir. Euro’nun piyasalardaki şanssızlığı; tedavüle çıktığı dönemde Amerikan ekonomisinin güçlü bir sıçrayış yapmış olmasıydı.

Sonuç olarak, ülkeler dış ticaretlerini finanse etmek ve kendilerini finansal spekülâtorlerden korumak için sakladıkları uluslararası rezervlerin büyük kısmını Amerikan doları olarak tutmaktadır. Tüm küresel petrol ticareti, dolar üzerinden yapıldığı için her ülke dolar saklamak durumundadır. Bu, Amerikan ekonomisine faizsiz borç sağlamaktadır. Amerikan dolarının hâlihazırdaki gücü, OPEC ’in tüm OPEC petrol satışlarının dolar cinsinden yürütmesinden gelmektedir. Merkez bankası kasalarında saklanan bu rezervlerde doların bu denli büyük paya sahip olmasının başlıca sebebi de (petrolün dolar üzerinden fiyatlandırılması budur. Euro’nun dünya para birimi olabilmesi için petrol satışının Euro üzerinden olmasını sağlaması gerekir.

2.2 Petrol Üreticisi Ülkelerin Değişen Petro-Politigi

Petrol üreten ülkelerin zaman içinde petrol konusunda izledikleri politikalarda bir takım değişimler meydana gelmektedir. Ülkelerin Petro-politiklerindeki gelişmeleri belirleyecek olan petrol üretimlerindeki artışlar veya azalmalar olacağı da aşîkârdır. Petrol üreticisi ülkelerin Petro-politiğini aşağıda ayrı başlıklar altında incelemeye çalışacağız.

Körfez Ülkeleri: Körfez ülkeleri petrol üretiminde ana tedarikçi olmaya ve Petro-politiğin en stratejik bölgesi olmaya devam edecektir. Artan petrol talebinin karşılanmasında Körfez ülkelerine bağımlılık artacaktır. S.Arabistan günlük üretimini 2010 yılında 10 milyon varilden 2025 yılında 11,3 milyon varile çıkartarak bölgedeki en önemli üretici olmayı sürdürecektir. Bu anlamda S.Arabistan'ın Batı için stratejik önemi devam edecektir. Hızlı ekonomik büyüme gösteren ve enerji talebi hızla artan Çin ve Hindistan gibi ülkeler için de S.Arabistan'ın stratejik önemi artacaktır. Bu nedenle S.Arabistan rejimi artık sadece ABD ve İngiltere'nin değil Çin'in de stratejik yaklaşımları ile karşılaşacaktır. S.Arabistan rejimi Batı-Çin dengesinin önemli bir ayağını oluşturacaktır. İran'ın günlük üretimi 4,2 milyon varilden 3,9 milyon varile gerileyecektir. İran'da mevcut rezervlerin kapasitesi azalırken yeni rezervlere ulaşılmasında kaynak ve teknoloji sıkıntısı devam edecektir. Eskiyen petrol endüstrisi karşısında İran'ın üretiminde gerileme öngörülmektedir. Petrol üretimindeki gerileme doğal olarak İran'ın petrol gelirlerinde azalma anlamına gelmektedir. Ancak İran petrol üretimindeki gerileme öngörüsüne rağmen Körfez'in önemli petrol tedarikçisi statüsünü koruyacaktır. Bu nedenle petrol gelirlerinin mevcut rejimin varlığını desteklemeye devam edeceği öngörülmektedir. İran en büyük alıcısı Çin ile stratejik ilişkilerini geliştirmeye devam edecektir ve petrol üretimindeki gerileme öngörüsüne bağılı olarak nükleer enerji çalışmalarını da sürdürecektir (Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2010).

Irak: Siyasi istikrarın ve güvenliğin tam olarak sağlanamadığı ve çeşitli gelecek senaryolarının kabul gördüğü Irak'ın petrol üretimi günlük 2,5 milyon varilden 4,6 milyon varile çıkacaktır. Bu istikrarlı bir Irak senaryosuna bağılı üretim artışını yansıtmaktadır. Bu üretim artışı ile birlikte Irak yeniden stratejik bir tedarikçi konumuna yükselecektir. Bu potansiyeli nedeni ile bölge ve bölge dışı ülkelerin Irak'a Petro-politik ilgisi artarak sürecektir. Petrol şirketlerinin rekabeti artacaktır. Bu itibarla petrol yasası Irak'ın geleceğini şekillendirecektir. ABD ve İran'ın Irak politikaları çatışmaya devam edecektir. Petrol potansiyeli aynı zamanda Irak'ta istikrarın sağlanması önünde en önemli engel olacaktır (Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2010).

Diğer Körfez ülkeleri: Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri petrol üretimlerini korurken Katar petrol üretimini günlük 1,4 milyon varilden 2,1 milyon varile çıkaracaktır. Üç ülke günlük 7,7 milyon varil üretimleri ile stratejik önemlerini koruyacaktır. Bu ülkeler üzerinde ABD, İngiltere ve S.Arabistan'ın yakınlığı, Çin'in yakınlık arayışları ve İran'ın ideolojik yakınlık sağlama girişimleri sürecektir. Üç ülke S.Arabistan ile İran arasındaki denge oyununun önemli bir alanı olacaktır.

Orta Afrika Ülkeleri: İki önemli üretici ülke Nijerya ve Angola'da üretimler artacaktır. Nijerya'da üretim günlük 2,4 milyon varilden 3,3 milyon varile Angola'da ise 2,3 milyon varilden 2,5 milyon varile yükselecektir. Nijerya ve Angola'nın sahip olduğu bu potansiyel iki ülkeyi stratejik tedarikçi konumuna getirmektedir. Ancak bu potansiyel aynı zamanda siyasi istikrarsızlık ve karışıklara da yol açmaya devam edecektir. Kaynakların laneti ile petrol güçsüz devletlerde yönetimi zorlaştırmakta ve istikrarsızlık kaynağı haline gelmektedir. Nijerya ve Angola'ya artan Çin ilgisi yanı sıra iki ülkenin Batı ile ilişkileri bu iki ülkede istikrarı garanti etmeyecektir.

Kuzey Afrika Ülkeleri: Kuzey Afrika'nın iki petrol ülkesi Cezayir'de üretim günlük 2.2 milyon varilden 2.8 milyon varile çıkarken, Libya'da üretim 1.9 milyon varilden 1.5 milyon varile inecektir. Cezayir en önemli alıcısı Avrupa Birliği'nin şemsiyesi altında Petro-politik etkilerin dışında kalmaya çalışacaktır. Libya ise giderek düşen petrol üretimi ve gelirleri öngörülerine bağlı olarak Batı ile ve özellikle Avrupa Birliği ile yakınlaşma ve iyi ilişkiler kurma politikasını sürdürecektir.

Amerika Kıtası: ABD, Meksika, Kanada ve Venezüella kıtanın önemli petrol üreticisi ülkeleridir. Brezilya'da kıtanın önemli üreticisidir, ancak Çin ve Hindistan ile ayrı grupta değerlendirilmektedir. ABD'nin petrol üretimi artacaktır. 2010 yılında günlük 8,5 milyon varil olan üretimin 2025 yılında 10,0 milyon varile çıkacağı öngörülmektedir. ABD'nin petrol tüketimi ve tedarik bağımlılığı da artacaktır. Tedarik güvenliğine ve fiyat dalgalanmalarına ilişkin riskler nedeni ile ABD petrol üretimini de arttıracaktır. Böylece Petro-politiğin ve ekonomik dalgalanmaların yaratacağı riskler azaltılmaya çalışılacaktır. ABD Petro politik açıdan 2010-2025 arasını önceki dönemlere göre daha kırılgan olarak değerlendirmektedir ve arz güvenliği konusunda küresel ölçekte artan rakiplerinden ve risklerden çekinmektedir. Kanada ve Meksika'nın petrol üretimleri azalacaktır. Kanada'nın petrol üretimi 1,8 milyon varilden 1,1 milyon varile, Meksika'nın ise 2,7 milyon varilden 1,9 milyon varile inecektir. Her iki ülke ve özellikle Meksika için bir dönem önemli ihracat ve gelir kaynağı olan petrolün azalacak üretimi daha çok ekonomik etki yaratacaktır. Her iki ülke de iç taleplerinin karşılanmasında diğer enerji kaynaklarına yönelmektedir. Yine her iki ülke de petrol

gelirlerindeki kayıpları öngörerek ekonomik etkileri yönetebilecektir. Venezüella'nın petrol üretimi ise günlük 1,8 milyon varilden 2,1 milyon varile yükselecektir. Venezüella Petro-politik açıdan ABD karşıtlığı politikalarını sürdürebilecek petrol üretimine ve artışına devam edecektir. Rusya, İran ve Çin ile yakın ilişkiler geliştiren Venezüella önümüzdeki dönemde Petro-politik açıdan ABD'nin potansiyel riskli ülkeler grubunda yer almaya devam edecektir (Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2010).

Avrupa Ülkeleri: Kuzey Denizi petrol rezervleri ve üretimlerinin ekonomik açıdan büyük destek sağladığı İngiltere ve Norveç'te üretim gerileyecektir. İngiltere'de üretim günlük 1,2 milyon varilden 0,7 milyon varile, Norveç'te ise 2,2 milyon varilden 1,5 milyon varile inecektir. Avrupa Birliği'nde yeşil ekonomi ve sürdürülebilir büyüme politikalarına bağlı olarak petrol tüketimi sınırlanmaktadır. Bu nedenle İngiltere ve Norveç de petrol tüketimlerini kırmakta ve alternatif yenilebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelmektedir. Bir dönem sonra petrol üretiminin İngiltere ve Norveç ekonomilerine sağladığı katkı azalacak ve sona erecektir.

Rusya: Petro-politik açıdan uluslararası stratejilerinde enerjiye ve enerji gelirlerine bağımlılığı en yüksek ülke Rusya olmaya devam edecektir. Rusya enerji rezervleri ve gelirleri ile birlikte yeniden güç kazanmış ve dış politikasını da enerji kaynakları ve gelirlerine bağlı olarak uygulamaya başlamıştır. 2009 Mayıs ayında yenilenen Rusya Ulusal Güvenlik Stratejisinde enerji Rusya için dış politikada bir güç aracı olarak görülmektedir. Rusya'nın petrol üretimi artacaktır. 2010 yılında günlük 9,4 milyon varil olan üretim 2025 yılında 11,5 milyon varile çıkacaktır. Bu öngörüye bağlı olarak Rusya S.Arabistan'ın da önünde en çok üretim yapan ülke olacaktır. Rusya önümüzdeki dönemde uluslararası politikalarını enerjiye en çok bağımlı kılan ülke olmaya devam edecektir. Rusya'nın Batı ve Avrupa Birliği ile ilişkilerinin, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu politikalarının ve Çin ile dengelerinin belirlenmesinde ana unsur enerji kaynaklarının sağladığı güç olacaktır. Rusya enerji kaynaklarının sağladığı bu gücü artan oranda kullanacaktır (Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2010).

Petrol rezervlerini uluslararası piyasalara aktararak iki yeni tedarikçi konumuna gelen Kazakistan'da petrol üretimi artarken, Azerbaycan'da çok sınırlı bir gerileme olacaktır. Kazakistan'da üretim günlük 1,6 milyon varilden 2,9 milyon varile çıkarken, Azerbaycan'da 1,1 milyon varilden 1,0 milyon varile inecektir (Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2010). Petro-politik açıdan Kazakistan ve Azerbaycan'ın petrol üretimleri ve gelirleri Rusya'dan bağımsız politika izleme olanağı sağlamaktadır. Her iki ülkenin önümüzdeki döneme ilişkin petrol üretimleri öncelikle Rusya'dan bağımsız politikalarını sürdürmelerine olanak tanıyacaktır.

Kazakistan'ın petrol üretimindeki artış ekonomik açıdan da refah yaratmaya devam edecektir. Kazakistan Çin'in önemli bir tedarikçisi haline gelecektir. Petrol ve diğer zenginlikleri ile Kazakistan Rusya, Çin ve ABD'nin stratejik önceliklerinden biri olmaya devam edecektir. Azerbaycan'ın üretim öngörüsü ise petrol gelirlerinin ekonomik katkısının aynı kalacağını göstermektedir. Azerbaycan ABD, Rusya, İran ile Türkiye ve Ermenistan'ın yakın ilgi alanı içinde kalmaya devam edecektir. Azerbaycan'a ilgi petrol bağımlılığından çok Kafkaslar ve Orta Asya'daki denge açısından ortaya çıkacaktır.

Çin-Hindistan-Brezilya: Ekonomik açıdan Rusya ile birlikte BRIC ülkeleri olarak adlandırılan ve dünya ekonomisinin yeni büyüme motoru olan Çin, Hindistan ve Brezilya'nın Petro-politik etkileri daha çok tüketim ve talep yönü ile ortaya çıkmaktadır. Özellikle Çin ve Hindistan'ın tüketimi çok hızlı artmaktadır. Üretim açısından Çin'in petrol üretimi 2010 yılında günlük 4,0 milyon varilden 2025 yılında 3,2 milyon varile inerken, Hindistan'ın üretimi ise 0,9 milyon varilden 1,1 milyon varile çıkmaktadır. Çin ve Hindistan'ın üretim-tüketim arasındaki denge tüketim aleyhine açılmaya devam edecektir. Çin ve Hindistan petrol tüketiminde artan dış bağımlılıkları nedeniyle Petro-politik açıdan yeni belirleyici ülkeler olacaktır. Her iki ülke de enerji arz güvenliğini sağlamaya çalışacaktır. Kazakistan, Rusya, İran, S.Arabistan, Körfez ülkeleri ve Angola en önemli petrol tedarikçileri konumundadır. Bu nedenle Çin ve Hindistan'ın uluslararası, bölgesel ve ikili dış politikalarında bu ülkeler ile olan enerji bağımlılığı etkili ve belirleyici olacaktır. Bu konuda en sıcak ve öncelikli gündem konusunu da İran oluşturacaktır. İran'a karşı yaptırımlar veya bir askeri harekât halinde Çin ve Hindistan'a enerji akışının garanti edilmesi önemli olacaktır. Çin ve Hindistan artan dış enerji bağımlılığı nedeni ile güvenlik stratejilerinde de deniz aşırı önceliklere giderek daha çok yer verecektir. Bu öncelikler muhtemelen ABD ve Rusya ile de karşıtlıklar yaratabilecektir. Brezilya ise petrol üretimini önemli ölçüde arttıracaktır. 2010 yılında günlük 2,2 milyon varil olan üretim 2025 yılında 4,4 milyon varil ile iki katına çıkacaktır. Brezilya böylece Rusya, S.Arabistan, ABD ve Irak'tan sonra beşinci büyük üretici haline gelecektir. Brezilya artan petrol üretiminden hem ekonomik açıdan yararlanacak hem de Petro-politik açıdan da stratejik ülkelerden biri haline gelecektir (Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2010).

Dünya petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 65'ine, doğalgaz rezervlerinin de yüzde 70'ine sahip ülkelere ve bölgelere komşu olan ülkemiz, coğrafi konumu ile bu rezervlerin sahibi üretici ülkelerle, önemli tüketicilerin çoğu arasında tabii bir koridor özelliği taşımaktadır. Petrol zengini Suudi Arabistan 264,3 milyar varille dünya rezervlerinin yüzde 22'sine, İran 137,5 milyar varille yüzde 11,5' una, Irak 115 milyar varille yüzde 9,6'sına, Kuveyt 101,5

milyar varille yüzde 8,5'ine, B.A.E. de yüzde 8,1'ine sahiptir (Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2010).

Sonuç olarak, günümüzde en çok tüketilen enerji kaynaklarının başında petrol ve doğalgaz yer almaktadır. Dünyadaki petrol rezervlerinin yarısından fazlası Ortadoğu'da, OPEC üyesi ülkelerde bulunmaktadır. Doğal olarak bu durum dünyayı Ortadoğu petrolüne hayati derecede bağımlı hale getirmektedir. Suudi Arabistan'ın dünyanın en çok petrol üreten ülkesi olması, Amerika'nın ise dünyanın en çok petrol tüketen ülke olması bu bağımlılığın ne kadar önemli olduğunu gösterir niteliktedir. Batının petrole olan bu bağımlılığı doğu ile batıyı petrol ticareti üzerinden birbirine iyice yakınlaştırmaktadır. Dünyanın gözü Ortadoğu petrolünün üstünde diyebiliriz. Çünkü petrol fiyatları ticari dengeleri, enflasyon oranlarını ve ekonomik faaliyet seviyelerini etkilemektedir. Petrolün böyle etkileri olması dünya için çok önemli olduğundan büyük güçlerin Ortadoğu'da petrol çıkarları her zaman büyük olmuştur. Petrolün kontrolünü sağlamak çok büyük politik güç sağladığından dolayı hem ABD hem de diğer büyük güçler için Ortadoğu petrolü ekonomik ve politik güç açısından hayati bir öneme sahiptir. Ekonomilerin yavaşlamaya başladığı 2012'de yüksek petrol fiyatları, tüm ülkelerin en büyük sorunu olmaya; maliyetleri artırmaya devam edecektir. Dünyada yaşanan en ufak bir siyasi gerginlikte petrolün fiyatının yükseliyor olması, dünya ekonomisinin petrole ne kadar bağlı olduğunun göstergesidir.

2.3 Ülkelerin Petrol Politikaları ve Para Birimlerine Etkisi

Dünya'da 1929-1933 yılları arasında yaşanan büyük ekonomik kriz sonrasında uluslararası ticaret, katlı döviz kuru uygulamaları, yüksek gümrük duvarları, kambiyo kısıtlamaları gibi nedenlerle büyük darbe almıştır. Uluslararası ticareti yeniden canlandırmak amacıyla 1944 yılında Bretton Woods kasabasında yapılan uluslararası konferansın çalışmaları sonucunda, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu kurulmuştur (Turan, 1980). Bretton Woods anlaşması gereği, ülke paraları arasında konvertibilite sağlanmasına çalışılmış ve döviz kurlarının belirlenen sınırlar içerisinde dalgalanmasına izin verilmiştir. Bu sistemde Avrupa paraları arasında doğrudan bir ilişki söz konusu değildir. Bir paranın diğerine göre değeri dolar merkezi kuruna belirlenmektedir. 1971 yılına kadar bu uygulama bir sakınca yaratmamaktaydı. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri ABD ülke dışında istendiği an doları, sabit altın-dolar paritesinden altına çevirmeyi taahhüt etmekteydi. Böyle bir uygulamadan dolayı dolar, altın kadar güvenceli bir uluslararası rezerv birimi olarak kabul ediliyordu.

ABD'nin 1945'ten itibaren doları altın değerine bağlaması doların küresel para rezervi olmasını sağlamıştır. Vietnam Savaşı'ndan sonra ABD ekonomisi çökmeye başlamıştı.

Vietnam savaşı sırasında piyasaya büyük miktarlarda dolar sürülmesi, ABD’de enflasyon oranının artışı ve dolayısıyla dolara karşı güvensizliğin artması nedeniyle bazı ülkelerin ellerindeki dolar rezervlerini altına çevirme talepleri sonucu, 15 Ağustos 1971 tarihinde doların altına konvertibilitesi kaldırılmıştır. Böylece doların değeri de diğer paralar gibi dalgalanmaya başlamış; bundan böyle, dolar merkezi kuru üzerinden hesaplanan ikili kurların sabit tutulabilmesi oldukça zorlaşmıştır. Bu durum ABD dolarının değer kaybetmesine ve diğer ülkelerin altın karşılığı dolarları ellerinden çıkarmak istemesine sebep olmuştu. Dolar karşılığında rezerv altın talebini karşılayamamasıyla altın ile dolar arasındaki bağ kesilmişti. ABD, ekonomisini tekrar ayağa kaldırmak, doları tekrar küresel bir para rezervi haline getirmek için altına alternatif olacak yeni bir kaynak olarak petrol ortaya çıktı. ABD, 1972-1974 yılları arasında Suudi Arabistan ile petrol anlaşmaları yaptı. Bu anlaşmalara göre Suudi Arabistan petrolü sadece dolar üzerinden satacaktı. Aynı zamanda OPEC ülkeleri de petrolü satışını dolar üzerinden yapacağı garantisini vermişti. Suudi Arabistan’ın OPEC ülkeleri arasındaki kota sınırlaması olmayan tek ülke konumunda olması doların fiyatını belirlemede çok etkin rol oynamaktaydı. Petrol dünyasını kontrol eden Araplar ambargoyla birlikte güç dengelerini yeniden yorumlamaya başladı.

Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesiyle başlayan Körfez Savaşı ile Suudi Arabistan topraklarına binlerce ABD askeri yerleştirildi. Suudilere güven ortamını veren ABD için bu ülke ile petrol ticareti anlaşması yapmak ve şartlar arasında petrol satışının dolar üzerinden yapılmasını sağlamak daha kolay oldu. Böylece ABD eskiden doları altına sabitleyerek elde ettiği dünya üzerindeki dolar hegemonyasını artık petrol üzerinden sağlamaya başlamıştı. Petrol almak isteyen ülkeler artık döviz rezervlerinde dolar bulundurmamak zorundaydılar. 2000 yılının sonlarına doğru Irak’ın artık petrol fiyatlarını dolar üzerinden değil de Euro üzerinden fiyatlandırma çabaları sonucunda dolar değerini giderek kaybederken Euro da değerini giderek arttırmıştı. Irak’tan sonra OPEC içerisindeki diğer ülkelere de bu değişime ayak uydurma sesleri yükselmeye başladı. Çıkarlarını son derece tehdit eden bu gelişmelere karşı ABD, doların petrol piyasasında hâkim konumunu koruması için 2003 yılında Irak’ı işgal etti ve bu işgal Irak’ın petrol fiyatlandırılmalarını tekrar dolar üzerinden yapılmasını sağladı ve diğer petrol üreticilerinin de bunu yapmaları için baskı unsuru oluşturdu. ABD bu işgali sözde kitle imha silahlarını, demokrasi getirmeyi bahane ederek meşru kılmaya çalışmış olsa da amaçların bunlar olmadığı ortaya çıktı. Petrolü Avro ile satmaya başlayan Irak’ta, 2003 yılından itibaren, Amerikan dolarının ulusal para olduğu bir politik-ekonomik mekanizma kurulmuştur. Irak’taki ABD askeri varlığı, aynı zamanda Ortadoğu’daki petrol üreten diğer ülkelerin de petrolü Amerikan doları dışında bir para ile satmalarını caydırıcı bir etki

yapmaktadır. Irak’a yerleşen ve Basra Körfezi’ndeki tüm petrol ve deniz ticareti trafiğini kontrol eden ABD’nin kazançları, çok yönlü, kalıcı ve etkilidir. İngiltere’nin 1971’de Basra Körfezi’ndeki askeri varlığına son vermesi ile bölge tamamen, ABD’nin kontrol ve denetimine bırakılmıştır. ABD’nin bölgede önemli ölçüde deniz ve hava gücü bulunmaktadır. Bu güç içinde 1991 Körfez Savaşı’ndan bu yana uçak gemileri de yer almaktadır. ABD, 1995 yılından itibaren Irak işgal edilene kadar ve İran’a ekonomik ve siyasi ambargo stratejisini içeren ve Çifte Kıskaç olarak adlandırılan bir uygulama içindedir (Graham & Ian, 1997). Amerikan dolarının hakimiyetini esas alan bu uygulamanın, sağladığı ekonomik-ticari-politik ve askeri avantajlar şunlardır. Petrole ulaşımın makul fiyatlarla sürdürülmesi, Bölgesel hakimiyetlerin önlenmesi, Bölgesel istikrarın korunması, İsrail’in güvenliğinin sürdürülmesi, Körfez pazarına tercihli girişlerin sürdürülmesi, Petrol satışının denetlenmesi Doların rezerv parası olma işlevi ile petrol üreticisi ülkeler arasındaki ilişki Irak çatışmasında gözlemlenebilir. 6 Kasım 2000 tarihinde, Amerikalıların başkanlık seçimleri sırasında yaşanan tartışmalı Florida oylarının sayımı ile ilgilendikleri bir sırada, Irak yönetimi, sahip olduğu petrol rezervlerini bundan böyle dolar üzerinden değil – Irak’ın “gizli silahı” olarak nitelendirilen - Euro üzerinden fiyatlandıracağını ilan etti. Bu karar, OPEC ülkelerinin, petrolün dolar üzerinden fiyatlandırılması kuralını çiğneme cesareti gösterdikleri ilk vaka olmuştur. Bu olaydan itibaren Euro’nun değeri sürekli bir artış ve doların değeri sürekli bir düşüş kaydetmiştir. Libya petrolün dolar yerine Euro ile fiyatlandırılmasını talep etmiş, İran, Venezüella ve diğer ülkeler de kendi petrollerini Euro üzerinden fiyatlandırmak istediklerini bildirmişlerdir. Petrol ticareti doların hegemonyasını sağlayan temel faktör olduğu için, tüm bu gelişmeler, Amerikan ekonomisinin gücüne ve ABD’nin küresel hegemonyasına karşı son derece önemli tehditler idi. Amerika müttefiki İngiltere ile birlikte Mart 2003’te Irak’a girdi ve ülkeyi yönetmek için kendi otoritesini kurdu. Irak’ın işgali birinci petrol para savaşı olarak hatırlanabilir. Irak işgalinin, Saddam’ın WMD programına ve uluslararası terörizme karşı olmaktan çok, Irak petrolleri üzerinde kontrol sağlamak ve Amerikan dolarını uluslararası petrol piyasasının hâkim parası olarak korumak amacıyla gerçekleştirildiğini iddia etmek için çok sayıda kanıt mevcuttur. Amerikan dolarını petrol ticaretine yön veren para birimi olarak muhafaza etme amacı, Irak işgalinin temel nedenidir. Bu neden, sadece Irak petrolünü kontrol etme amacından daha önemlidir. İşgalden iki ay sonra Irak’ın Euro hesapları tekrar dolara çevrildi ve Irak petrolleri için ödemelerin Amerikan doları üzerinden yapılması gerektiği duyuruldu. Amerika’nın Irak üzerinde gerçekleşen askeri ve siyasi başarısına ve Amerikan askeri gücünün Avrasya’daki yükselişine rağmen, Ortadoğu ve Latin Amerika’daki petrol üreticisi ülkeler ile Rusya, petrol ticaretinin dolar yerine Euro üzerinden veya bir “para sepeti”

aracılığıyla yapılması konusunda konuşmaya başladılar. Bunun gerçekleşmesi durumunda, Amerikan dolarının düşüşü hızlanacak ve Euro'nun dünyanın ikinci rezerv parası olma iddiası güçlenecektir. Eğer bir ülkenin ekonomisi sadece parası kadar iyi ise ve eğer dolar değerini kaybetmeye devam ederse, Amerikan ekonomisi bu şartlar altında sert bir düşüşe girecektir. Amerika'nın ve diğer Batılı devletlerin askeri üstünlüğü Irak'ın ve İran'ın petrollerini alabilir, ama kontrol altına alamaz. Amerika'nın saldırganlığı ve küstahlığı doların düşüşünü geçici olarak engellemek yerine, OPEC ülkelerini kitlesel olarak Euro'ya yönlendirebilir. Irak Savaşı'nda olduğu gibi, İran'a karşı düzenlenecek muhtemel bir askeri operasyonda, Tahran rejiminin sahip olduğu hayali Kitle İmha Silahları ile ilgili her hangi bir şey yapılmayacaktır. Bu askeri operasyon, Petro-dolar makroekonomiği ve Amerikan dolarının egemenliğine karşı petrol ticaretinde kullanılan alternatif para olarak Euro'dan gelen meydan okuma ile ilgili olacaktır.

İran dış politikası devrimden günümüze kadar sistemsel değişkenlere bağlı olarak bir arayış içinde olmuştur. İran Humeyni döneminde ABD'den uzaklaşarak Batı'dan kopmuş, bölgesel lider olma hedefi çerçevesinde devrim ihracı stratejisiyle Basra Körfezi ve Ortadoğu'ya yönelmiştir. Rafsancani ve Hatemi dönemlerinde uluslararası sisteme entegre olma amacıyla ABD ve Batı ile ilişkilerini düzeltmeye çalışmış, fakat Ahmedinecad döneminde ABD ve AB ile ilişkiler tekrar bir kriz sürecine girmiştir. Ahmedinecad yönetimi, nükleer işbirliği yapma amacıyla dış politikasında Batı eksenini yerine Doğu eksenine öncelik vermiştir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan değişim-dönüşüme bağlı olarak İran dış politikasında Doğu ve Batı eksenleri arasında gelgitler ve stratejik yön arayışları söz konusu olmuştur. Humeyni, Rafsancani, Hatemi ve Ahmedinecad dönemlerinde oluşturulmaya çalışılan farklı dış politika konseptlerinin bu yönüyle özellikle sistem değişkenine paralel olarak şekillendiği görülmektedir. Bir başka deyişle sistemik değişkenler, İran dış politikasında da yön değişimine neden olmuştur. Devrimle ABD'den giderek uzaklaşmaya başlayan İran, Batı dünyasıyla ilişkilerini koparma noktasına getirmiş; Humeyni'nin Şah yönetiminden kopuşu ifade eden dış politikası, Amerikan karşıtlığı üzerine inşa edilmiştir. Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgalinin ardından ABD'nin bölgeye müdahalesi ve 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin önce Afganistan'a, sonrasında ise Irak'a yerleşmesi, İran'ın çevrelenmişlik psikolojisini ve işgal sendromunu tetiklemiştir. Bu durum İran dış politikasındaki Amerikan karşıtlığını güçlendirmiş; İran ve ABD güvenlik ikilemi ekseninde karşıt aktörler haline gelmiştir (Gawdat, 2006).

ABD ile İran arasındaki sürtüşmenin asıl nedeninin İran'ın kurmakta kararlı olduğu euro-petrol borsası olduğu dile getirilmektedir. Dünya petrol piyasalarını yakından takip eden

çevreler ABD'nin İran'a nükleer enerji araştırmalarından dolayı takındığı tutumun altındaki ana nedenin nükleer silah yapımı kaygısının değil İran'ın Mart ayında açmayı planladığı petrol borsası olduğunu dile getirmektedirler (Energy Bulletin). ABD ekonomisini büyük ölçüde finanse eden Çin ve Japonya, petrol gereksiniminin çok büyük bölümünü İran'dan sağlamaktadırlar. İran düşlediği petrol borsasını hayata geçirir ve sattığı petrolün karşılığını euro olarak istemeye başlarsa, ABD ekonomisinin iki önemli finansörü ellerindeki dolarları satıp euro almaya başlayacaklarından dolar, dolayısıyla ABD büyük ölçüde saygınlıklarını yitireceklerdir. 80 trilyon dolar borcu olan ABD ekonomisinin, İran'ın Euro bazında kurmak istediği petrol borsası şokundan çok olumsuz etkileneceği bilinmektedir. ABD açısından bakıldığında ise İran, ABD'nin genelde küresel özelde de Ortadoğu'daki hedeflerine ulaşabilmesinde bozucu girdi niteliğine sahiptir. Hamas ve Hizbullah üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda Tahran'ın ABD ve İsrail'in bölgedeki çıkarlarına büyük bir tehdit oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla İran ABD'nin tehdit sıralamasında en üst sırada bulunmaktadır. İran'ın hem üretici hem tüketici taraflarını kapsayan yeni bir petrol ticareti sistemini Euro'yu baz alarak yaratma çabaları ABD'nin ekonomik çıkarlarına önceki durumundan daha tehlikeli bir durum ortaya çıkarttı. İran'ın sadece nükleer enerji amaçlı olduğunu ileri sürdüğü çalışmaları ABD tarafından nükleer bomba yapılmak istendiği şeklinde lanse edilmektedir. Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın İran'da nükleer silah yapımı olmadığına dair raporları bile ABD'yi tatmin etmemektedir. Çünkü ABD'nin gerçek korkusu İran'ın nükleer silah yapımı çalışmaları değil, ABD çıkarlarına ters düşen İran'ın yeni Euro bazlı sistemi getirmek istemesidir. Şu bir gerçek ki ABD'nin İran'a saldırması Irak'a saldırması kadar kolay olmayacaktır. Her şeyden önce İran Irak'ta olmayan köklü bir devlet geleneğine sahiptir ve bu durum insanların devlete olan bağlılığını güçlendirmektedir. Ayrıca ABD İran'da Irak'taki gibi mezhep çatışmalarına sahne olacak bir ortamı da bulunmamaktadır. Bununla birlikte Rusya ve Çin'in İran'a destek vermesi ABD'nin işin daha da zorlaştırmaktadır. ABD, İran'la savaşıyor durumda bir yanda sürekli nefesini ensesinde hissedeceği Rusya ve küreselleşme yolunda hızla ilerleyerek ABD'ye gözü kara bir şekilde rakip olmaya çalışan Çin'i karşısına almayı göze alamayacaktır. ABD'nin Irak'ı işgaliyle Çin'in Irak'la olan ortaklıkları da bitmişti. Çin kendine yeni ortaklar aramaya başlamıştı. Çin ile İran ile 70 milyar dolarlık anlaşma yaparak bu yeni ortak arayışına son verdi. Çin, İran'a yönelik BM yaptırımlarının önünde Rusya ile birlikte temel engelleyici güç haline geldi. ABD'nin bu etkenler göz önüne alındığında savaşarak çıkarlarını korumaya gitmesi beklenemez (Sezer, 2008).

ABD'nin Ortadoğu'daki amaçları 2006 ABD ulusal güvenlik stratejisine göre şu şekilde özetlenebilir: Bölgede petrol ve doğalgaz güvenliğini sağlamak; hem enerji güvenliğine hem de İsrail'in güvenliğine karşı terörist örgütlerden gelecek tehditleri bertaraf etmek, Nükleer silahların yayılmasını önlemek, İsrail'in varlığını ve bölgedeki askeri üstünlüğünü korumak, Nihai hedef olarak bölgede ekonomik liberalizasyonu sağlamak ve bölgede demokrasiyi yerleştirmektir (Özcan & Özdamar, 2009). Bu hedefler çerçevesinde bir değerlendirme yapıldığında İran, hem mevcut statükoyu bozabilme hem de Amerikan çıkarları açısından bölgedeki gelişmeleri negatif etkileyebilme potansiyeli taşıyan bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin enerji güvenliği açısından düşünüldüğünde Hürmüz Boğazı'ndaki nüfuzu nedeniyle İran'ın enerji akışını negatif etkileme gücü bulunmaktadır. Ayrıca İran'ın Hizbullah ve Hamas aracılığıyla ABD ve İsrail'e karşı etkisini arttırması ve Irak'taki Şii gruplar üzerindeki nüfuzunu kullanması, ABD açısından İran'ın durumunu daha da önemli kılmaktadır.

İran'a yönelik yaptırımlar yeni bir süreç olmayıp ilk aşaması 1995'lere kadar götürmek mümkündür. ABD'nin İran'a yönelik petrol ambargosu veya yaptırımının stratejik yatırımları, toplumsal muhalefeti ve ekonomiyi ilgilendiren boyutları vardır. Bunlar; Stratejik açıdan etki doğuran ambargo enerji alanındaki yatırımlara ve dolayısıyla da arama, üretim ve geliştirme faaliyetlerine, rafineri know-how transferine, boru hatları projelerine yönelik olup, daha sonra LNG sektörünü de kapsamıştır. *İran Yabancı Petrol Yaptırım Yasası* doğrudan Amerikan şirketlerinin yatırımlarını kapsamıştır. Yasa ile yılda 20 milyon dolardan fazla yatırım yapılması yasaklanmıştır. Ancak dikkate çeken husus bu yasanın kabul edildiği yıl aynı zamanda İran'ın sektörünü yabancı yatırımlara açtığı yıl olmasıdır. Söz konusu yasa bir anlamda bu açılımı önlemeye yönelik alınmıştır (Katzman, CRS Report for Congress, 2008). Buna ek olarak 1996 yılında kabul edilen İran Yaptırım Yasası Amerikan şirketleriyle ortaklığı olan veya ortak faaliyetlerde bulunan diğer ülke şirketlerinin faaliyetlerine yönelik olmuştur (Katzman, CRS Report for Congress, 2007). Buna bağlı olarak aynı yıl İran'ın ulusal petrol şirketinin, gündeme gelen uluslararası konsorsiyumlarda katılımcı olması durumunda ABD şirketlerinin anlaşmaları boykot edeceğini açıklamıştır. Bunun yanı sıra ABD yönetimi 1997-98 tarihlerinde Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan devlet başkanlarıyla yaptığı görüşmelerde İran hattının kesinlikle incelenmemesini aksi durumda ABD'nin ihtiyaç duyulan finansal yatırımları gözden geçirebileceğini ciddi bir dille vurgulamıştır. Bunun etkisiyle o dönemde gündeme gelen ve Hazar petrolünün İran üzerinden uluslararası piyasaya çıkışını öngören Bakü-Tahran ve Kazakistan-Türkmenistan-İran petrol boru hatları projeleri baypas edilerek Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol boru Hattı hayata

geçmiştir. İktidara yönelik toplumsal tepkiyi veya muhalefeti hedefleyen yaptırım ise benzin ithalatına yöneliktir. İran'ın benzin tüketiminin yaklaşık %40'ı ithalat yoluyla karşılamakta ve İran ekonomisine maliyet olarak yansımaktadır. İran aynı zamanda benzini serbest piyasa şartlarının aksine sübvans ederek yurtiçi tüketime sunmaktadır. Benzine yönelik yaptırım 2009 yılında meclise sunulan ve Mart 2010 yılında kabul edilen İran Petrol Ürünleri Yaptırım Kararı kapsamındadır. Temmuz 2010'da Kapsamlı İran Yaptırımları, Mesuliyet ve Elden Çıkarma Yasası kabul edilmiştir. Bu kapsamda, İran'a 1 milyon doların üzerinde veya yılda toplamda 5 milyon doların üzerinde benzin, uçak yakıtı ve diğer petrol ürünleri satışları yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra söz konusu yasa ile İran'ın benzin üretimini sağlayacak rafineri yapımı veya rafineri modernizasyonuna ait teknik ekipmanlar ve imkânların pazarlanması da yasaklanmıştır. Bu yasa aynı zamanda bankacılık işlemlerine, mülk alım-satımına, deniz taşımacılık faaliyetlerine, sigortacılık işlemlerine de yasaklama getirmiştir (Willan, 2010). Ancak benzine yönelik yasaklayıcı faaliyetler 2009 yılında başlatılmış ve Ex-im Bank'ın İran'a benzin satışı yapan veya benzin üretimine imkân sağlayacak ekipmanlar veya rafineri üretim kapasitesini artıracak ekipman satışı yapan firmalara kredi sağlanması, yine Amerikan Stratejik Rezervlerinin tedarikini yapan firmalardan İran'a 1 milyon doların üzerinde satış yapan firmaların ödeneklerinin engellenmesi kararı alınmıştır (Katzman, CRS Report for Congress, 2007). İran, Dünyanın üçüncü büyük petrol rezervlerine sahip ülkesi ve OPEC'in ikinci büyük üreticisi olan petrolün fiyatını belirleyebilen ender ülkelerden biri olup günde 4,4 milyon varil ham petrol üreten, bunun 3 milyonunu ihraç eden bir ülkedir (Petrogas.Com). Avrupa Komisyonu'nun verilerine göre, 2010 yılında AB üyesi ülkeler ham petrol ihtiyaçlarının %5,8'ini İran'dan sağlamıştır (Suriye İçin Toplandılar, İran'a Yaptırım Kararı Aldılar). İran'dan en fazla ham petrol satın alan AB ülkeleri İtalya, İspanya, Belçika ve Yunanistan gerekli tedbirleri almaya çalışmaktadır. İran ham petrol ihracatının %17'sini AB ülkelerine yapmaktadır. Gelirinin yaklaşık yarısını ham petrol ihracatından elde eden İran'ın yaptırımlar karşısında Asya piyasalarına yöneleceği düşünülmektedir (İran'a AB'den de Petrol Yaptırımı Yolda). Petrol ithalatı Rusya, Afrika ve diğer Ortadoğu ülkelerine kaydırılmaktadır (Gedik E.). ABD diğer ülkelerden de İran'dan yaptığı petrol ithalatını durdurmasını istemekte ve AB bu yönde karar almak için çalışmalarını hızlandırmaktadır. Bu gelişmeler çerçevesinde yaptırımların İran üzerindeki etkisinin her geçen gün artacağı söylenebilir. Buna karşın İran Hürmüz Boğazı'nı kapatabileceği tehdidinde bulunmaktadır. 2010-11 yıllarında benzin satışları nedeniyle Fal Oil, Kuo Oil Pte, Zhuhai Zhenrong Co. PDVSA adlı şirketlerin dolar ödemeleri bloke edilmiştir. Vitol, IPG, Trafigura, Raliance Refinery ve Tüpraş ise benzin satışlarını durdurmuştur. Bu yasalarında etkisiyle İran'da benzin belli bir litreye kadar örneğin

100 litreye kadar sübvansiyonlu ve kartla satılmakta, bunun üzeri benzin alışları ise daha yüksek fiyatla satılmaktadır. 2012 yılı itibariyle İran'ın günlük benzin tüketimi 360 bin varil iken üretimi 340 bin varildir. Mart 2013 yılı itibariyle rafineri kapasite artırımı ve yeni rafineri yapımıyla üretim kapasitesini 440 bin varile çıkarmayı planlamaktadır (Demir). İran'ın bu yaptırımlara karşı İran benzindeki açığı telafi etmek amacıyla aynı zamanda CNG Compressed Natural Gas istasyonları kurmaya başlamış ve araçların yakıt olarak CNG kullanımı teşvik edilmektedir. Hâlihazırda İran'da 1.800 CNG istasyonu olup 2012 yılı içerisinde bu sayının 2000'e ve 2013 yılında da 3000'e çıkarılması çalışmaları İran Enerji Bakanlığınca yürütülmektedir (CNG Fuel Stations Reaching 3.000). Bunun yanı sıra İran hâlihazırda Basra Körfezi'nden piyasa uygulamalarındaki esneklikleri de kullanarak petrol ürünleri fuel oil, motorin, nafta vs. satışı yapmaktadır. Ekonomik etkiye sahip yaptırım ise İran'ın ham petrol ihracatını hedef almaktadır. Bu yaptırım, CISADA yasası ve İran Merkez Bankası İMB ile petrol alım-satımına yönelik bankacılık işlemlerine yasaklama getiren Kasım 2011 tarihli Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası National Defense Authorization Act'nın 1245. Kısmı birlikte değerlendirilmelidir.¹²⁴⁵. Kısım İran Merkez Bankası ile yürütülen ilişkilere yönelik yaptırımı içermektedir. Özetle söz konusu kısım, İran Merkez Bankası ile ödeme işlemlerini yürüten yabancı bir bankanın ABD'de hesap açmasının yasaklanmasını, bu yasanın onaylanmasından 60 gün sonrasında İMB ile yapılan bankacılık işlemlerine, petrol ithalatı yapan ülkelerin merkez bankalarının İMB ile bu yasanın onay tarihinden itibaren 180 gün sonrasındaki yapılan bankacılık işlemlerine uygulanacağı belirtilmektedir. Buna ek olarak Yurtseverlik Yasası'nın 311.kısım da İMB dâhil İran finansal sistemi ile bankacılık işlemleri yürüten veya iş yapan bankaların terörizme, nükleer silah geliştirme faaliyetlerine destek verme riskini taşıdıkları ifade edilmiştir (Katzman, CRS Report for Congress, 2007). Bu çerçevede ABD'nin almış olduğu kararlara istinaden İngiltere ve Kanada İMB ile işlemlerini sonlandırmıştır. Avrupa Birliği AB de ABD'nin aldığı kararlara uygun olarak İran'ın nükleer programını Uluslararası Atom Enerjisi'nin raporlarına istinaden askeri nükleer teknoloji geliştirme faaliyetlerini gerekçe göstererek yaptırımlarını genişletme kararı almıştır. Bu çerçevede 2010/413/CFSP sayılı kararda 23 Ocak 2012 tarihli 2012 /35/CFSP sayılı kararı ile revizyona gidilmek suretiyle petrol ve petrol ürünleri, petrokimya ürünlerinin alım satımı, ithalatı, taşımacılığı, sigortalama, doğrudan veya dolaylı olarak finanse edilmesi yasaklanmıştır. Buna ek olarak söz konusu kararda petrol ve petrol ürünleri kontratlarının veya ek kontratların 1 Temmuz 2012'den geç olmamak kaydıyla sonuçlandırılması şartı getirilmiştir. Petrokimya ürünleri için bu süre 1 Mayıs 2012 olarak belirlenmiştir. Süre tayininde dikkate alınan husus ise kontratçı firmaların yükümlülükleridir. Kararın içerdiği

bağlantılı bir diğer alanda petrokimya sanayisine yönelik kilit teknolojilerin, ekipmanların İran'a, İran veya İranlılara ait şirketlere satılmasının, tedariki ve transferinin, bu alanda faaliyette bulunan ve İran'da olsun veya olmasın İran şirketleriyle ortaklık kurulması, satın alınmasının veya birleşmelerinin yasaklanması olmuştur (Regulations: Council Regulation (EU) No 267/2012, 2012). Ayrıca söz konusu kararda ABD'nin yaptırımlarına paralel olarak İMB ile bankacılık işlemlerinin yürütülmesi ve para transferlerine de yasaklama getirilmiştir. İran ile petrokimya, petrol ve petrol ürünleri kontratçı firmaların 1 Mayıs ve 1 Temmuz 2012 tarihlerine kadar olan ödeme yükümlülükleri bu noktada istisna tutulmuştur.

İran ödemeler sorununu çözebilmek için ürün veya emtia karşılığı petrol ticareti(barter yapmakta ve ithalatçı ülkelerde hesap açmak suretiyle o ülkenin para birimi cinsinden petrol ve petrol ürünleri ticaretini yürütmektedir.

23 Ocak 2012'de AB Dışişleri Bakanları toplantısında alınan kararla AB tarafından da bir dizi ambargo uygulama kararı daha alındı.1 Temmuz 2012'den itibaren İran'dan petrol alımını ve daha birçok önemli hidrokarbon kalemini almayı durduran paketler zincirine ise İran tepkisiz kalmama konusunda emin bir duruş sergilemiştir. İran, ilgili tarih gelmeden AB'ye petrol göndermeme kararını meclisinde tartışmıştır. Batı tarafından ekonomik dar boğaza sıkıştırılmak istenen İran, 2011'in son günlerinde ambargoların şiddetlenerek devam etmesi nedeniyle Hürmüz Boğazı'nı uluslararası ticarete kapatabileceğini söylemişti. İran ABD'ye Basra Körfezi'nde deniz kuvvetleri bulundurmaması, Hürmüz Boğazı'ndan uçak gemisi ve donanması geçirmemesi yönünde uyarılarda bulunmasına karşın ABD ise Hürmüz Boğazı'nın her durumda açık bulundurulması için ne gerekirse yapılacağını ifade etmektedir. Savunma Bakanı Leon Panetta Hürmüz Boğazı'nın kapatılmasını kırmızı çizgi olarak belirtmekte ve boğazın kapatılması durumunda gerekli karşılığın ciddi bir biçimde verileceğini vurgulamaktadır. Dünya'da deniz yoluyla yapılan petrol sevkiyatının yaklaşık %40'nın ve küresel petrol ticaretinin yaklaşık %20'sinin Hürmüz Boğazı'ndan yapıldığı dikkate alındığında boğazın kapatılması durumunda, petrol fiyatlarının birkaç gün içinde yaklaşık iki katına çıkacağı tahmin edilmektedir (ABD'den Son Uyarı: Hürmüz Kırmızı Çizgimizdir). Böyle bir durumda yaşanan ve henüz atlatılamayan finansal krizin küresel bir petrol krizine dönüşeceği ve söz konusu krizden tüm dünyanın etkileneceği açıktır. Uluslararası kamuoyu böyle bir gelişmenin yaşanmasından kaygı duymaktadır. Bu nedenle de İran'a daha önce destek veren ülkeler, bu desteklerini sorgulamaya başlamışlardır. Ayrıca İngiltere'nin bölgeye ilave gemi göndermesi, İran'a karşı ciddi bir askeri harekât gerçekleştirileceğine ilişkin öngörülerini kuvvetlendirmektedir. Hürmüz Boğazı'ndaki gemi trafiğinin İran veya ABD kaynaklı askeri güç yoluyla olası bir kesintiye uğraması sadece

Körfez'deki ihracatçı ülkeleri değil aynı zamanda özellikle Asya pazarını da olumsuz etkileyecektir. Dolayısıyla da İran'ın pazar payı ve ihracatı da kesintiye uğrayacaktır. İran'ın en önemli ihraç terminalleri Kharg Island, Lavan, Sirri Island ve Ras Bahregan'dır. Ürün ihraç terminalleri ise Abadan ve Bandar Musher, Imam Humeyni terminalleridir. Bu terminallere deniz ulaşımı Hürmüz Boğazı'ndan geçilmesi suretiyle gerçekleşmektedir. Dolayısıyla da ekonomik sorunlar İran iç siyasetinde iktidar-muhalefet ilişkisini ve muhalefet hareketlerini de etkileyecektir. Bunun yanı sıra bölgesel ilişkileri açısından hassasiyet taşıyan Irak ile ilişkileri nedeniyle de İran'ın atacağı adımlar önem taşımaktadır.

Hürmüz Boğazı'na olası müdahale Irak'ın petrol ihracatını da olumsuz etkileyecektir. Irak 2012 yılı bütçesini 100 milyar dolar olarak Şubat 2012'de onaylamış ve bu rakama günlük petrol ihracatını 2,6 milyon varile aylık 80 milyon varil çıkarmak suretiyle ulaşmayı hedeflemiştir (Iraq Parliament Approves 2012 Budget, 2012). Bu çerçevede Irak ihracatına bakıldığında; Irak'ın 2011 ve 2012 yılı aylık yaklaşık 65 milyon varil olan ihracatının yaklaşık 52 milyonu Basra light türü petrol olup, Basra Petrol Terminali'nden ihraç edilmektedir. Ancak mevcut koşullarda günlük yaklaşık 450 bin varil/gün bu hat üzerinden Akdeniz pazarına taşınmaktadır. Bu nedenle hattın tam kapasiteyle çalışması halinde bile aylık ihracat hacmi 45 milyon varili aşamayacaktır. Ancak her halükarda Irak'ın ekonomi ve kalkınma politikaları, buna yönelik yürürlükte olan, planlanan projeler, yine halkın hükümetten ekonomi adına beklentileri zarar görecektir. Bu negatif durum Irak'ta toplumsal ve politik düzeyde İran algısına olumlu etki yapmayacağı gibi hâlihazırda güvenlik ve istikrar sorunu yaşayan iktidarın geleceğini de derinden etkileyebilecektir. Bunun yanı sıra İran petrolüne bağımlı ülkeleri alternatif kaynaklara yöneltecektir.⁶

Körfezden ihracatın kayda değer bir şekilde azalması, özellikle de ekonomisinin önemli bir kısmı petrol kaynaklarının ihracatına dayalı ve gelişmekte olan ülkeler gerekse de üretim paylaşımı anlaşmaları ile üretim payı olan şirketlerin kazançlarını pekiştirmeleri için önemli bir fırsat sunabilecektir. Ayrıca, ABD'nin ardından AB'nin almış olduğu yaptırım kararı ve akabinde İran'ın Hürmüz Boğazı'nı kapatma tehditlerinin yoğun olarak gündeme geldiği dönemde petrol fiyatlarını ama özellikle de ürün fiyatlarını da etkilemiş olduğunu gördük. Bu çerçevede Londra'daki Intercontinental Exchange ICE Borsası'nda işlem gören Brent futures ilk ay kontratının Ocak 2012 başındaki kapanış fiyatı yaklaşık 112 dolar/varil seviyesindeyken Mart ayı başında 124'e çıkmıştır. Yine motorin futures ilk ay kontratının

⁶ Rafineriler belli bir petrol türü (kalite) dikkate alınarak inşa edilmektedir. Bu nedenle de her petrol aynı rafineride işlendiğinde istenilen verimliği sağlayamayabilir. Pazar talebine göre istenilen ürün elde edilmesi ilave maliyete yol açabilmektedir. Ayrıca, ürün talep dağılımı açısından bakıldığında genel itibarıyla Avrupa ve Türkiye motorin, Amerika ve Ortadoğu benzin Asya ise özellikle fuel oil ve benzin ithal etmektedir.

kapanış fiyatı Ocak 2010 başında yaklaşık 960 dolar/ton seviyesinden Mart ayı başında 1000'e çıkmıştır.⁷ Dolayısıyla borsalarda petrol ve ürün kontrat fiyatlarındaki artış fiziksel petrol ve ürün satış fiyatlarını da doğrudan etkilemektedir. Bu ise doğal olarak ithalatçı ülke ekonomilerini olumsuz etkilemektedir. Ancak ithalatçı olmasına karşın petrol ihracatçısı ülkeler ile ihracat anlamında dış ticareti yoğun olan ülkelerin diğer ülkelere kıyasla daha az etkilendiğini söylemek mümkündür hatta fiyat artışından ticaret yoluyla bir ölçüde kendi ekonomilerinin de pay aldıkları ifade edilebilir.

Hürmüz Boğazı'ndaki geçişlere ilişkin olası bir kapatma durumunda deniz navlunlarını da olumsuz etkileyeceğinden ithalatçılar için petrol temin maliyetleri taşımacılık yapıldığı süre zarfında arttıracaktır. Bu süreçte petrol fiyatlarındaki olası artışların önüne geçilmesi için üretim artışı ve aynı zamanda ihracatçıların resmi satış fiyatlarında uyguladıkları indirim veya primleri daha düşük seviyede tutmaları başvurulacak yöntemler arasında olabilecektir. Ayrıca, İran'ın gündeme getirdiği kapatma tehdidi gerçekleşsin veya gerçekleşmesin güvenli ve istikrarlı ihracat ve sevkiyatlar için alternatif rotaların işler hale getirilmesi veya kapasite artırımı ve yeni depolama ve ihraç terminal projelerinin yapımı ihracatçı ülkelerin gündemine gelecektir. Bu bağlamda Yemen, Umman ve Kızıl Deniz sahillerinde yeni terminallerin yapılması veya mevcut terminallere boru hattı inşası, ithalat yapan ülkelerde depolama tesislerinin kurulması, gerek fiyat dalgalanmalarına karşı ve gerekse de arz kesintilerine karşı korunmak için stratejik stok ithalatçı ülkeler nezdinde daha fazla önem taşıyacaktır. Bu projeler için devletler rahatlıkla özel şirketlerle ortak girişim de kurabileceklerdir. Hürmüz Boğazı'ndan günde 17 milyon varil petrol geçmektedir. Bu petrolerin takiben 2 milyon varili İran'a aittir. Hürmüz'den geçen petrolün esas itibari ile Çin, Hindistan ve Japonya'ya nispeten daha az bir kısmının takriben % 20-25 ise İtalya, İspanya ve Yunanistan'a gittiği bilinmektedir. İran'ın bu ihraçtan bütçe gelirlerinin % 70'ine yakın bir kısmını elde ettiği, dolayısıyla Hürmüz'ün kapatılmasının İran'a büyük zarar vereceği ancak İran'ın 1980'lerde Irak ile savaşırken başvurduğu ve küçük botlarla büyük gemilere saldırılar yolu ile istikrarsızlık ve güvensizliğe yol açabileceği ileri sürülmektedir. İran'ı siyasi arenalarda destekleyen Çin ve Rusya'nın Hürmüz'ün kapatılmasına karşı çıktıkları özellikle Çin'in böyle bir durumdan fazlası ile etkileneceği bilinmektedir. Nitekim Çin Başbakanı'nın geçen

⁷<https://www.theice.com/marketdata/reports/>, 3 Ocak-2 Mart 2012 dönemleri, işlem gören gün içerisinde kontrat fiyatları saniyelik değişebilmektedir. Bu nedenle de gün içerisinde kontrat alım-satım fiyatları daha yüksek seviyelere de çıkmaktadır. Borsa kontrat fiyatları fiziksel kargo satışlarına yönelik fiyatların tespitinde doğrudan etkiye sahiptir. Platts ve Argus fiyat afişe eden iki bağımsız yayın olup, bu yayınların günlük ilan ettikleri fiyatlar nerdeyse tüm ihracatçı, ithalatçı ülkeler, şirketlerce temel alınmaktadır. S.Arabistan, Kuveyt ve İran Asya dışı satışlarda ICE Brent futures kontratlarına ağırlıklı ortalama (B-wave) temel almaktadırlar.

haftalarda Suudi Arabistan, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne vaki ziyaretlerinin Çin'in alternatif petrol kaynakları aramasına bağlandığı anlaşılmaktadır. Japonya'nın da ABD'nin etkisi ile İran'dan aldığı petrol miktarında azaltmaya gideceğine dair duyurular mevcuttur. İran'a karşı uygulanan yaptırımların giderek daha etkili olduğu İranlıların günlük hayatında da hissedilmeye başladığı, hükümetin birkaç yıl önce terk ettiği temel ana maddelere elektrik ve akaryakıtta sübvansiyonları yeniden hayata geçirmek zorunda kaldığı, sübvansiyonlarını yıllık maliyetinin 43 milyar dolara varmasının beklendiği, İran riyalinin ABD doları karşısında % 30-40 değer kaybettiği yolunda basında haberlere rastlanmaktadır. İran açısından önemli bir karar da AB tarafından alınmış bulunmaktadır. Bu karara göre AB, İran'dan petrol ithalini 1 Temmuz 2012 tarihinden itibaren durduracaktır. Ayrıca AB, İran Merkez Bankasının ticari ve yatırım işlemleri hakkında da bazı kısıtlama kararları almıştır. Bu kararlar İran etrafına sarılan çemberin giderek daraldığına ve İran üzerindeki baskıların giderek yoğunlaşacağı işaretini vermektedir.

Türkiye'nin İran'a yönelik yaptırımlara karşı tutumuna gelince, Türkiye BM Güvenlik Konseyi'nden geçen yaptırım kararlarına uyduğunu ancak bunun dışında ülkelerin tek başına veya çok taraflı düzeyde aldıkları kararlarla kendisini bağlı hissetmediğini belirtmektedir. Bu böyle olmakla birlikte yaptırımların özel sektörde caydırıcı bir etki yaptığı duyuruları da alınmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nden bugüne dek dört yaptırım paketi çıkmış olup İran ve Çin'in tutumları nedeniyle bugünkü şartlarda Konsey'den yeni bir yaptırım paketinin çıkmasının güç olacağı görülmektedir (Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, 2012). İran devlet bütçesinin önemli bir kısmının petrol satışlarından oluşmasına rağmen petrol yaptırımının bu ülke açısından vahim sonuçlar doğuracağı iddia edilemez. Güney Kore'nin İran petrolünden vazgeçeceği düşünülmüyor. Çin ise BM Güvenlik Kurulunda yaptırım kararını desteklemeyeceğini çok daha önceden açıklamıştı. Bu ülkenin petrol ihtiyacının önemli bir kısmı İran tarafından karşılanıyor. Ayrıca batılı ülkelerin yaptırım kararı alması Çin'in çıkarlarına uygun geliyor. Pekin yetkilileri daha fazla enerji elde etmek için özel bir çaba sarf ediyor. Netice itibarıyla oluşan boşluk Çin tarafından doldurulmuş olacak ve yeni anlaşmalar Çin'in çıkarlarına hizmet edecek. İran aleyhine oluşacak durumun Pekin yetkilileri tarafından kullanılmayacağı düşünülemez. İran sanayisinin gelişmesi sonucunda petrol gelirlerine olan bağımlılık her yıl daha da azalıyor (Batı Politikası Çin'in İran Üzerinde Etkisini Arttırıyor, 2012).

1 Temmuz 2012 tarihi itibarıyla ABD, AB ve diğer Batılı ülkelerin ekonomik ve siyasi açıdan İran'ı zor duruma düşürmek için uyguladığı ambargo, Türkiye, Çin, Rusya, Hindistan, Pakistan, yeni yükselen güç Malezya için bir anlam ifade etmemektedir. Batı tarafından

uygulanan ambargo İran ekonomisini dolaylı olarak etkilese dahi İran'ın alternatif pazarlara sahip olması, uygulanan ve etkisi artarak uygulanacak olan ambargoyu kısmen etkisiz bırakmaktadır. Çünkü İran, gereksinimlerini başka bir pazardan ya da piyasadan sağlayabiliyorsa, Batı'nın İran'a ambargo uygulayarak nükleer faaliyetlerine ket vurması olasılık dışıdır. Hali hazırda Batı'ya karşı hırsla giderek güçlenen bir İran'la karşı karşıya kalmaları kaçınılmaz olacaktır. Mevcut ambargo soğuk savaş gibi keskin hatlara sahip olmasa da dünyanın ittifaklar olarak ayrışmasına sebep verecektir. Rusya, Çin, İran, Hindistan nispi bir birliktelik sağlarken ekonomik olarak çözülmeye yüz tutmuş AB ve yapılacak seçim sonuçlarında başkanı değişme ihtimalinde bulunan ABD kutuplaşma sendromuna bürünebilir. Bu nokta da Türkiye ise arabulucu pozisyonunu korumaya, uygulamış olduğu dış politika nedeniyle devam edecektir. ABD'nin, savunma bütçesine ayırdığı yeni pay ile giderek güçlenen İran'a ambargo dışında herhangi bir müdahale de bulunması olasılık dışıdır. Ayrıca, İsrail'in İran'a saldırması ve İran'ında Hürmüz Boğazı'nda herhangi bir çatışmayı göze alması, bölgede Bitmeyen Mevsim Arap Baharı'nı kışa çevirerek, istikrarsızlığı örn. Petrol fiyatları, altın fiyatları küresel mecra ya da dolaylı olarak taşıyacaktır. Fakat İran'ın Hürmüz kartını uluslararası konjonktürde çıkarları ile her örtüşmediğinde ortaya koyması ve bugüne kadar kapatma durumunu eyleme dönüştürmemesi, dış politikasında prestij kaybına uğradığı göz ardı edilmemelidir. ABD'nin İran'a olan yaklaşımının değişmemesi, Türkiye'nin enerji pazarında rakip olarak gördüğü bu ülkenin yakın gelecekte bölgedeki rolünü sınırlamaktadır. Türkiye, enerji arenasında hem tüketici olarak hem de Doğu-Batı Koridoru'ndaki bölgesel enerji akışları için bir geçiş rotası bağlamında temel bir oyuncudur. Özellikle, hırslı sanayileşme ve modernleşme projelerinin desteklenmesi çerçevesinde ülkenin enerji ihtiyaçları 1993'den beri yılda yaklaşık olarak % 8-10 oranında artmıştır ve enerji Türkiye'nin Ortadoğu'yla giderek artan bir biçimde bütünleşmesinde itici rolü oynamaya devam etmektedir (Fuller, 2008). Petrol hala Türkiye'nin enerji gereksiniminin %40'ını karşılamaya devam etmektedir. Bu petrolün %90'ı Ortadoğu'dan Suudi Arabistan, İran, Irak, Suriye ve Rusya'dan gelmektedir. Fakat Türkiye'nin enerji kaynağı tercihi jeopolitik olanları da içeren bir biçimde diğer sebeplerden dolayı artan bir oranda petrol yerine doğalgaz tarafından ikame edilmektedir.

Özetle, söz konusu yaptırımlar ile petrol ve ürün alım satımına getirilen yasak nedeniyle oluşan pazar sorunu başka ithalat bölgelerine yönelmekle giderilebilecektir. Ancak özellikle bankacılık işlemlerinin yasaklanması, doların ve Euro'nun petrol ve ürün ticaretinde değişim aracı olarak kullanılması ve diğer ithalatçı ülkelerin ABD ve AB ile ticari ve ekonomik ilişkilerinin, İran ile iş yapan şirketlerin diğer uluslararası ticari faaliyetlerinin zarar görecektir.

olması, İran'ın diğer ithalatçı ülkeler ile olan petrol ve ürün ticaretini olumsuz etkilemektedir. ABD'nin geçmişten günümüze kadar gelen süreçte süper güç olmasını, ABD dolarını dünyada küresel para rezervi haline getirmesi etkili olmuştur. ABD'nin dünya üzerinde dolar hegemonyası zaman içinde aksaklıklara hatta ABD'yi iflasın eşiğine getirecek şekilde azaldıysa da ABD bir yolunu bularak tekrar doları küresel rezerv parası yapmak için değişik politikalara yönelmiştir. Doların tekrar dünya küresel para rezervi konumuna gelmesi küreselleşen dünyada ABD ekonomisinin dünyanın hegemonyasını olmasını sağlamıştır. ABD'nin bu ekonomik üstünlüğü Avrupa Birliği'nin ortak para birimi olan Euro'ya geçmesine kadar ciddi bir tehditle karşılaşmamıştır. AB'nin Euro'yu ortaya çıkarmasıyla Euro'nun petrol ticaretinde dolara alternatif bir para birimi olabileceği, bu doların gücü, dolayısıyla da ABD ekonomisi ve çıkarları için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Petrol ticaretinde dolar yerine Euro'ya geçilirse petrol ticareti yapan ülkeler ellerinde dolar yerine Euro bulunduracaklar ve bu da dolarını değerini düşürecek, Euro'nun değerini arttıracaktır. Batı tarafından İran'a nükleer çalışmalarından dolayı ekonomik olarak özellikle de petrol ihracat ve taşımacılığına yönelik uygulanan ambargo nedeniyle İran 2011'in son günlerinde Hürmüz Boğazı'nı kapatma tehdidinde bulunmuştu. Politik ve toplumsal alanın katlanacağı en önemli maliyet olan savaşın yerine uluslararası meşruiyeti sağlamış ekonomik ambargoyu yoğunlaştırarak uygulayan Batı karşısında, İran'ın Hürmüz Boğazı'nı kapama söylemi elbette bir takım sonuçlar meydana getirecektir. İran petrolünü uluslararası piyasalardan çekip fiyat dengelerini istikrarsızlaştırmanın yanı sıra esasında sadece kendi petrolünü değil Batı'yı Basra Körfezi'nde bulunan ülkelerinde petrol ve doğal gazına ulaşamama tehlikesiyle de karşı karşıya bırakacaktır. İran'a petrol yaptırımların uygulanması durumunda AB ülkelerinin kendi çıkarlarının zarar göreceğinin göz önünde tutması gerekmektedir. Ayrıca İran hakkında ortaya atılan iddialar ciddi temele dayanmamaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI PİYASALARDA PARA BİRİMİ VE ETKİLERİ

3.1 Uluslararası Piyasalarda Petro-Dolar

Petrolün, dünya ülkelerinin ekonomi ve siyasi politikalarını belirleyecek kadar önemli olmasının sebebi öncelikle “kıt bir kaynak” olmasıdır. Yani miktarı az olmasına karşılık fazla talep edilmektedir. Dünyada enerji talebi sürekli artmaktadır ve bunun için de petrole olan talep belirleyici durumdadır. Petrolün yerine geçebilecek herhangi bir hammadde bulunamadığı için petrol tükenene kadar veya yerine ikamesi elde edilene kadar dünya ekonomisinde ve siyasetinde önemli bir faktör olarak kalacaktır.

Bugüne kadar oluşan uluslararası para sistemlerinin tarihçesine bakıldığında, en az iki en fazla üç para biriminin uluslararası para birimi olarak birbirleriyle rekabet halinde olduğu dönemlerden oluştuğu gözlemlenmiştir. 19. yüzyıldan 1. Dünya Savaşına kadar, uluslararası piyasalarda İngiliz Sterlini hâkimiyetini sürdürmüştür. İki savaş arası dönemde Sterlin, uluslararası para olarak gücünü sürdürse de, bu ancak 2. Dünya Savaşı sonrası döneminin ilk yıllarına kadar mümkün olmuştur (The Euro Area in the World Economy-developments in the First, 2004). Amerika savaş sonrası ülkelerin içinde bulunduğu zor dönemleri iyi değerlendirerek Avrupa'ya yönelik Marshall Planı ve Japonya'ya yönelik Dodge planı ile ABD Dolarının gücünü pekiştirmiştir (Töre, 2001, s. 68). 1980'li yıllarda ise, Alman Markı ve Japon Yeni'nin kullanımının artmasıyla, uluslararası para sisteminin üç kutuplu bir para sistemine dönüşeceği spekülasyonları ortaya çıksa da, Amerikan Doları ve Alman Markının hâkim olduğu bir sistem oluşmuştur. 1990'ların başlarında, markın ve yenin kullanımının belirli seviyelerde kalması nedeniyle, üç kutuplu para sistemi beklentileri de ortadan kalkmış, geçtiğimiz yüzyılın son yarısında Amerikan Doları diğer para birimleri karşısında dünyadaki hâkim para birimi olmuştur.

ABD Doları gücünü büyük oranda dünya petrol ticaretinin dolar cinsinden yürütülmesinden almaktadır. 2001 yılı itibarıyla 77 milyon varile ulaşan günlük petrol tüketiminin %26'sı sadece ABD tarafından yapılmaktadır. Avrupa'nın toplam tüketimi ise genel toplamın %22'sini oluşturmaktadır. 1945 yılında, ABD Başkanı Roosevelt ve Suudi Kralı arasında imzalanan antlaşma ile Amerikan şirketlerinin Suudi petrolü üzerindeki hâkimiyetini başlatan adımı atılmıştır. Başkan Roosevelt, Yalta Konferansı'nın ardından Şubat 1945'te Suudi rejiminin kurucusu Kral Abdül Aziz Suud ile Süveyş Kanalı'nda bir ABD savaş gemisinde buluşmuştu. Görüşmede Roosevelt, Suudi petrolüne ayrıcalıklı erişim

karşılığında Kral'a Amerikan koruması garanti etmişti. 1971 yılında Amerikan hükümetinin doların karşılığını altın olarak veremeyeceği anlaşıncı, 1972-1973 yıllarında Amerikan hükümeti Suudi kraliyet ailesiyle, kraliyet ailesinin hükümlerini koruma karşılığında petrolü yalnız dolarla satmaları hususunda bir anlaşma yaptı. Diğer OPEC ülkeleri de bunu takip etti ve petrol karşılığı olarak sadece dolar kabul edildi (Ayhan, 2006). Amerikan ekonomisi 20. yüzyılın başlarında dünya ekonomisini kontrol etmeye başladı. Amerikan doları altına bağlanınca, doların değeri altının değeriyle aynı kaldı. Böylece doların değeri ne yükseldi ne de düştü. Paranın büyük kısmı, altın karşılığı olan kâğıt paralar olarak basıldı. Kâğıt paranın sahip olduğu bu konvertibilite, enflasyonu önlemek amacıyla hükümetin basabileceği para miktarının üst limitini belirledi. Kâğıt para ile altın arasındaki bu bağ, geleneğin olduğu kadar yasanın da bir ürünü idi. Federal Rezerv, her bir dolar kâğıt paranın en az kırk altın sent ile desteklendiği konusunda garanti vermek zorundaydı.

Petro-dolar, petrol satışlarından elde edilen geliri tanımlamak için kullanılan terimdir. Petrol satın almak isteyen her ülke ya da kuruluş, karşılığında dolar vermek, bu doları da bir yerden bulmak zorundadır. Petrolün dolar cinsinden fiyatlanması, dolara yönelik uluslararası talebin, dolayısıyla rezerv para olmaya devam etmesinin en güçlü dayanağıdır. Petrol özellikle fiyat değişiklikleri nedeniyle ticaretini yapan ülkelerden petrol ihracatçısı olan ülkeler için oldukça büyük bir gelir kaynağı olabilirken, aynı büyüklükte ithalatçı ülkeler içinde büyük bir gider kalemi olabilmektedir.

Küresel egemenlik iktisadi ve askeri güç unsurlarının birleşmesiyle ortaya çıkmaktadır. Yukarıda da açıklandığı gibi, ABD güç kaybetse de iktisadi açıdan hala dünyada en büyük ülke olma özelliğini korumaktadır. Günümüzde ancak 27 üyesi bulunan AB dünya ekonomisindeki payı itibarıyla ABD'nin önüne geçmiştir. Bununla birlikte ABD ekonomisinde bütçe ve cari işlemler açıkları gibi sürdürülemez iktisadi sorunlarla karşı karşıyadır ve bu sorunların yakın gelecekte de düzeleceğine yönelik olumlu işaretler de yoktur. Yapılan tahminler ABD bütçe ve cari işlemler açıklarının önümüzdeki on yıl süresince artarak büyüyeceği yönündedir (Clark, Oil, Iraq and the Future of the Dolar: Petrodollar Warfare, 2005). İktisadi açıdan ABD'nin konumu, para birimi olan doların konumu ile paralellik gösterecektir. Uluslararası ticarete, özellikle de petrol dış ticaretinde ABD Dolarının ağırlığını sürdürmesi bu açıdan çok önem taşımaktadır. Son yaşanan Irak Savaşı ve olası İran-ABD Savaşı, ABD'nin bu konudaki endişesini ve duyarlılığını göstermektedir. ABD Dolarının petrol dış ticaretinde kullanılan ağırlıklı para olmaya devam etmesinde OPEC ve OPEC üyesi Orta Doğu ülkelerinin var olan düzeni devam ettirme kararlılıkları kilit rol oynayacaktır. Bunun aksine bir gelişme ABD ekonomisindeki güç kaybını hızlandırabilecek ve sorunlarının derinleşmesine neden olabilecektir. Ancak İslam Dünyası ile ABD arasındaki artan gerilim ve ABD'nin Orta Doğu bölgesinde tamamen İsrail yanlısı politikaları, Orta Doğu petrol dışatımcısı ülkelerinin ABD

Dolarından yana olan tavırlarını sürdürmelerini de zorlaştıracığı açıktır. OPEC petrolleri Amerikan doları üzerinden fiyatlandırıldığı sürece ve OPEC ülkeleri elde ettikleri dolarları Amerikan enstrümanlarına yatırdığı sürece, Amerikan yönetimi iki yönden kazançlı çıkmaktadır. Birincisi, bizzat petrol ticareti ile ilgilidir. Amerikan yönetimi, petrol satın almak için para dolar basabilme imkânını yakalamıştır. Yani bu sistem içinde OPEC ülkeleri ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri ithal etmek için dolar kullandıkları sürece, Amerika dışarıdan petrol satın almak için bir takım mal ve hizmetler üretmek zorunda kalmıyordu. Tabi ki bu sistem, eğer dolar petrol ticaretinin aracı olmasaydı düzenli biçimde işleyemezdi. ABD'nin bu sistemden elde ettiği ikinci kazanç ise diğer tüm ekonomilerden geliyordu. Dolar basma yetkisine sahip olmayan diğer tüm ülkeler, petrol satın almak için petrol karşılığında dolar ödemek zorunda idiler. Dolayısıyla diğer ekonomiler, petrol karşılığında OPEC ülkelere dolar ödeyebilmek için, dolar üzerinde mal ve hizmet ticareti yapmak zorunda kalıyorlardı. Bu sistem, hem Amerikalı iktisadi ve siyasi elitler için reddedilemez kazançlar sağlıyordu, hem de Amerikan ekonomisini doların küresel rezerv para olma rolüne bağlı kılıyordu. Son yıllarda Euro'nun gündeme gelmesi, Avrupa para alanı dışında da uluslararasılaşması eğilimiyle, Amerikan Doları ve Euro'nun oluşturacağı iki kutuplu bir uluslararası para sistemi düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle Euro'nun, önce kaydı daha sonra fiziki olarak yürürlüğe girerek, ulusal paraların yerini almasının da ötesinde, ABD Doları, Japon yeni gibi para birimleriyle rekabet edebilecek niteliğe sahip olduğu düşünülmekteydi (Özbek D. , 2004). Para bölgesinin ekonomik büyüklüğü ile paranın uluslararası rolü arasında tarihsel olarak da bir korelasyon mevcuttur (Eichengreen, 1997, s. 3). Örneğin; Sterlin ve Doların uluslararası para birimi haline gelmesi İngiliz ve Amerikan ekonomilerinin dünya ekonomisi ve ticareti içinde hâkim durumda olduğu dönemlere rast gelmektedir. Günümüzde hala Amerikan Doları en önemli uluslararası para olma rolünü üstlenmektedir. Uluslararası piyasalarda, dolaşımdaki Amerikan Doları, ABD sınırları içindeki miktarından fazladır. Euro'ya, gelecekte, uluslararası piyasalarda önemli bir rol biçilmektedir. Fred Bergsten'e göre Avrupa Ekonomisinin durumu, Euro'nun ABD Doları ile 5 ile 10 yıl arasında aynı değerde olabileceğini göstermektedir. Euro bölgesinin likiditesinin yüksek oluşu, birlik üyelerinin ekonomi politikalarının uyumlaştırmaya yönelik olması, Avrupa Merkez Bankası'nın istikrarlı bir para politikası izlemesi ve Euro alanı ülkelerinin ekonomik güçleri bu olumlu görüşleri destekler niteliktedir (Özbek D. , 2004, s. 1). Bu görüşe katılmayanlar, Euro'nun, AB'nin bölgesel parası olmaktan öteye gidemeyeceğini savunanlar olsa bile, önemli bir uluslararası para birimi olacağını savunanların sayısı da oldukça fazladır (Birinci, 2001, s. 72). Birçok araştırmacıya göre, piyasalar Euro'yu ABD'nin yeşil banknotları karşısında yükseltecektir. Bununla birlikte Euro'nun hızlı yükselişini yavaşlatabilecek faktörlerin de vurgulanması gerekmektedir. Bu durumu Randall Henning, "Dolaşıma girdiği ilk zamanlarda Euro'nun Dolara karşı çok keskin çıkışı olmayacaktır; ancak Euro'nun zamanla artan rolü zamanla Dolarla aynı seviyeye gelip Doları yavaş yavaş düşüşe zorlayacaktır." şeklinde açıklamıştır (Cohen). Euro'nun uluslararası para olarak rolünün nasıl olacağını büyük ölçüde parasal birliğin dışındaki ülkelerin ve özellikle dünya rezervlerinin yarısından fazlasına

sahip gelişmekte olan ülkelerin bu ülkelere gelişmesini tamamlama aşamasında olan ülkeler de dâhildir tutumu belirleyecektir (Tavlas, 2003). Bugün AB ile Rusya arasındaki ticaret tamamen Euro üzerinden yapılmaktadır. Benzer biçimde Haziran 2003 tarihinden itibaren Malezya petrol ve doğalgaz ticaretinde ABD dolarından Euro'ya geçmiştir. İran'da 2003 yılının başlarından beri petrol dışsatımını Euro üzerinden yapmaktadır. Ayrıca Venezüella ve Endonezya da petrol ticaretlerinde kısmen Euro'ya geçmişler ve ABD'nin tepkisiyle karşılaşmışlardır. Öte yandan Malezya ve İran İslam ülkeleri arasındaki ticarete ABD Doları ve avro yerine yeni oluşturulacak altın dinar para biriminin kullanılması önerisini getirmiştir (Malaysia, Iran Discuss the Use of Gold Dinar, 2003). Petrol dış ticaretinde ABD Dolarından Euro'ya geçen ilk ülke Kasım 2000 tarihinde Irak olmuştur. Birçok kişi ABD'nin Irak'a saldırmasının gerisinde yatan gerçek nedenin Irak'ın bu kararı olduğunu düşünmektedir. ABD'nin Irak'a yönelik bu saldırısının Almanya ve Fransa'nın alışılmadık biçimde karşı çıkışları da, yukarıda açıklandığı üzere, Almanya ve Fransa'nın, dolayısıyla AB'nin küresel bir güç olma isteğinden kaynaklanmıştır. ABD ile İran arasında görünürdeki nedeni nükleer silah üretimi olan ve her an sıcak bir çatışmaya dönüşülebilecekmiş gibi görünen bir gerginlik vardır. ABD ile İran arasında olası bir çatışmanın Irak savaşıdan çok daha büyük maliyetlerinin olacağı tartışmasızdır. ABD ile İran arasındaki sorun İran'ın nükleer silah üretme çabaları değildir. Gerçek sorun, İran'ın petrol ticaretinde var olan düzen değiştirmeye yönelik etkinlikleri ve bunların ABD'ye zarar verme olasılığının İran'ın gerek petrol üretim kapasitesi ve gerekse coğrafi konumu düşünüldüğünde yüksek olmasıdır. İran yukarıda da kısaca değinildiği gibi petrol dış ticaretinde ABD dolarının ağırlığını azaltma yönünde yaptığı girişimler yanında var olan petrol boru hatlarına farklı seçenekler geliştirerek bu piyasada ABD ve ABD şirketlerinin kontrolü ve ağırlıklarını kırmaya çalışmaktadır. Türkiye ile İran arasında yapılması gündemde olan ve ABD'nin tepkisini çeken yeni boru hattı projesi bu bağlamda değerlendirilebilir. Ayrıca İran'ın Haziran 2004 tarihinde Tahran'da Londra ki Uluslararası Petrol Borsası IPE ve Newyork Mal Borsasına rakip İran Petrol Borsası kurması dünya petrol ticaretinde çok köklü bir değişim anlamına gelmektedir. İran Petrol Borsasının kurulması uluslararası ticaretin Newyork ve Londra'dan Orta Doğu'ya kayması anlamına gelmiştir. Clark (The Real Reasons Why Iran is the Next Target: The Emerging Euro-denominated International Oil Marker, 2004), bu gelişmelerin İran'ı, Irak'tan sonraki ABD hedefi haline getirdiğini ileri sürmektedir.

Dünya petrol piyasalarını yakından takip eden çevreler ABD'nin İran'a nükleer enerji araştırmalarından dolayı takındığı tutumun altındaki ana nedenin nükleer silah yapımı kaygısının değil İran'ın Mart ayında açmayı planladığı petrol borsası olduğunu dile getirmiştir. ABD'nin, ekonomisinin çarklarını çevirebilmek için, her yıl 500 milyar dolar taze paraya gereksinimi vardır. ABD ekonomisini büyük ölçüde finanse eden Çin ve Japonya, petrol gereksiniminin çok büyük bölümünü İran'dan sağlamaktadır. Çin, yakın bir geçmişte İran'la 70 milyar dolarlık bir petrol anlaşması imzaladı. İran düşlediği petrol borsasını hayata geçirir ve sattığı petrolün karşılığını Euro olarak istemeye başlarsa, ABD ekonomisinin iki önemli finansörü ellerindeki dolarları satıp Euro almaya başlayacaklarından dolar, dolayısıyla ABD büyük ölçüde saygınlığını yitirecektir. 80 trilyon dolar

borcu olan ABD ekonomisinin, İran'ın Euro bazında kurmak istediği petrol borsası şokundan çok olumsuz etkileneceği bilinmektedir. Dolar yerine Euro'ya bağlı bir petrol borsası kurulması ile Doların güvenilir para olma vasfını önemli ölçüde yitirmesine, Avroya olan talebin artmasına buna bağlı olarak değer kazanmasına yol açacaktır. Ayrıca Petrol satışından elde edilen gelirler yani 'Petrodolarlar' güvenli piyasalar olarak görülen ABD mali piyasalarında değerlendirilemeyecek, Böylece ABD Hazinesi'nin daha az dolar basmasına Bu durum da ülkenin mali riskinin yükselmesine, faiz oranlarını ve borsasını olumsuz etkilenmesine yol açacaktır. İran, 2000 yılında Irak petrollerinin ihracatı konusunda Euro'ya dönen Saddam Hüseyin'den daha büyük bir suç işlemiştir. İran'ın planı, sadece elindeki petrolleri Euro üzerinden satmayı değil, aynı zamanda tüm ilgili tarafları - petrol üreticisi ülkeleri olduğu kadar petrol tüketici ülkeleri de - içine alacak olan Euro'ya dayalı bir petrol değişim piyasası oluşturmayı amaçlamıştır. İranlı yetkililer Haziran 2004'te, Euro'ya dayalı uluslararası petrol ticareti mekanizmasının kullanılacağı yeni bir değişim sistemi vasıtasıyla şu anda mevcut olan iki değişim sistemi – New York merkezli NYMEX ve Londra merkezli IPM – ile Mart 2006'dan itibaren rekabet etmeyi planladıklarını açıklamışlardı. Amerikalı şirketler tarafından kontrol edilen NYMEX ve IPE dünya petrol fiyatlarını dolar üzerinden belirleyen yerlerdir. Makroekonomik düzeyde İran petrol borsasının önemi büyüktür. Dünya petrol piyasalarını yakından baktığımızda ABD'nin İran'a nükleer enerji araştırmalarından dolayı takındığı tutumun altındaki ana nedenin nükleer silah yapımı kaygısının değil İran'ın Mart ayında açmış olduğu petrol borsası olduğunu dile getirmiştik. Avrupa ülkelerinde Para Birliği ile artan rekabet ve oluşacak fiyat şeffaflığı fiyatların birbirine yaklaşmasını ve düşmesini sağlayacaktır. Bu gelişme en çok tüketiciler açısından faydalı olacaktır. ABD'nin Irak'ı nükleer silah bahanesinin ardına gizlenip petrol nedeniyle işgal etmesine karşın Rusya, Ortadoğu ve Latin Amerika'da petrolü dolar yerine başka bir para birimiyle satma eğilimi hız kazandı. 1973 yılında Bretton Woods Sistemi'nin yıkılmasıyla birlikte, uluslararası para sisteminin resmen dolara bağılılığı da ortadan kalkmıştır. Günümüzde ise bir sistemden söz etmek mümkün değildir. Ancak, uluslararası ticarete dolar yoğun olarak kullanılmakta ve başta petrol olmak üzere önemli malların fiyatları dolar ile ifade edilmektedir. Bu durum, yoğun enerji ithalatçısı ülkelerin ve ihracatı düşük ulusal para temeline dayanan Çin gibi büyük ihracatçı ülkelerin yüksek oranlı rezerv biriktirme ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca dünya rezerv para kullanımındaki doların payı, sistemi tek bir ülke ekonomisine bağlı hale getirmektedir. Doların değer kaybetmesi, yüksek dolar rezervlerine sahip ülkeleri endişelendirmekte ve onları alternatif çözümler aramaya itmektedir.

Sonuç olarak, uluslararası para birimi, paranın üç temel işlevi sayılan tasarruf aracı, değişim aracı ve değer ölçüsü olma işlerini değişik ölçülerde de olsa-kendi ülkesi dışında oturanlar açısından da yerine getirebilen paralar için kullanılmaktadır. Bu anlamda ABD doları günümüzün bir numaralı uluslararası para birimidir. Öyle ki, bugün doların dünyada oynadığı rol ABD ekonomisinin boyutlarının çok üstüne çıkmış durumdadır. Günümüzde dünya ticaretinin yaklaşık yarısı dolarla faturalanmaktadır. Uluslararası ticarete konu olan

malların hemen hemen tümü; petrol, buğday gibi dolarla fiyatlandırılmaktadır. ABD Doları gücünü büyük oranda dünya petrol ticaretinin dolar cinsinden yürütülmesinden almaktadır . Çünkü dünyada enerji talebi sürekli artmaktadır ve bunun için de petrole olan talep belirleyici durumdadır. Dolar küresel rezerv parası olduğu için, ABD'nin resmi değişim rezervinin yaklaşık üçte ikisini Amerikan parası oluşturmaktadır. Amerika faiz oranları alanlarında diğer paralarla rekabet etmek zorunda kalmamakta ve düşük faiz oranlarında bile sermaye dolara yönelmektedir. ABD ödemeler dengesi açığını, kendi ülkesinde harcadığından daha fazla parayı diğer ülkelerde harcayarak diğer ülkelerin ürünlerini satın alarak, diğer ülkelere yatırım yaparak, diğer ülkelere dolar vererek kapatmaktadır. Diğer ülkelerin merkez bankaları ellerinde ekstra dolarlar tutmaktadır. ABD, bu dolarları geri almak için başka bir para birimi veya altın vermek zorunda kalmamaktadır. Yabancı merkez bankaları doları kabul edip elde tuttukları sürece dolar, rezerv para olarak işlem görmeye devam edecektir.

3.2 Uluslararası Piyasalarda Para Biriminin Değişmesinin Olası Etkileri

Uluslararası para olarak,1944 Bretton Woods Antlaşmasıyla başlayan doların hâkimiyeti, 21.yüzyılın başlarına kadar rakipsiz olarak devam etmiştir. 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana ABD ekonomisi, dünya ekonomisine hâkim olmuş ve böylece ABD Doları da gücünü muhafaza etmeyi başarmıştır. 1999 yılında, Euro'nun doğuşuyla, ikinci bir para biriminin, ABD'nin dünya ticaretindeki payının çok üstünde kullanım oranına sahip olan Dolar 'la rekabet edebilirliği ve Dolar'ın gücüne erişebilecek bir uluslararası paranın ortaya çıkabilme olasılığı tekrar gündeme gelmiştir.

Dolar'ın ve Euro'nun uluslararası piyasalardaki rolü çeşitli kriterler bağlamında karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, söz konusu paraların uluslararası para olarak rolünün nasıl şekilleneceğini değerlendirmek mümkün olmuştur. Bu kriterler; para birimlerinin ait olduğu bölgelerin, ekonomilerinin genişliği ve gücü, finansal piyasaların derinliği ve entegrasyonu, döviz kuru istikrarı ve dış ticaret hacimleridir. Ekonomik büyüklük ve dış ticaret hacmi açısından Euro Bölgesi, ABD ile yaklaşık aynı göstergelere sahip, ABD'den sonraki en büyük ikinci ekonomidir (Olcay, 2006).

İkinci Dünya Savaşından sonra tek küresel egemen güç durumuna gelmiş ABD'ye karşı AB, Rusya ve İslam Dünyasından karşı duruşlar 2000'li yıllarla birlikte artış eğilimine girmiştir. Uluslararası Para Fonu'nun 2004 yılı raporuna göre (Annual Report, 2004), ülkelerin uluslararası rezervlerinde ABD Dolarının payı dalgalı bir seyir izlese de sürekli ilk sırada olmuştur. Toplam uluslararası rezervler içinde ABD Dolarının payı 1965 yılında

%56,1, 1977 yılında %79,2, 1987 yılında %53,9 ve 1997 yılında %59,1 olmuştur. 1999 yılında euro işlem görmeye başladıktan sonra uluslararası rezervlerde ABD Dolarının payı artarak 2003 yılında %63,8'e çıkmıştır. Anılan yılda Euro'nun uluslararası rezervler içindeki payı ise % 19,7 düzeyinde gerçekleşmiştir. Her ne kadar 2003 yılında 1999 yılı ile karşılaştırıldığında ABD Dolarının uluslararası rezervler içindeki payı artmış olsa da dikkat çeken nokta, 1960'lardan sonra hiçbir ulusal paranın, Euro'nun tedavüle çıkar çıkmaz uluslararası rezervler içinde sahip olduğu paya ulaşamamış olmasıdır. Bu bağlamda Euro'nun uluslararası rezervler içindeki payının kısa sürede %20'ye yaklaşması bir başarı olarak değerlendirilmelidir. Euro'nun payındaki artış sonraki yıllarda da devam etmiş ve 2006 yılında ülkelerin merkez bankalarının tuttukları rezervler içindeki payı %22'ye çıkmıştır (Francis, 2007, s. 2). Ayrıca 2006 yılsonu itibarıyla piyasada dolaşan euro miktarı 828 milyar ABD Doları değerine eşit 628 milyar avro iken ABD Dolarının miktarı 753 milyar düzeyinde gerçekleşmiştir (Francis, 2007, s. 1). Bu veriler tutulan uluslararası rezervlerde ve ticarete Euro'nun payının daha da artmış olduğunun bir göstergesidir. 2002 yılı başında euro dolara karşı 1.17 paritesi ile tedavüle çıkmıştı. Avrupa ekonomileri henüz durgunluk içinde değilken Euro dolar karşısında 0.85 paritesine kadar geriledi. Burada etkili olan ABD idi. Asya Pasifik krizi sonrası güçlü dolar politikası uygulayarak ABD satın alma gücünü arttırdı ve global talep yarattı. Ancak ABD çok yüksek cari işlemler açığı verince doların değerini düşürmeye başladı. Dolar durgunluk içinde ve resesyon eşiğinde olan Avrupa'nın para birimi Euro karşısında 1.19 paritesine kadar geriledi. Ardından yine ABD'deki ekonomik iyileşme sinyalleri ile dolar Euro paritesi 2003 yılı yaz ortasında tekrar 1.12'ye kadar yükseldi. Dolar Euro paritesi üzerinde etkili olan ABD ve ekonomisidir. Zayıflayan Avrupa ekonomisine rağmen Euro, dolar karşısında ABD'nin konjonktürel zayıf dolar politikası tercihi ile değer kazanabilmektedir. ABD 2003 yılının geri kalanında kendi cari işlemler açığını daraltmak ve AB ekonomilerini canlandırmaya teşvik etmek için yine konjonktürel olarak zayıf dolar politikasını tercih edecektir. Bu da zayıf Avrupa ekonomisine rağmen Euro'nun dolar karşısında değer kazanması anlamına gelmektedir.

Çin, doların uluslararası rezerv para olma statüsünün, çok kutuplu dünyada, ABD'ye uygun olmayan ve haksız bir ayrıcalık sağladığına ilişkin değerlendirmeler ışığında, daha önce Rusya tarafından dillendirilen IMF kontrolünde yeni uluslararası rezerv para önerisini dile getirmiştir. Bu öneri, Amerikan hegemonyasının ekonomik dayanağını açıkça hedef alan bir hareket olarak algılanarak, ABD tarafından, şiddetle ve adeta panik halinde reddedilmiştir. The Economist dergisi de, doların uluslararası piyasadaki güven sorunun hala devam ettiği değerlendirmesini yapmıştır. Amerikan dolarının değerini etkileyen dış faktörler arasında;

Euro'nun güçlenmesi, Petrol fiyatlarının dolara endekslenmesi, Yabancı ekonomilerin güçlenmesi, Jeopolitik olaylar (çözümler veya bloklaşmalar, politik kaymalar başı çekmektedir (50 Factors that Affect the Value of the US Dollar, 2007). Avrupa Merkez Bankası'nın arkasında ulusal merkez bankaları örneğinde olduğu gibi bir devlet ya da hükümet bulunmamaktadır. Bu durumun Euro'ya olan güveni olumsuz etkilediği bir gerçektir. Euro bölgesi büyük bir karmaşa yaşamaktadır. Özellikle Yunanistan gibi birliğin zayıf ekonomileri zorlanmaktadır. Piyasaya enjekte edilecek likiditeye Avrupa Merkez Bankası dolaylı olarak Almanya karar veriyor. Euro Bölgesi ağırlıklı politikaların egemen olduğu AB'nin global finansal kriz stratejilerinde dört seçenek öne çıkıyor: ABD ile uyum içinde, Dolar-Euro dengesini koruyarak son 30 yıldır uygulanan Küresel Ekonomik Sistemi rehabilite etmek ve sürdürmek, Euro Bölgesinin dağıtılarak ulusal para birimine geçmek, Euro ve ABD doları dışında global bir rezerv paraya dayalı kurulacak yeni bir finansal sisteme destek vermek, Euro'yu güçlendirerek doların hakimiyetine son vermek amacıyla, Çin, Rusya, İran, Japonya, Latin Amerika vb. gibi kaynakları zengin ve finansal ağırlıkları yüksek ülkelerle işbirliği yapmak. Bu seçeneklerden ilk ikisi ABD ile sürdürülen 60 yıllık politik, askeri ve ekonomik işbirliğine uygun seçeneklerdir ve mevcut global ve bölgesel güç dengelerini etkilemez. Son ikisi ise ekonomik anlamda bir meydan okuma, politik anlamda blok değiştirme ve askeri anlamda düşmanlık anlamına gelmektedir. Doların tahtını ele geçirmeyi amaçlayan son seçenek konusunda Euro'nun gücünü kabul edenler, bu gücün kullanılmasından faydalanma konusunda farklı yaklaşımlar sergilemektedirler. Bu konuda New Europe'da yer alan bir yorum aşağıdadır: Euro, içinde bulunduğumuz belirsizlik döneminde güvenilir bir değişim aracı konumunu korumaktadır. Euro bugün iç ve dış değer bakımından dolardan veya İngiliz sterlininden daha fazla güvenli gözükmektedir. Euro Bölgesindeki kredi piyasası ve finans sektörü, ABD ve İngiltere'den daha iyi gözükmektedir. Çünkü ABD ve İngiltere piyasaları dünya piyasalarında büyük bir boşluk yarattılar. Avrupa'daki kredi problemleri doğrudan ABD ve İngiltere'den ithal edildi. Euro Bölgesi dışında olan İsviçre bankacılık sistemi en büyük bedeli ödedi. Euro önceden olduğu gibi, şimdi de her uluslararası değişimde doların saltanatına meydan okumaktadır. Dolar ve politik güç birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Eğer dolar hâkimiyetini kaybederse, ABD dünyadaki özgün politik pozisyonunu kaybedecektir. Bu durumda alternatif değişim aracı ve rezerv para olacak olan euro, ABD'nin dünyada kazandığı özgün pozisyonu ele geçirecektir. Euro Bölgesi'nde Euro'yu politik güç olarak kullanabilecek küçük ülkeler vardır. Euro'nun politik meydan okuması Fransa ve Almanya lehine olacaktır. Fransa ve Almanya geçen 20 yılda yaptıkları

gibi tam bir işbirliğini sürdürebilirlerse Euro ve Euro Bölgesi politik alanda da başarılı olacaktır.

ABD'nin Irak'ı nükleer silah bahanesinin ardına gizlenip petrol nedeniyle işgal etmesine karşın Rusya, Ortadoğu ve Latin Amerika'da petrolü dolar yerine başka bir para birimiyle satma eğilimi hız kazandı. İran, bu isteğini eyleme dönüştürerek 2006 yılında Euro ile satış yapacağı bir petrol borsası kuracağını açıkladı. Tarih sürekli ileri atılmış olsa da, İran Petrol Borsası hizmete girdi. Aslında İran, ABD'nin ambargosu nedeniyle fiili olarak satışını dolar dışındaki para birimleriyle yapmaktadır. Örneğin Türkiye, TL ile petrol alıyor. Çin ve Hindistan ihracatında da başka para birimleri kullanılıyor. Buna karşın İran, 20 Mart 2012'de başka para birimlerini kullanarak satış yapacağını ilan etti. 6 Kasım 2000 tarihinde, ABD'de başkanlık seçimi varken Saddam, petrolü Euro üzerinden satacağını açıklamıştı. Saddam'ın açıklamasının ardından Euro yükseldi, dolar düştü. İran, Libya ve Venezüella da bu girişimi destekledi. Amerika, İngiltere ile birlikte Mart 2003'te Irak'a girdi ve işgalden iki ay sonra Irak'ın Euro hesapları dolara çevrildi ve Irak petrolleri için ödemelerin dolar üzerinden yapılacağı duyuruldu. Daha önce Venezüella da petrolü dolarla satmayacağını açıklamıştı. Chavez, 2002'de başarısız bir darbe ile devrilmek istendi. Halkın tepkisi ve diğer ülkelerin yeni devlet başkanı olarak atanan işveren sendikası başkanı Estanga'yı tanımaması nedeniyle darbe başarısız oldu. Ekvador'da da Chavez'in politikalarını destekleyen bir yönetim var. ABD, 6 Ekim 2010'da Devlet Başkanı Rafael Correa'yı devirmek için harekete geçti. Polisler devlet başkanını rehin aldı ancak halk ve ordunun desteği darbeyi önledi. Petrolü Euro'yla satma fikrine Kaddafi de sıcak bakıyordu, ancak kale içten fethedildi. Libya halkı özgürlük vaadiyle sokaklara döküldü, ABD isyancıları desteklediğini açıkladı. Kaddafi öldürüldü, Libya petrolü dolarla satılmaya devam ediliyor. Bu hâkimiyetini kaybetmek istemeyen ABD, nükleer silah tehdidini kullanmayı sürdürmektedir. Bu nedenle ABD'nin mutlaka İran'a müdahale edeceğini düşünülmektedir (Gedik E. , 2012). İran nükleer programına karşı yaptırım uygulayan Batı ülkeleri paralarından çıkıp riyal ve kendisini destekleyen ülke paraları ile ticaret yapacağını açıkladı. İran, Batılı ülkelerin nükleer programını engellemek için uyguladıkları ambargoya karşılık tüm dış ticaretinde ve petrol satışında dolar ve Euro kullanmaktan vazgeçiyor. Ülkenin önde gelen ekonomi gazetesi Donya-e-Ektesad, İran Birinci Başkan Yardımcısı Muhammed Rıza Rahimi'nin "Dolar ve Euro'yu döviz sepetimizden çıkartıp, onların yerine riyal ve bizimle işbirliği yapmayı kabul eden ülkelerin para birimlerini koyacağız" dediğini yazdı. Rahimi, eğitimcilerle yaptığı bir toplantıda "Bunlar kirli para birimleri. Artık petrolümüzü Euro ya da dolar olarak satmayacağız" dedi. Uygulama zamanı belli değil Rahimi, Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği'nin OPEC ikinci büyük petrol ihracatçısı olan

İran'ın bu kararının nasıl ve ne zaman uygulanacağını ise söylemedi (İran Petrol Ticaretinde Dolar ve Eurodan Vazgeçiyor, 2010).

Dünyanın dördüncü petrol üreticisi ve geniş doğal gaz yataklarına sahip İran'ın ABD doları karşısında ciddi bir tavır aldığı görülmektedir. Bu bağlamda İran, yurt dışı para transferlerinde dolar yerine Euro kullanmayı, devlete ait dolar cinsinden varlıkların Euro'ya çevirmeyi kararlaştırmıştır. İran dolar dışında her parayla satış yapmaktadır. Bu nedenle, İran'ın, doların küresel hâkimiyetinin devam ettirilmesi bağlamında ABD'nin potansiyel hedef listesine girdiğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan önemli bir diğer petrol üreticisi olan Kazakistan'ın da doların rezerv para olmasından zarar ve şikâyetleri bulunmaktadır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, uluslararası ticarete dünyanın bir tek para birimi kullanması gerektiğini savunarak, Arap ülkeleri, Güney Amerika ve Bağımsız Devletler Topluluğu gibi bölge ülkelerinin bölgesel para birimine geçmeyi düşündüklerini ve bu durumun ülkeleri tam bir kargaşa ortamına düşüreceğini savundu. Amerikan dolarına karşıtlık sadece ülkeler veya politikacılardan gelmemektedir. Nobel ödüllü ekonomist Prof. Robert A. Mundell, uluslararası para sisteminde yeni bir çığa ihtiyaç olduğunu belirterek, 26'sı asil olmak üzere 50 üye ülkeyi şemsiyesi altına alan NATO'nun ortak bir 'para birimi' oluşturmasını önerdi. Dünyayı etkisi altına alan ekonomik krizlerin para birimleri ve kur sistemiyle doğrudan bir ilişkisi olduğunu vurgulayan Kanadalı ekonomist Mundell: Para sisteminde yeni bir çığa lazım. ABD doları ve Çin Yuanı'ndan oluşan bir sepet oluşturulabilir. NATO para birimi ise daha iyi bir alternatif olabilir dedi. CFR Council of Foreign Relations'nin jeoekonomik uzmanı Brad Setser de, geçiş süresi içinde belirsizliklerin arttığı çok özel bir konjonktürün oluştuğunu söylemektedir (Yıldızoğlu, 2009).

Euro 2002'de Avrupa Birliği'nin, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı çıkmasının en büyük adımlarından biri olarak hayatımıza girmişti. Euro'nun, ülkeler arasında kazandığı değerin Amerika doları karşısındaki karşılığına da euro/dolar EUR/USD paritesi denilmektedir. Euro-dolar paritesini toplam dört ana faktör etkileyebilir: Bunlardan birincisi, Euro, dolar karşısındaki hareketini belirler. Devamlı belirleyici olan subje eurodur. Bu belirleyiciye ana etken olarak ikinci faktör, Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa Merkez Bankaları'nın uygulamış oldukları uluslararası piyasa faiz oranlarıdır. Diğer ise gerçek petrol fiyatlarıdır. Üçüncü faktör Amerika ile Avrupa'nın mali durumu ve yapısıdır. Son olarak dördüncü faktör de ticari malların fiyatlarındaki hareketlerdir. Yani bu toplam dört ana faktör euro-dolar paritesinin hareketini belirler. Üçüncü faktörde her iki devletin mali durumu ve yapısı olabileceğini sizlerle paylaşmıştık. Bunun mali yönünü devletin ekonomisi oluştururken, yapısını da ülkenin siyasi gücü oluşturur. Ekonomik açıdan pariteyi etkileyen

unsurlardan biri, o ülkenin enflasyondan arındırılmış net faiz getirisidir. Siyasi açıdan ise o ülkenin gelecek potansiyelini düşünecek olursak, örneğin Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katıldığını düşünürsek hem siyasi olarak güç kazanılmış olur hem de TL'de ciddi bir değer artışı yaşanır ve gözlemlenir. Kısaca o ülkede işler iyi gidiyorsa o ülkenin para biriminin de değerlendirilmesi beklenir. Kötü gidiyorsa yine aynen doğrusal olarak para biriminin değerinin de kötüye gitmesi beklenir (Euro-Dolar Paritesi Hakkında).

Euro'nun çıkışından itibaren günümüze kadar hiç hız kesmede ilerleyişi Amerikan ekonomisinin kötüye gitmesine sebep olurken, Avrupa Birliği'nin ekonomisine ise bomba etkisi yarattı ve yaratmaya da devam etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde bu yüzden dolayı imalatlar yavaşladı ve bundan dolayı doğan üretici enflasyonundaki düşüş, ekonomideki toparlanmanın yavaşlayacağına yönelik endişeleri arttırırken, dolarda değer kaybını birlikte getirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ekonomilerindeki büyümeden endişe duymaya başladıkları da bu tür verilerin sonucu olarak gösterilebilir. Bu endişelerde Euro karşısında yükselen doların yukarı yönlü hareketini durdurmaya neden olmuştur. Bunu gören Amerika Merkez Bankası da en son yayımladığı değerlendirme notunda bu sene için kılavuz niteliğindeki büyüme tahminini bir miktar aşağıya çekti. Amerika Merkez Bankasının yapmış olduğu açıklamayla pozitif yörengelere dalan Euro bölgesinde olumlu haberlerde Euro'nun değer kazanmasına neden oldu. Bu yıl içinde gerçekleştirilen Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın başarılı tahvil ihaleleri ve bankalara yönelik stres testlerinin pozitif bir tablo çizeceği beklentisi bu havanın oluşmasında başlıca unsurlar oldu.

Doların diğer büyük paralara, özellikle Euro'ya karşı değerinin, içerde \$ / TL kurunu etkilemesi, TL'nin değeri konusundaki algılamamızı önemli oranda etkiliyor. Gelen işaretler, doların diğer büyük paralara karşı değerinin, özellikle Euro / Dolar paritesinin önemli değişiklikler göstereceği yönündedir. Döviz kurlarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında teknik olarak en önemlisi bir ülkenin cari işlem dengesidir. Cari işlem açığı yüksek olan bir ülke, bunu borçlanarak, yani sermaye girişiyle finanse etmek durumundadır. Uzun süre ve yüksek cari işlem açığı veren bir ülkenin dış borç stoku, riskleri ve ödediği faiz giderek artar. Bu sürdürülebilir bir durum değildir. Hem bu ülkeye borç verenler artan riskler nedeniyle yeni borç vermekte çok istekli davranmazlar hem de söz konusu ülke artan borç stokunu azaltıcı politikaları uygulamak ister. Geçmiş deneyimlerden çıkan sonuç, cari işlem açığı GSMH'nin yüzde 4'ünü geçen ülkelerin, söz konusu ülkeler kategorisine girdiğidir. Şu anda, söz konusu ülkeler arasında en önemli örnek ABD. 2000 yılından bu yana GSMH'nin yüzde 4'ü üzerinde cari açık veren ABD'nin cari açığı bugün yüzde 5'i geçmiş durumda, yüzde 6'ya doğru yol alıyor. Dolayısıyla, ABD'nin cari işlem açığını, özellikle'de dış ticaret

açığını mutlaka düşürmesi gerekiyor. Bu iki yolla mümkün olabilir. Birincisi, ABD'nin en çok ticaret yaptığı Avrupa, Japonya ve Güney Doğu Asya ülkelerinin hızlı ekonomik büyüme göstermesi ve ABD'den yaptığı ithalatı büyük boyutta arttırmasıdır. Mevcut veriler, böyle bir ihtimalin kısa dönemde pek mümkün olmadığını gösteriyor. ABD diğer ülkelerin hızlı büyümesini beklerse, çok beklemek zorunda kalacak. ABD'nin cari işlem açığını düşürmesinin ikinci yolu, doların diğer büyük paralar karşısında, özellikle Euro karşısında değer kaybetmesidir. Aslında, son bir yıldır dolar, Euro karşısında yaklaşık yüzde 20 değer kaybetmiş durumda. Bir yıl öncesine kadar yapılan tahminler, ABD'de cari işlem açığının makul seviyelere inmesi için doların yüzde 20 ile 40 arasında bir değer kaybının gerekeceği yönündeydi. Normal koşullarda bir para değer kaybettiği zaman bunun dış ticarete etkisi 6-12 ay arasında ortaya çıkar. Henüz, ABD'de cari işlem açığının azalmaya başladığına dair bir işaret yok, dolayısıyla doların önümüzdeki dönemde değer kaybetme olasılığı artıyor. Bu beklentiyi şüpheyle karşılayan görüşler de var. Örneğin, OECD, büyüme potansiyeli olarak ABD'nin AB'den daha iyi durumda olduğunu, önümüzdeki yıl ABD'de faizlerin yükselebileceğini belirtiyor. Buna bağlı olarak, yatırımcıların daha iyi getiri sağlayacağı beklentisiyle dolara yönelebileceği ve doların değer kaybını engelleyebileceği yönünde tahminler yapılıyor. Elbette, siyasi gelişmeler ve bunu etkileyebilecek olaylar pariteler üzerinde etkide bulunacaktır. Cari işlem açığından kaynaklanan teknik nedenlerden dolayı, doların uluslararası piyasalarda değer kaybının devam edecektir. Türkiye'nin cari işlem açığının henüz çok yüksek olmaması TL'nin değer kazanmasına, ABD'nin cari işlem açığının yüksek olması ise doların değer kaybetmesine katkıda bulunmaktadır. TL'nin dolar karşısında değer kazanmasına neden olan bir faktör de budur. Euro'nun uluslararası piyasalarda kabul görmesi, Türkiye'nin ihracat gelirlerini artırırken ithalat giderlerini olumsuz etkileyecektir. Ancak, bu etki ters şekilde de cereyan edebilir. Etkinin hangi yönde olacağının temel belirleyicisi "Euro'nun uluslararası bir para birimi" niteliğine sahip olmasına bağlı olacaktır.

Euro alanıyla entegrasyon sağlamış olan Türkiye'nin, kuvvetli bir Euro ile uluslararası ticaret, sermaye hareketleri, dış borçlanma alanlarında ekonomisine önemli faydalar sağlayacağı açıktır. Bu faydayı azami düzeye çıkarabilmek için Türkiye'nin, Euro alanında oluşacak istikrarlı ortama uyum sağlamak üzere, Maastricht kriterlerini karşılayacak tedbirleri alması yerinde olacaktır. Dış borç stoku verilerinden hareketle ve Türkiye'nin dış ticaret geliri içinde ABD Doları'nın ağırlığı göz önüne alınarak, Türkiye'nin borç kompozisyonunda ABD Doları ve Euro'nun ağırlığının sürdürülmesinde fayda vardır. Ancak, bu tablo, Euro'nun uluslararası piyasalarda iyice kabul görmesi ve muhafazakâr yatırımcıların yüksek getirili Euro tahvillerine yönelmeleri sonucunda Euro'ya doğru bir talep şeklinde değişebilecektir.

Mali piyasalarda serbestleşme, kur riskinin ortadan kalkması, piyasaların entegrasyonu ve düşük faiz oranları Euro'ya olan talebi artıracaktır. Aynı şekilde, Avrupa finans piyasalarında kredi maliyetlerinin düşmesi, artan esneklik ve derinlik büyük yatırımcıların yanında, borçlanmak isteyenlere de uygun ortamı sağlayacaktır. Yine de, Türkiye'nin kur riskinden korunabilmesi için Euro'nun uluslararası piyasalardaki seyrinin yakından takip edilerek, en azından belli bir dönem daha borç kompozisyonumuzdaki ABD Doları ve Euro'nun ağırlığını korumasında fayda görülmektedir (İnce, 2001). 1999 yılında, Avrupa Birliği'nin AB yeni bir para birimi olan Euro'yu piyasaya sürmesi ABD Dolarının uluslararası rezerv para olma niteliği açısından başlı başına bir tehdit unsuru olmuştur. Euro tedavüle girer girmez beklenmedik ölçüde başarılı bir performans göstermiş ve uluslararası rezerv para niteliği kazanmıştır. Euro'nun uluslararası rezerv para olarak kullanılmaya başlanmasından sonra bazı ülkeler ABD Doları yerine Euro'yu rezerv para olarak tercih etmeye başlamışlardır. Doların özellikle 2002-2004 arasındaki değer kaybı Euro karşısında olduğu kadar Avustralya ve Kanada doları karşısında da olmuştur. 2002-2004 senesinde doların düşüşü çok net bir şekilde görülmektedir. Ve bu seviyeden sonra eski gücünü kazanma çabaları yetersiz kalmış, bu seviyelerden günümüze kadar sürüklenmiştir.

Ülkemiz mali piyasaları açısından ise; Ekonomik ve Parasal Birliğin sağlanmasıyla, AB genelindeki faiz oranlarının düşmesi ve kısa vadeli sermaye hareketlerinin yüksek getiri sağlayacak pazarlara yönelmesinin Hazine ve mali sektörün dış kaynak temini ve borçlanma maliyetlerini olumlu yönde etkileyebileceği veya diğer deyimle bir fırsat olabileceğini söylemek mümkündür. Kamu kuruluşlarının yanı sıra mali durumları güçlü olan mali kesimde faaliyet gösteren bankalar, diğer mali kuruluşlar daha derin ve likit hale gelmiş Avrupa sermaye piyasalarından daha uygun şartlarda kaynak temin edebilme fırsatına kavuşabileceklerdir. Türkiye'de ihracatın önemli bir bölümünün Euro'yu kullanan ülkelere olduğunu görüyoruz. Türk firmalarının Avrupa ülkelerine yaptıkları ihracat, Amerika'ya yaptıklarından çok daha fazla olduğundan; üretimde, Euro dolardan daha önemlidir. Fakat bu önem ihracatla sınırlı değildir. Avrupa'daki finansal piyasalar açısından Euro'yu incelersek, bütün sistemde önemli etkilerine rastlarız. En belirgin etkisi aracı kurumlardaki dönüşüm maliyetlerinin ortadan kalkmasıdır. Örneğin, bankalar değişik para birimlerinin birbirine çevrilmesi sırasında önemli bir kazanç elde ederken, bunun maliyetini toplum ödemektedir. Bu kazanç, tek para birimine geçilmesiyle yok olmuştur ve bankalar başka karlı faaliyetlere yönelmişlerdir. Bu sayede toplum bütünüyle kazançlı çıkmıştır. Bir diğer kazanç ise kurlardaki dalgalanma sorununun bitmesiyle oluşmuştur. Döviz kurlarındaki olabilecek dalgalanmalar; yatırımcılar için belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Bu belirsizlik yüksek bir

maliyet getirir, ama bir istikrar sağlanması durumunda ekonomi karlı çıkmaya başlar. Euro'nun diğer bir etkisi ise mal ve hizmet üretiminde görülür. Çünkü mal ve hizmet üretiminde rekabet çok önemli bir faktördür. Rekabetin oluşması her alanda olduğu gibi üretimde de kaliteyi arttırır, yok olması ise tekelleşmeye yol açar ve toplumsal kayıp başlar. Euro'nun tek para birimi olarak kullanılmaya başlaması ile AB ülkelerinde ki yabancı yatırımcı sayısı ve dolayısıyla rekabet de artmıştır. Bu sayede mal ve hizmet kalitesi yükselmiş, fiyatlar ise düşmüştür. Bunu finansal piyasalara uyarlısak; kalite ve seçenek artmış, faiz oranları azalmıştır. Böylece finansman sağlamak daha kolay hale gelmiştir. Şirketler bu avantajı değerlendirerek yatırıma daha fazla yönelmişlerdir. Ortak para birimi güçlü yapısı nedeniyle dış şoklardan, dolara oranla daha az etkilenecektir. Euro, tüm bu avantajlarının yanında, bazı ülkelerde ters etkilere neden olmuştur. Bu ülkelerin başında gelen Almanya, daha önce hiç görmediği yüksek enflasyonla karşı karşıya kalmıştır.

Euro ve doların akıbeti konusunda uzmanların beklentilerini iki senaryo üzerinde işlemek mümkündür. Avrupalı ekonomistler, Amerika'nın 280 milyon, Japonya'nın 125 milyon nüfusu karşısında 320 milyon kullanıcısı ile Euro'nun bir adım önde olduğunu savunuyorlar. Euro'nun dolar karşısında bir yılda yüzde 25 değer kazanmasını bir zafer gibi görenler çoğunlukta. AB dünya ticaretinin yüzde 20,9'unu, ABD yüzde 19,6'sını ve Japonya yüzde 10,5'ini temsil ediyor. İyimserlerin Euro'nun krallığını ilan etmesi için önemli bir şartları var: AB üyesi 12 ülkenin, yani Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Hollanda, Avusturya, Portekiz, Yunanistan, Finlandiya, İrlanda, Lüksemburg ve Belçika'nın hedeflerine ulaşmak için yüksek kalkınma seviyesi yakalaması ve işsizliği tehlike sınırının altına indirmesi gerekiyor. Amerikalı ekonomistler ise aynı fikirde değil. Euro'yu gerçekleşmesi mümkün olmayan bir hayal olarak görüyorlar. Bu fikri güçlendirecek gelişmeler de olmuştur. ABD'nin Irak'a saldırısını AB'nin iki lideri Almanya ve Fransa onaylamazken; İspanya, İtalya ve Hollanda'nın başını çektiği sekiz Avrupa ülkesi Amerika'ya tam destek verdi. Bu tarihi destek aynı zamanda AB'nin tek bir ülke gibi yönetilmediğini de göstermiş oldu. Bir paranın uluslararası piyasalarda araç para ve rezerv paraya dönüşmesi için güvenilir olması çok önemli. AB parçalı görünüşü ile hakkındaki şüpheleri kuvvetlendirdi. Öte yandan doların değer kaybetmesi AB ihracatçılarını zor duruma soktu. Fiyat avantajlarını kaybettiler. Euro'nun değer kazanmasına sevinmenin erken olduğunu, bu durumun da Amerika'nın kontrolünde yaşandığı ifade edilmektedir.

Euro, dolardan sonra dünyanın ikinci büyük uluslararası para birim olacaktır. ABD'nin, İran'ın Euro bazında kurduğu petrol borsası şokundan çok olumsuz etkileneceği bilinmektedir. Dolar yerine Euro'ya bağlı bir petrol borsası kurulması ile Doların güvenilir

para olma vasfını önemli ölçüde yitirmesine, Euro'ya olan talebin artmasına buna bağlı olarak Euro'nun değer kazanmasına yol açmıştır. Dünya petrol tüketiminin dolar yerine Euro ile gerçekleştirilmesi halinde dolar güvenilir para olma vasfını önemli ölçüde yitirmiştir. Diğer yandan petrol ihracatının Euro ile yapılması bu paraya olan talebi artırır ve değer kazandırır. Ayrıca Petrol satışından elde edilen gelirler yani 'Petro-dolarlar' güvenli piyasalar olarak görülen ABD mali piyasalarında değerlendirilemeyecek ve ABD Hazinesi'nin daha az dolar basmasına neden olacaktır. Bu durum da ülkenin mali riskinin yükselmesine, faiz oranlarını ve borsasını olumsuz etkilenmesine yol açacaktır. İran'a yapılan yaptırımlar ile petrol ve ürün alım satımına getirilen yasak nedeniyle oluşan pazar sorunu başka ithalat bölgelerine yönelmekle giderilebilecektir. Ancak özellikle bankacılık işlemlerinin yasaklanması, doların ve Euro'nun petrol ve ürün ticaretinde değişim aracı olarak kullanılması ve diğer ithalatçı ülkelerin ABD ve AB ile ticari ve ekonomik ilişkilerinin, İran ile iş yapan şirketlerin diğer uluslararası ticari faaliyetlerinin zarar görecektir, İran'ın diğer ithalatçı ülkeler ile olan petrol ve ürün ticaretini olumsuz etkilemektedir. Buna karşın İran ödemeler sorununu çözebilmek için ürün veya emtia karşılığı petrol ticareti yapmakta ve ithalatçı ülkelerde hesap açmak suretiyle o ülkenin para birimi cinsinden petrol ve petrol ürünleri ticaretini yürütmektedir. Uluslararası rezervlerde ve ticarete Euro'nun payının giderek artmakta olduğunu görüyoruz.

Euro'nun geleceği ve Euro'ya ilişkin güncel tartışmalar ne olursa olsun Euro'nun temsil ettiği ekonomik büyüklük Avrupa Birliği ile yakın ticari ve ekonomik bağlar içinde olan ülkelerin Euro'yu çok yakın bir şekilde izlemelerine neden olmaktadır. Ayrıca önümüzdeki dönemde Euro'nun bir rezerv parası, bir yatırım parası ve bir işlem parası olarak da gelişmesi beklenmektedir. 1970'lerin başından bu yana resmi döviz varlıklarının bileşimi çok çeşitlenmiştir. Örneğin, dolar 1975 yılında Merkez Bankası rezervlerinin %76'sını oluştururken bu oran günümüzde %63 düzeyine düşmüştür. Aynı dönem içinde Avrupa paralarının Merkez Bankası rezervlerindeki payı ise %14'ten %20'ye çıkarak büyük bir artış göstermiştir. Ayrıca uluslararası portföy parası olarak değerlendirildiğinde, Euro'nun hem ikame hem de hacim etkisinden yararlanması beklenmektedir. İkame etkisi olarak Euro'nun gittikçe artan ölçüde uluslararası mali işlemlerde kullanılan paraların yerini alacağı tahmin edilmektedir. Avrupa paralarının uluslararası tahvil portföylerindeki payı 1981 yılında %20 iken bu oran günümüzde %35'e yükselmiştir, doların payı ise %38'dir, yani arada büyük bir fark bulunmamaktadır. Hacim etkisi yönünden ise kendiliğinden en büyük iki tahvil piyasasından biri haline geleceği beklenmektedir. İşlem parası olarak ise Avrupa şirketlerinin Euro'yu öncelikle ekonomik ve parasal birlik alanındaki ticaretin faturalandırılmasında

kullanacakları çok kesin bir gerçektir ancak yapılan araştırmalar Euro'nun uluslararası ticaretin faturalandırılmasındaki payının da daha şimdiden %20-%25 oranına çıktığını göstermektedir. Euro dünya ekonomisiyle önemli ölçüde bütünleşmiş bütün ülkeler açısından dikkatle izlenmesi ve olası etkileri açısından değerlendirilmesi gereken bir gelişmedir, ancak dünya ekonomisinde önemli etkileri olacağı çok açık olan Euro'nun hem dünyadaki ilk örnek olması hem de henüz netlik kazanmayan hususlara sahip bulunması nedeniyle tüm uluslararası etkilerini bugünden kestirmek mümkün değildir. Euro'nun uluslararası işlemlerde kullanılma hacmi ve dolayısıyla Euro'nun ne kadar güçlü ve istikrarlı para birimi olacağı da Euro'nun dış etkileri açısından çok önemli unsurlardır. Euro uygulamasının Avrupa para ve sermaye piyasalarının bütünleşme sürecini hızlandırdığını ve uluslararası sermaye piyasalarında Euro cinsinden tahvil ihraçlarının arttığını söyleyebiliriz. Ancak, Euro'nun uluslararası bir para birimi olarak gelişmesini temelde uluslararası mali piyasalar belirleyeceğini de dikkate almak gerekir. Derinliği ve likiditesi artan Avrupa para ve sermaye piyasalarında Euro üzerinden işlem gören piyasa katılımcılarının sayısının artmasına bağlı olarak bu piyasalardaki işlem hacmi ve likiditenin daha da artması beklenmektedir. Söz konusu piyasalarının bütünlüğünün artması ve ödeme sistemlerinin gelişmesi sonucunda azalan işlem maliyetlerinin Euro kullanımını ve bu piyasalara katılımı artıracığı düşünülmektedir. Euro'nun dolar karşısında istikrarlı bir uluslararası para niteliğini kazanabilmesi sadece Euro alanı dışındaki ülkelerin paralarını Euro'ya bağlamalarını tercih etmeleri değil, aynı zamanda da Avrupa para ve sermaye piyasalarının bütünleşmesine ve derinlik kazanmasına bağlı bulunmaktadır. Euro'nun fiziki olarak 2002 yılından itibaren tedavüle girmesinin ardından Euro'nun rezerv para olarak kullanımının daha da artmıştır. Gelecek yıllarda Euro'nun uluslararası nitelikli bir para olma özelliğinin gelişmesinde iki temel faktörün önemli rol oynayacağı düşünülmektedir. Birincisi, Avrupa para ve sermaye piyasalarının bütünleşmesi ve derinliğinin artması; ikincisi ise Euro ve Avrupa Merkez Bankası'nın para politikalarının istikrarıdır.

Avrupa'daki finansal piyasalar açısından Euro'yu incelersek, bütün sistemde önemli etkilerine rastlarız. Döviz kurlarındaki olabilecek dalgalanmalar; yatırımcılar için belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Bu belirsizlik yüksek bir maliyet getirir, ama bir istikrar sağlanması durumunda ekonomi karlı çıkmaya başlar. Amerikan ekonomisinin dünya ekonomisindeki yeri ve doların egemen para olma özelliği dikkate alındığında, Euro'nun egemen para olarak doları kısa vadede geride bırakma potansiyelinin az olduğunu ve uluslararası para sisteminin 21.yüzyılda birden fazla uluslararası paranın etkinliğini sürdürmesine ve doların hâkimiyet derecesinin azalmasına tanıklık etmesinin daha muhtemel bir durum olduğu görülmektedir.

ABD Dolarının petrol dış ticaretinde kullanılan ağırlıklı para olmaya devam etmesinde OPEC ve OPEC üyesi Orta Doğu ülkelerinin var olan düzeni devam ettirme kararlılıkları kilit rol oynayacaktır. Bunun aksine bir gelişme ABD ekonomisindeki güç kaybını hızlandırabilecek ve sorunlarının derinleşmesine neden olabilecektir. Euro, dolardan sonra dünyanın ikinci büyük uluslararası para birim olması muhtemeldir. Türkiye açısından baktığımızda ihracatımızın önemli bir bölümünün Euro'yu kullanan ülkelere olduğunu görüyoruz. Türk firmalarının Avrupa ülkelerine yaptıkları ihracat, Amerika'ya yaptıklarından çok daha fazla olduğundan; üretimde, Euro dolardan daha önemlidir. Fakat bu önem ihracatla sınırlı değildir. Avrupa'daki finansal piyasalar açısından Euro'yu incelersek, bütün sistemde önemli etkilerine rastlarız. En belirgin etkisi aracı kurumlardaki dönüşüm maliyetlerinin ortadan kalkmasıdır. Örneğin, bankalar değişik para birimlerinin birbirine çevrilmesi sırasında önemli bir kazanç elde ederken, bunun maliyetini toplum ödemektedir. Bu kazanç, tek para birimine geçilmesiyle yok olmuştur ve bankalar başka karlı faaliyetlere yönelmişlerdir. Bu sayede toplum bütünüyle kazançlı çıkmıştır. Bir diğer kazanç ise kurlardaki dalgalanma sorununun bitmesiyle oluşmuştur. Döviz kurlarındaki olabilecek dalgalanmalar; yatırımcılar için belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Bu belirsizlik yüksek bir maliyet getirir, ama bir istikrar sağlanması durumunda ekonomi karlı çıkmaya başlar.

Sonuç olarak, 21. yüzyılın başlarına kadar rakip tanımayan dolar, 1999 yılında Euro'nun doğuşuyla birlikte, dünya ticaretinde doların gücüne erişebilecek bir para biriminin ortaya çıkabilirliğini gündeme gelmiştir. Dolar ve Euro uluslararası piyasalarda çeşitli kriterlerde değerlendirildiğinde para birimlerinin ait olduğu bölgelerin; ekonomilerin genişliği ve gücü, finansal piyasaların derinliği ve entegrasyonu, döviz kuru istikrarı ve dış ticaret hacimleri ön planda tutulmakta olduğu görülmektedir. Ekonomik büyüklük ve dış ticaret hacmi bakımından ABD ile yaklaşık aynı göstergelere sahip, en büyük ikinci ekonomi hiç kuşkusuz Euro bölgesidir. 20002'li yıllarla birlikte, tek küresel egemen güç olan ABD'ye karşı AB, Rusya ve İslam dünyasından karşı duruşlar da artışlar olmuştur. Uluslararası para fonunun 2004 yılı raporlarına göre ülkelerin uluslararası rezervlerinde ABD dolarının payı dalgalı bir seyir izlese de ilk sıradaki yerini korumuştur. Toplam uluslararası rezervler içinde ABD dolarının payı 1965 yılında %56,1; 1977 yılında %79,2; 1987 yılında %53,9 ve 1997 de %59,1 olmuştur. 1999 yılından itibaren Euro'nun işlem göremeye başlamasıyla ABD dolarının payı artmış 2003 yılında %63,8 çıkmıştır. Euro'nun bu rezervler içindeki payı ise 19,7 düzeyindedir. 2003 yılı ile 1999 yılı karşılaştırıldığında ABD dolarının bu rezervler içinde payı artmış olsa da asıl dikkat çeken nokta 1960'lardan sonra hiçbir ulusal paranın tedavüle çıkar çıkmaz uluslararası rezervlerde Euro'nun ulaştığı paya ulaşamamış olmasıdır. Euro'nun

bu kadar kısa sürede başarısını %20 ye çıkarması büyük bir başarıdır. Bu bağlamda Euro'daki bu artış sonraki yıllarda da devam ederek 2006 yılında ülkelerin merkez bankalarındaki tuttukları rezervleri içindeki payını % 22'ye çıkarmıştır.2006 yılıyla birlikte piyasada dolaşan euro miktarı 828 milyar ABD doları değerine eşit(628 milyar avroiken ABD dolarının miktarı 753 milyar dolayındadır. Bu verilerle tutulan uluslararası rezervlerde ve ticarete Euro'nun payının artmış olduğunu görebiliyoruz. Asya pasifik krizi sonrası güçlü dolar politikası uygulayarak ABD satın alma gücünü arttırdı ve global talep yarattı.2002 yılında Euro dolara karşı 1.17 paritesi ile tedavüle çıkmıştı Avrupa ekonomisi henüz durgunluk içinde değilken Euro dolar karşısında 0.85 paritesine kadar geriledi. bu gerilemeye neden olan ABD idi. Fakat ABD çok fazla cari işlem açığı vermeye başlayınca değerini düşürmek zorunda kaldı, durgunluk içinde ve resesyon eşiğinde olan Avrupa'nın Euro'su karşısında 1.19 paritesine kadar geriledi.2003 yılı yazına doğru AB'de deki ekonomik iyileşme ile dolar Euro paritesi 1.12 ile tekrar yükselişe geçti. Zayıflayan Avrupa ekonomisine rağmen Euro, dolar karşısında konjonktürel zayıf dolar politikası tercihi ile değer kazanabilmektedir. ABD 2003 yılını geri kalanında kendi cari işlem açığını daraltmak ve ab ekonomisini canlandırmaya teşvik için yine konjonktürel olarak zayıf dolar politikasını tercih edecek buda Euro'nun zayıf Avrupa ekonomisine karşın değer kazanmasına neden olacaktır. Çin daha önce Rusya tarafından dillendirilen IMF kontrolünde yeni uluslararası rezerv para önerisini dile getirmiştir çünkü uluslararası rezerv para olma statüsün çok kutuplu dünyada ABD ye uygun olmayan haksız bir ayrıcalık sağladığını düşünmektedirler. Bu öneri ABD tarafından Amerikan hegemonyasının ekonomik dayanağını hedef aldığı kanısıyla şiddetle reddedilmiştir. Amerikan doları değerini etkileyen birçok dış faktörler vardır. Bunlar; Euro'nun güçlenmesi, jeopolitik olaylar(çözümler veya bloklaşmalar, politik kaymalar, petrol fiyatlarının dolara endekslenmesi, yabancı ekonomilerin güçlenmesi gibi nedenlerdir. Avrupa merkez bankalarının arkasında devlet ya da hükümet desteği bulunmaması Euro'ya olan güveni sarsmakta ve Euro bölgesi için büyük bir karmaşa yaratmaktadır (Olçay, 2006).

Piyasaya enjekte edilecek likiditeye Avrupa merkez bankası(dolaylı olarak Almanya karar veriyor. Euro bölgesi ağırlıklı politikalarının egemen olduğu AB'nin global finansal kriz stratejilerinde dört seçenek ön plana çıkmaktadır: ABD ile uyum içinde Dolar-Euro dengesini koruyarak son 30 yıldır uygulanan küresel ekonomik sistemi rehabilite etmek ve sürdürmek, Euro bölgesin dağıtılarak ulusal para birimine geçmek, Euro ve ABD doları dışında global bir rezerv paraya dayalı kurulacak yeni bir finansal sisteme destek vermek, Euro'yu güçlendirerek doların hakimiyetine son vermek amacıyla Çin, Rusya, İran, Japonya Latin Amerika vb. gibi kaynakları zengin ve finansal ağırlıkları yüksek ülkelerle iş birliği yapmak.

Yukarıdaki ilk iki madde ABD ile sürdürülen 60 yıllık politik askeri ve ekonomik işbirliğine uygun seçeneklerdir ve mevcut global ve bölgesel güç dengelerini etkilememektedir. Son iki maddede ise ekonomik anlamda bir meydan okuma, politik anlamda blok değiştirme ve askeri anlamda düşmanlık anlamına gelmektedir. Doların tahtını ele geçirmeyi amaçlayan son seçenek konusunda Euro'nun gücünü kabul edenler, bu gücün kullanılmasından faydalanma konusunda farklı yaklaşımlar sergilemektedirler. Nem europe yer alan bir yoruma göre: Dolar ve politik güç birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Eğer dolar hakimiyetini kaybedecek olursa, ABD dünyadaki özgün politik pozisyonunu kaybedecektir. Bu durumda alternatif değişim aracı ve rezerv para olacak olan Euro, ABD'nin dünyada kazandığı özgün pozisyonu ele geçirecektir. Euro bölgesinde Euro'yu politik güç olarak kullanabilecek küçük ülkeler vardır. Euro'nun politik güç meydan okuması Fransa ve Almanya'nın lehine olacaktır. Fransa ve Almanya geçen 20 yılda yaptıkları gibi tam bir işbirliğini sürdürürlerse Euro ve Euro bölgesi politik alanda da başarılı olacaktır.

Amerika'nın Irak'ı nükleer silah bahanesiyle, sadece petrol amaçlı olarak işgal etmesine karşın Rusya Ortadoğu ve Latin Amerika da petrolü dolar yerine başka bir para birimi ile satma eğiliminin hız kazanması durumdadır. 2006 yılında İran bu isteği eyleme dönüştürerek bir petrol borsası kurarak Euro ile satış yapacağını açıkladı. böylelikle İran petrol borsası hizmete girdi. Aslında İran ABD ambargosu ile fiili olarak satışını dolar dışındaki para birimleriyle yapmaktaydı; örnek verecek olursak Türkiye TL ile petrol alıyor Çin ve Hindistan ihracatında da başka para birimi kullanıyor. Buna karşın İran 20 mart 2012de başka para birimlerini kullanarak satış yapacağını ilan etti. 6 kasım 2000 tarihinde ABD de başkanlık seçimi varken Saddam. Petrolü Euro üzerinden satacağını açıklamıştı. Saddamın açıklamasının ardından Euro yükseldi, dolar düştü. İran, Libya Venezüella da bu girişimi destekledi. Amerika İngiltere ile birlikte Mart 2003de Irak'a girdi (Gökay, 2008) ve işgalden iki ay sonra Irak'ın Euro hesapları dolara çevrildi ve Irak petrolleri için ödemelerin dolar üzerinden yapılacağı duyuruldu. Petrolü Euro'yla satma fikrine Kaddafi de sıcak bakıyordu ancak kale içten fethedildi. Libya halkı özgürlük vaadiyle sokaklara döküldü ABD isyancıları desteklediğini açıkladı. Kaddafi öldürüldü Libya petrolle satılmaya devam edildi ediliyor da. Bu hakimiyetini kaybetmek istemeyen ABD nükleer silah tehdidini kullanmayı sürdürmektedir. Bu nedenle ABD'nin mutlaka İran' a da müdahale edeceği düşünülmektedir.

Dünyanın dördüncü petrol üreticisi ve geniş doğal gaz yataklarına sahip İran'ın ABD doları karşısında ciddi bir tavır aldığı görülmektedir. bu bağlamda İran yurt dışı para transferlerinde dolar yerine Euro kullanmayı, devlete ait dolar cinsinden varlıkların Euro'ya çevirmeyi kararlaştırmıştır. İran dolar dışında her parayla satış yapmaktadır. İran batılı

Ülkelerin nükleer programına karşı yaptırım uygulayan batı ülkeleri paralarından çıkıp riyal ve kendisini destekleyen ülke paraları ile ticaret yapacağını açıkladı. İran batılı ülkelerin nükleer programı engellemek için uyguladıkları ambargo ya karşılık dış ticaretinde ve petrol satışında Euro ve doları kullanmaktan vazgeçmiştir. Bu nedenle İran'ın doların krsel hakimiyetini devam ettirmesi bağlamında ABD'nin potansiyel hedef kitlesine girdiğini söylemek mümkündür.

Euro 2002'de Avrupa birliğinin, Amerika birleşik devletlerine karşı çıkmasının en büyük adımlarından biri olarak hayatımıza girmişti. Euro'nun, ülkeler arasında kazandığı değerin Amerika doları karşısındaki karşılığını da euro/dolar euro/usd paritesi denilmektedir. Euro-dolar paritesini toplam dört ana faktör etkileyebilir. Euro, dolar karşısındaki hareketini belirler. Devamlı belirli olan subje eurodur. Amerika birleşik devletleri ile Avrupa merkez bankalarının uygulamış oldukları uluslararası piyasa faiz oranlarıdır. Gerçek petrol fiyatlarıdır.(Amerika ile Avrupa'nın mali durumu ve yapısıdır. Ticari malların fiyatlarındaki hareketlerdir. Yani bu toplam dört ana faktör euro/dolar paritesinin hareketini belirler. nc faktörde her iki devletin mali durumu ve yapısı derken; mali yönünü devletin ekonomisi oluştururken, yapısını da ülkenin siyasi gücü oluşturur. Ekonomik açıdan pariteyi etkileyen unsurlardan biri,o ülkenin enflasyondan arındırılmış net faiz getirisiidir. Siyasi açıdan ise o ülkenin gelecek potansiyelini düşünecek olursak, rneğin Türkiye'nin Avrupa birliğine katıldığını dşnrsek hem siyasi olarak g kazanılmış olur hem de TL'de ciddi bir değer artışı yaşanır ve gözlemlenir. Kısaca o ülkede işler iyi gidiyorsa o ülkenin para biriminin de değerlenmesi beklenir. Kötü gidiyorsa yine aynen doğrusal olarak para biriminin de kötüye gitmesi beklenir. Euro'nun çıkışından itibaren günümüze kadar hiç hız kesmeden ilerleyişi Amerikan ekonomisinin kötüye gitmesine sebep olurken, Avrupa Birliği'ni ekonomisine ise bomba etkisi yarattı ve yaratmaya da devam etmektedir. Amerika birleşik devletlerinde bu yüzden dolayı imalatlar yavaşladı ve bundan dolayı doğan üretici enflasyonundaki düşüş, ekonomideki toparlanmanın yavaşlayacağına yönelik endişeleri arttırırken, dolarda değer kaybını birlikte getirmiştir. Amerika birleşik devletleri ekonomilerindeki büyümeden endişe duymaya başladıkları da bu tür verilerin sonucu olarak gösterilebilir. Bu endişelerde Euro karşısında yükselen doların yukarı yönlü hareketini durdurmaya neden olmuştur. Bunu gören Amerika merkez bankası da en son yayımladığı değerlendirme notunda bu sene için kılavuz niteliğindeki büyüme tahminini bir miktar aşağıya çekti. Amerika merkez bankasının yapmış olduğu açıklamayla pozitif yörüngelere dalan Euro bölgesinde olumlu haberlerde Euro'nun değer kazanmasına neden oldu. Bu yıl içinde gerçekleştirilen Yunanistan, Portekiz ve

İspanyanın başarılı ihaleleri ve bankalara yönelik stres testlerinin pozitif bir tablo çizeceği beklentisi bu havanın oluşmasında başlıca unsurlar oldu.

Doların diğer büyük paralara, özellikle Euro'ya karşı değerinin, içeride \$/ TL kurunu etkilemesi, TL'nin değeri konusundaki algılamamızı önemli oranda etkiliyor. Gelen işaretler, doların diğer büyük paralara karşı değerinin, özellikle euro/dolar paritesinin önemli değişiklikler göstereceği yönündedir. Döviz kurlarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar arasında teknik olarak en önemlisi bir ülkenin cari işlem dengesidir. Cari işlem açığı yüksek olan bir ülke, bunu borçlanarak, yani sermaye girişiyle finanse etmek durumundadır.

Uzun süre ve yüksek cari işlem açığı veren bir ülkenin dış borcu stoku, riskleri ve ödediği faiz giderek artar. Bu sürdürebilir bir durum değildir. Hem bu ülkeye borç verenler artan riskler nedeniyle yeni borç vermekte çok istekli davranmazlar hem de söz konusu ülke artan borç stokunu azaltıcı politikalarını uygulamak ister. Geçmiş deneyimlerden çıkan sonuç, cari işlem açığı GSMH'ın yüzde 4'ünü geçen ülkelerin, söz konusu ülkeler kategorisine girdiğidir. Şu anda, söz konusu ülkeler arasında en önemli örnek ABD. 2000 yılından bu yana GSMH'sının yüzde 4'ü üzerinde cari açık varken ABD'nin cari açığı bugün yüzde 5'i geçmiş durumda, yüzde 6'ya doğru yol alıyor. Dolayısıyla, ABD'nin cari işlem açığını, özellikle de dış ticaret açığını mutlaka düşünmesi gerekiyor. Bu iki yolla mümkün olabilir;1-ABD'nin en çok ticaret yaptığı Avrupa, Japonya,g üney doğu Asya ülkelerinin hızlı ekonomik büyüme göstermesi ve ABD'den yaptığı ithalatı büyük boyutta arttırmasıdır. Mevcut veriler, böyle bir ihtimalin pek mümkün olmadığını göstermektedir.2-doların büyük paralar karşısında, özellikle euro karşısında değer kaybetmesidir. Aslında, son bir yıldır dolar euro karşısında yaklaşık yüzde 20 kaybetmiş durumdadır (Aslanoğlu).

Cari işlem açığından kaynaklanan teknik nedenlerden dolayı, doların uluslararası piyasalarda değer kaybına devam edecektir. Türkiye'nin cari işlem açığının yüksek olması ise doların değer kaybetmesine katkıda bulunmaktadır. TL'nin dolar karşısında değer kazanmasına neden ola bir faktörde budur. Euro'nun uluslararası piyasalarda kabul görmesi, Türkiye'nin ihracat gelirlerini arttırırken ithalat giderlerini olumsuz etkileyecektir. Ancak, bu etki ters şekilde de cereyan edebilir. Etkinin hangi yönde olacağının temel belirleyicisi "Euro'nun uluslararası bir para birimi" niteliğine sahip olmasına bağlı olacaktır. Euro alanıyla entegrasyon sağlamış olan Türkiye'nin kuvvetli bir Euro ile uluslararası ticaret, sermaye hareketleri, dış borçlanma alanlarında ekonomisine önemli faydalar sağlayacağı açıktır. Bu faydayı azami düzeye çıkarabilmek için Türkiye'nin Euro alanında oluşacak istikrarlı ortama uyum sağlamak üzere, Maastricht kriterlerini karşılayacak tedbirleri alması yerinde olacaktır. Dış borç stoku verilerinden hareketle ve Türkiye'nin dış ticaret geliri içinde ABD dolarının

ağırlığı göz önüne alınarak, Türkiye'nin borç kompozisyonunda ABD Doları ve Euro'nun ağırlığının sürdürülmesinde fayda vardır. Ancak, bu tablo, Euro'nun uluslararası piyasalarda iyice kabul görmesi ve muhafazakar yatırımcıların yüksek getirili Euro tahvillerine yönelmeleri sonucunda Euro'ya doğru bir talep şeklinde değişebilecektir. Mali piyasalarda serbestleşme, kur riskinin ortadan kalkması, piyasaların entegrasyonu ve düşük faiz oranları euroya olan talebi arttıracaktır. Aynı şekilde, Avrupa finans piyasalarında kredi maliyetlerinin düşmesi, artan esneklik ve derinlik büyük yatırımcıların yanında, borçlanmak isteyenlere de uygun ortamı sağlayacaktır. Türkiye'nin kur riskinden korunabilmesi için Euro'nun uluslararası piyasalardaki seyrinin yakından takip edilerek, en azından belli bir dönem daha borç kompozisyonumuzdan ABD doları ve Euro'nun ağırlığını korumasında fayda görülmektedir. 1999 yılında, Avrupa Birliği'nin yeni bir para birimi olan euroyu piyasaya sürmesi ABD dolarının uluslararası rezerv para olma niteliği açısından başlı başına bir tehdit unsuru olmuştur. Euro tedavüle girer girmez beklenmedik ölçüde başarılı bir tehdit unsuru olmuştur. Euro tedavüle girer girmez beklenmedik ölçüde başarılı bir performans göstermiş ve uluslararası rezerv para niteliği kazanmıştır. Euro'nun uluslararası rezerv para olarak kullanılmaya başlanmasından sonra bazı ülkeler ABD doları yerine Euro'yu rezerv para olarak tercih etmeye başlamışlardır. Doların özellikle 2002-2004 arasındaki değer kaybı Euro'nun karşısında olduğu kadar Avustralya ve Kanada doları karşısında da olmuştur. 2002-2004 yıllarında doların düşüşü çok net bir şekilde görülmektedir. Ve bu seviyeden sonra eski gücünü kazanma çabaları yetersiz kalmıştır. Ülkemiz mali piyasaları açısından ise; Ekonomik ve Parasal Birliğin sağlanmasıyla, AB genelindeki faiz oranlarının düşmesi ve kısa vadeli sermaye hareketlerinin yüksek getiri sağlayacak pazarlara yönelmesinin hazine ve mali sektörün dış kaynak temini ve borçlanma maliyetlerini olumlu yönde etkileyebileceği veya diğer deyimle bir fırsat olabileceğini söylemek mümkündür. Kamu kuruluşlarının yanı sıra mali durumları güçlü olan mali kesimde faaliyet gösteren bankalar, diğer mali kuruluşlar daha derin ve likit haline gelmiş Avrupa sermaye piyasalarından daha uygun şartlarda kaynak temin edebilme fırsatına kavuşabileceklerdir. Türkiye de ihracatın önemli bir bölümünün euro'yu kullanan ülkelere olduğunu görüyoruz. Türk firmalarının Avrupa ülkelerine yaptıkları ihracat, Amerika'ya yaptıklarından çok daha fazla olduğundan; üretimde, Euro dolardan daha önemlidir. Fakat bu önem ihracatla sınırlı değildir. Avrupa'daki finansal piyasalar açısından Euro'yu incelersek, bütün sistemde önemli etkilerine rastlarız. En belirgin etkisi aracı kurumlardaki dönüşüm maliyetlerinin ortadan kalkmasıdır. Örneğin; bankalar değişik para birimlerinin birbirlerinin birbirlerine çevrilmesi sırasında önemli bir kazanç elde ederken, bunun maliyetini toplum ödemektedir. Bu kazanç, tek para birimine geçilmesiyle yok

olmuştur ve bankalar başka karlı faaliyetlere yönelmişlerdir. Bu sayede toplum bütünüyle kazançlı çıkmıştır. Bir diğer kazanç ise kurlardaki dalgalanma sorununu bitmesiyle olmuştur. Döviz kurlarındaki olabilecek dalgalanmalar, yatırımcılar için belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Bu belirsizlik yüksek bir maliyet getirir, ama bir istikrar sağlanması durumunda ekonomi kârlı çıkmaya başlar. Euro'nun bir diğer etkisi ise mal ve hizmet üretiminde görülür. Çünkü mal ve hizmet üretiminde rekabet çok önemli bir faktördür. Rekabetin oluşması her alanda olduğu gibi üretimde de kaliteyi artırır, yok olması ise tekelleşmeye yol açar ve toplumsal kayıp başlar. Euro'nun tek para birimi olarak kullanılmaya başlaması ile AB ülkelerinde ki yabancı yatırımcı sayısı ve dolayısıyla rekabet artmıştır. Bu sayede mal ve hizmet kalitesi yükselmiş, fiyatlar ise düşmüştür. Bunu finansal piyasalara uyarlırsak; kalite ve seçenek artmış, faiz oranları azalmıştır. Böylece finansman sağlamak daha kolay hale gelmiştir. Şirketler bu avantajı değerlendirerek yatırıma daha fazla yönelmişlerdir. Ortak para birimi güçlü yapısı nedeniyle dış şoklardan, dolara oranla daha az etkilenecektir. Euro, tüm bu avantajlarının yanında, bazı ülkelerde ters etkilere neden olmuştur. Bu ülkelerin başında gelen Almanya, daha önce hiç görmediği yüksek enflasyonla karşı karşıya kalmıştır.

Euro ve doların akıbeti konusunda uzmanların beklentilerini iki senaryo üzerinde işlemek mümkündür. Avrupalı ekonomistler, Amerika'nın 280 milyon, Japonya'nın 125 milyon nüfusu karşısında 320 milyon kullanıcısı ile Euro'nun bir adım önde olduğunu savunuyorlar. Euro'nun dolar karşısında bir yılda yüzde 25 değer kazanmasını bir zafer gibi görenler çoğunlukta. AB dünya ticaretinin yüzde 20,9'unu, ABD yüzde 19,6'sını ve Japonya yüzde 10,5'ini temsil ediyor. İyimserlerin Euro'nun krallığını ilan etmesi için önemli bir şartları var: AB üyesi 12 ülkenin, yani Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Hollanda, Avusturya, Portekiz, Yunanistan, Finlandiya, İrlanda, Lüksemburg ve Belçika'nın hedeflerine ulaşmak için yüksek kalkınma seviyesi yakalaması ve işsizliği tehlike sınırının altına indirmesi gerekiyor. Amerikalı ekonomistler ise aynı fikirde değil. Euro'yu gerçekleşmesi mümkün olmayan bir hayal olarak görüyorlar. Bu fikri güçlendirecek gelişmeler de olmuştur. ABD'nin Irak'a saldırısını AB'nin iki lideri Almanya ve Fransa onaylamazken; İspanya, İtalya ve Hollanda'nın başını çektiği 8 Avrupa ülkesi Amerika'ya tam destek verdi. Bu tarihi destek aynı zamanda AB'nin tek bir ülke gibi yönetilmediğini de göstermiş oldu. Bir paranın uluslararası piyasalarda araç para, rezerv paraya dönüşmesi için güvenilir olması çok önemli. AB parçalı görüşü ile hakkındaki şüpheleri kuvvetlendirdi. Öte yandan doların değer kaybetmesi AB ihracatçılarını zor duruma soktu. Fiyat avantajlarını kaybettiler. Euro'nun

değer kazanmasına sevinmenin erken olduğunu, bu durumda Amerika'nın kontrolünde yaşandığı ifade edilmektedir (Odabaşı).

Euro, dolardan sonra dünyanın ikinci büyük uluslararası para birimi olacaktır. ABD'nin, İran'ın euro bazında kurduğu petrol borsası şokundan çok olumsuz etkileneceği bilinmektedir. Dolar yerini Euro'ya bağlı bir petrol borsası kurulması ile Dolar'ın güvenilir para olma vasfını önemli ölçüde yitirmesine, Euro'ya olan talebin artmasına buna bağlı olarak Euro'nun değer kazanmasına yol açmıştır. Dünya petrol tüketiminin dolar yerine Euro ile gerçekleştirilmesi halinde dolar güvenilir para olma vasfını önemli ölçüde yitirmiştir. Diğer yandan petrol ihracatının euro ile yapılması bu paraya olan talebi artırır ve değer kazandırır. Ayrıca petrol satışından elde edilen gelirler yani 'Petro dolarlar' güvenli piyasalar olarak görülen ABD mali piyasalarında değerlendirilemeyecek ve ABD Hazinesi'nin daha az dolar basmasına neden olacaktır. Bu durum da ülkenin mali riskinin yükselmesine, faiz oranlarını ve borsasını olumsuz etkilemesine yol açacaktır. İran'a yapılan yaptırımlar ile petrol ve ürün alım satımına getirilen yasak nedeniyle oluşan pazar sorunu başka ithalat bölgelerine yönelmekle giderilebilecektir. Ancak özellikle bankacılık işlemlerinin yasaklanması, doların ve euro'nun petrol ve ürün ticaretinde değişim aracı olarak kullanılması ve diğer ithalatçı ülkelerin ABD ve AB ile ticari ve ekonomik ilişkilerinin, İran ile iş yapan şirketlerin diğer uluslararası ticari faaliyetlerinin zarar göreceği olması, İran'ın diğer ithalatçı ülkeler ile olan petrol ve ürün ticaretini olumsuz etkilemektedir. Buna karşın İran ödemeler sorununu çözebilmek için ürün veya emtia karşılığı petrol ticareti barter yapmakta ve ithalatçı ülkelerde hesap açmak suretiyle o ülkenin para birimi cinsinden petrol ve petrol ürünleri ticaretini yürütmektedir. Uluslararası rezervlerde ve ticarete Euro'nun payının giderek artmakta olduğunu görüyoruz.

Euro'nun geleceği ve Euro'ya ilişkin güncel tartışmalar ne olursa olsun Euro'nun temsil ettiği ekonomik büyüklük Avrupa Birliği ile yakın ticari ve ekonomik bağlar içinde olan ülkelerin Euro'ya çok yakın bir şekilde izlemelerine neden olmaktadır. Ayrıca önümüzdeki dönemde Euro'nun bir rezerv parası, bir yatırım parası ve bir işlem parası olarak da gelişmesi beklenmektedir. 1970'lerin başından bu yana resmi döviz varlıklarının bileşimi çok çeşitlenmiştir. Örneğin, dolar 1975 yılında merkez Bankası rezervlerinin %76'sını oluştururken bu oran günümüzde %63 düzeyine düşmüştür. Aynı dönem içinde Avrupa paralarının Merkez Bankasının rezervlerindeki payı ise %14'ten %20'ye çıkarak büyük bir artış göstermiştir. Ayrıca uluslararası portföy parası olarak değerlendirildiğinde, euro'nun hem ikame hem de hacim etkisinden yararlanması beklenmektedir. İkame etkisi olarak Euro'nun gittikçe artan ölçüde uluslararası mali işlemlerde kullanılan paraların yerini alacağı tahmin edilmektedir. Avrupa paralarının uluslararası tahvil portföylerindeki payı 1981 yılında

%20 iken bu oran günümüzde %35'e yükselmiştir, doların payı ise %38'dir, yani arada büyük bir fark bulunmamaktadır. Hacim etkisi yönünden ise kendiliğinden en büyük iki tahvil piyasasından biri haline geleceği beklenmektedir (Arısan).

İşlem parası olarak ise Avrupa şirketlerinin Euro'yu öncelikle ekonomik ve parasal birlik alanındaki ticaretin faturalandırılmasında kullanacakları çok kesin bir gerçektir ancak yapılan araştırmalar Euro'nun uluslararası ticaretin faturalandırılmasındaki payının da daha şimdiden %20-%25 oranına çıktığını göstermektedir (Arısan). Euro dünya ekonomisiyle önemli ölçüde bütünleşmiş bütün ülkeler açısından dikkatle izlenmesi ve olası etkileri açısından değerlendirilmesi gereken bir gelişmedir, ancak dünya ekonomisindeki önemli etkileri olacağı çok açık olan Euro'nun hem dünyadaki ilk örnek olması hem de henüz netlik kazanmayan hususlara sahip bulunması nedeniyle tüm uluslararası etkilerini bugünden kestirmek mümkün değildir. Euro'nun uluslararası işlemlerde kullanılma hacmi ve dolayısıyla Euro'nun ne kadar güçlü ve istikrarlı para birimi olacağı da Euro'nun dış etkileri açısından çok önemli unsurlardır. Euro uygulamasının Avrupa para ve sermaye piyasalarının bütünleşme sürecini hızlandırdığını ve uluslararası sermaye piyasalarında Euro cinsinden tahvil ihraçlarının arttığını söyleyebiliriz. Ancak, Euro'nun uluslararası bir para birimi olarak gelişmesini temelde uluslararası mali piyasalar belirleyeceğini de dikkate almak gerekir. Derinliği ve likiditesi artan Avrupa para ve sermaye piyasalarındaki işlem hacmi ve likiditenin daha da artması beklenmektedir. Söz konusu piyasalarının bütünlüğünün artması ve ödeme sistemlerinin gelişmesi sonucunda azalan işlem maliyetlerinin Euro kullanımını ve bu piyasalara katılımı artıracığı düşünülmektedir. Euro'nun dolar karşısında istikrarlı bir uluslararası para niteliğini kazanabilmesi sadece Euro alanı dışındaki ülkelerin paralarını Euro'ya bağlamalarını tercih etmeleri değil, aynı zamanda da Avrupa para ve sermaye piyasalarının bütünleşmesine ve derinlik kazanmasına bağlı bulunmaktadır. Euro'nun fiziki olarak 2002 yılından itibaren tedavüle girmesinin ardından Euro'nun uluslararası nitelikli bir para olma özelliğinin gelişmesinde iki temel faktörün önemli rol oynayacağı düşünülmektedir. Birincisi, Avrupa para ve sermaye piyasalarının bütünleşmesi ve derinliğinin artması; ikincisi Euro ve Avrupa Merkez Bankası'nın para politikalarının istikrarıdır.

Avrupa'daki finansal piyasalar açısından Euro'yu incelersek, bütün sistemde önemli etkilerine rastlarız. Döviz kurlarındaki olabilecek dalgalanmalar; yatırımcıların için belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Bu belirsizlik yüksek bir maliyet getirir, ama bir istikrar sağlanması durumunda ekonomi karlı çıkmaya başlar. Amerikan ekonomisinin dünya ekonomisindeki yeri ve doların egemen para olma özelliği dikkate alındığında, Euro'nun egemen para olarak doları kısa vadede geride bırakma potansiyelinin az olduğunu ve uluslararası para sisteminin

21.yüzyılda birden fazla uluslararası paranın etkinliğini sürdürmesine ve doların hâkimiyet derecesinin azalmasına tanıklık etmesinin daha muhtemel bir durum olduğu görölmektedir. ABD Dolarının petrol dış ticaretinde kullanılan ağırlıklı para olmaya devam etmesinde OPEC ve OPEC üyesi Orta Doğu ülkelerinin var olan düzeni devam ettirmede kararlılıkları kilit rol oynayacaktır. Bunun aksine bir gelişme ABD ekonomisindeki güç kaybını hızlandırabilecek ve sorunlarının derinleşmesine neden olabilecektir. Euro, dolardan sonra dünyanın ikinci büyük uluslararası para birimi olması muhtemeldir. Türkiye açısından baktığımızda ihracatımızın önemli bir bölümünün Euro'yu kullanan ülkelere olduğunu görüyoruz. Türk firmalarının Avrupa ülkelerine yaptıkları ihracat, Amerika'ya yaptıklarından çok daha fazla olduğundan; üretimde, Euro dolardan daha önemlidir. Fakat bu önem ihracatla sınırlı değildir. Avrupa'daki finansal piyasalar açısından Euro'yu incelersek, bütün sistemde önemli etkilerine rastlarız. En belirgin etkisi aracı kurumlardaki dönüşüm maliyetlerinin ortadan kalkmasıdır. Örneğin, bankalar değişik para birimlerinin birbirine çevrilmesi sırasında önemli bir kazanç elde ederken, bunun maliyetini toplum ödemektedir. Bu kazanç, tek para birimine geçilmesiyle yok olmuştur ve bankalar başka kârlı faaliyetlere yönelmişlerdir. Bu sayede toplum bütünüyle kazançlı çıkmıştır. Bir diğer kazanç ise kurlardaki dalgalanma sorununun bitmesiyle oluşmuştur. Döviz kurlarındaki olabilecek dalgalanmalar, yatırımcılar için belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Bu belirsizlik yüksek bir maliyet getirir, ama bir istikrar sağlanması durumunda ekonomi kârlı çıkmaya başlar.

SONUÇ

Petrol, dünya ülkelerinin ekonomi ve siyasi politikalarını etkileyecek kadar önemlidir; çünkü petrol kıt bir kaynaktır. Yani miktarı az olmasına karşılık fazla talep edilmektedir. Bu yüzden de petrol tükenene ya da yerine geçebilecek herhangi bir hammadde bulunana kadar dünya siyasetindeki etkin durumu devam edecektir. Tabi öncelikle petrolü satın alabilmek için bir para birimine de ihtiyaç duyacağımız aşîkârdır. Bu para biriminin uluslararası para birimi olması için tasarruf, değişim aracı ve değişim ölçüsü olma işlerini değişik kriterlerde de olsa kendi ilkesi dışında oturanlar açısından da yerine getirmesi gerekir. Ancak o zaman uluslararası para birimi olabilecektir. Bu makalede de uluslararası para birimi olma mücadelesi veren Euro-Dolar rekabeti ele alınmıştır. Bu iki para biriminin petrol fiyatlarını nasıl etkilediğini, bu etkilerin dünya ekonomisinde oluşturduğu siyasi ve ekonomik çerçeveye göz atılmış; petrol para birimini etkileyen belirleyiciler analiz edilmiştir.

Tezin konusuna baktığımızda da aslında ekonomi ve siyasetin ne kadar çok iç içe geçmiş kavramlar olduğunu ve ayırmanın mümkün olmadığını görüyoruz. 1870'lerden 1913 yılına kadar uluslararası sermaye akımlarında dış ödemelerde tam serbesti, altın standardı ve sabit kur sisteminin altın çağını yaşamıştır. Fakat bu süreç çok uzun sürmemiş 1929 yılında yaşanan büyük iktisadi kriz ile birlikte dış ticarete serbesti yerine ithalat yasakları yüksek gümrük duvarları ve yabancı sermaye akımlarında ortaya çıkan kısıtlamalar olmuş ve dünya dış ticareti azalmıştır. Ülkeler içe dönük bir iktisadi politikası uygulamaya başlamış ve dönem iktisadi durgunluk içinde geçmiştir. 1947-1965 döneminde kâr oranlarında düşme sanayi üretimi ve kapasite kullanım oranında düşmelere neden olmuştur. 1970'lerde yaşanan petrol krizi ile birlikte OPEC üyelerinin petrol fiyatlarını yükseltmesi yaşanan durgunluğun yanına yüksek maliyet enflasyonunu eklemiş olduğunu görmekteyiz. Devam eden süreçte 1980 ve 1990'lar özellikle gelişen piyasa ekonomilerinde iktisadi istikrarsızlıkların arttığı ve bunlara bağlı olarak krizlerin daha sıklıkla yaşandığı bir dönem olmuştur. 1990'ların sonuna kadar ABD'nin uluslararası rezerv para olma ve Petro-dolar olma özelliği devam etmiştir. 1990 körfez krizi ile artan petrol fiyatları petrol bağımlısı ülkeleri fazlasıyla etkilemiştir. Petrol fiyatlarının 1999 yılından bu yana sürekli bir artış trendi içinde olduğu görülmüştür. 1999 yılında AB'nin yeni bir para birimi olan Euro'yu piyasaya sürmesi ABD'nin dolarının rezerv para olma niteliğini sarsmaya başlamıştır. Euro'nun yürürlüğe girişiyle bir para biriminin ABD dolarının tahtını paylaşabilme görüşleri ortaya çıkmıştır.

Petrol fiyat artışlarının ekonomi üzerindeki doğrudan büyüklüğü genelde petrol maliyetinin gelir içindeki oranına, nihai kullanıcıların tüketim ve tasarrufta bulunmalarına ve verimli

kullanma yeteneği ile alternatif enerji kaynaklarının kullanımına bağlıdır. Petrol fiyatlarındaki yükseliş ne kadar fazla ve uzun süreli olursa makroekonomi üzerindeki etkileri de o kadar büyük olmuştur. Petrol fiyatındaki artış nedeniyle oluşan ticaret kayması, petrol ithal eden devletlerden petrol ihraç eden devletlere doğru bir gelir kaymasına yol açtığı net bir şekilde görülmüştür. Petrolün belirleyicileri bu kadar önem arz ederken petrol fiyatlarını en çok etkileyen kuruluş OPEC üzerinde durmamak olmazdı. Petrol ihraç eden ülkelerin önemine gelince, bu ülkeler dış ticaretlerini finanse etmek ve kendilerini finansal spekülâtorlerden korumak için sakladıkları uluslararası rezervlerin büyük kısmını ABD doları olarak tutmaktadırlar. Çünkü tüm küresel petrol ticareti dolar üzerinden yapılmaktadır. Bu yüzden de her ülke dolar saklamaktadır. Bu da Amerikan ekonomisine faizsiz borç sağlamaktadır. Amerikan dolarının gücü de işte buradan gelmektedir. OPEC 'in tüm petrol satışlarını dolar üzerinden yapması etkindir. İşte ABD bu durumda devreye girmektedir. Dünyada ki petrol rezervlerinin yarısından fazlası Ortadoğu'da OPEC üyesi ülkelerde bulunurken ve dolara bağlıyken bu tahtını kimseye vermek istemeyecektir.

Özellikle de petrol ihraç eden ülkelerin değişen petrol politikaları ticari dengeleri, enflasyon oranlarını ve ekonomik faaliyet seviyelerini etkilemektedir. Ülkelerin, değişen petrol politığıne karşı paniğe kapılan ABD'nin egemenliğini devam ettirmek için petrolde para birimi değiştiren ülkelere neler yaptığı, özellikle de konumuz gereği en çok İran üzerinden hareketle ABD'nin İran'a uygulamış olduğu ambargolar analiz edilmiş ve aslında bu ambargoların ABD'nin İran'ın petrol borsası kurması petrolü başka para birimiyle satması ana etken olduğu sonucuna varılmıştır. Yaptırımlar ile petrol ürün alım ve satımına getirilen yasak nedeniyle oluşan petrol pazar sıkıntısı, bankacılık işlemlerinin yasaklanması, uluslararası ticari faaliyetlerinin zarar görmesi önemli sonuçlardır. Bunlar belki konuyla alakasız gibi dursa da aslında ABD'nin ne için savaş verdiğinin en büyük kanıtıdır. Sarsılmakta olan konumunu güçlendirmeye çalışmaktadır.

Peki, ABD bu duruma nasıl geldi? Başlı başına tezin tümü bu süreç üzerine kuruludur. ABD doları gücünü büyük oranda dünya petrol ticaretini dolar cinsinden yürütmesinden almaktadır. Fakat doların dünya ekonomisindeki hâkimiyetinin, Amerika Birleşik Devletleri'nin cari işlemler açığı, avronun alternatif uluslararası para olarak ortaya çıkması, yabancı merkez bankalarının döviz rezervi biriktirmesi ve bu rezervleri çeşitlendirme kararları çerçevesinde, Amerikan doları egemen uluslararası para olma özelliğini sürdürmede bir çok sorunla karşılaştığı görülmüştür. Süreç Amerikan dolarının daha fazla zorluklarla karşılaşacağına da işaret etmektedir. Rezerv para dünya çapında işleyen bir kredi sisteminin de garantörüdür. Amerikan ekonomisinin dünya ekonomisindeki yeri ve doların egemen para

olma özelliği dikkate alındığında, bu çalışmanın bulguları diğer yandan Euro'nun egemen para olarak doları kısa vadede geride bırakma potansiyelinin az olduğunu göstermektedir. Genel bir sonuç olarak, uluslararası para sisteminin 21. yüzyılda birden fazla uluslararası paranın etkinliğini sürdürmesine ve doların hâkimiyet derecesinin azalmasına tanıklık etmesinin daha muhtemel bir durum olacağını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Avrupa Topluluğu ve Türkiye.* (1993). T.C. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı.
- Malaysia, Iran Discuss the Use of Gold Dinar.* (2003, 07). 09 2011 tarihinde Asia Times: http://www.atimes.com/atimes/Southeast_Asia/EG03Ae01.html adresinden alındı
- Annual Report.* (2004). *Annual Report.* IMF.
- The Euro Area in the World Economy-developments in the First. (2004, 05 05). *Euro Papers*, s. 39.
- Free Forex Newsletter. (2007). *50 Factors that Affect the Value of the US Dollar.* Free Forex Newsletter.
- İran Petrol Ticaretinde Dolar ve Eurodan Vazgeçiyor.* (2010, 12 08). 01 2012 tarihinde İran Petrol Ticaretinde Dolar ve Eurodan Vazgeçiyor: <http://www.euractiv.com.tr/5/article/iran-petrol-ticaretinde-dolar-ve-eurodan-vazgeiyor-011608> adresinden alındı
- Dünya 'da ve Türkiye 'de 2011 Yıl Sonu Ekonomik Görünüm.* (2011). 02 2012 tarihinde TÜRMOB Web: <http://www.turmog.org.tr/turmogweb/Attachment.aspx?param=+quFU/yYHWfp3iGFDtITdqiAeyPf8+xFlKYIwnVmGpOpTCv0WluQm6kLPcz76xorP6XqAp+FdaI=> adresinden alındı
- Batı Politikası Çin'in İran Üzerinde Etkisini Arttırıyor.* (2012, 01 20). 02 25, 2012 tarihinde Batı Politikası Çin'in İran Üzerinde Etkisini Arttırıyor: <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haberYazdir&ArticleID=193504&tip=haber> adresinden alındı
- Iraq Parliament Approves 2012 Budget.* (2012, 02 23). 03 02, 2012 tarihinde Your Middle East: http://www.yourmiddleeast.com/news/iraq-parliament-approves-2012-budget_5001 adresinden alındı
- Regulations: Council Regulation (EU) No 267/2012. (2012, 03 23). *Official Journal of the European Union.*
- ABD'den Son Uyarı: Hürmüz Kırmızı Çizgimizdir.* (tarih yok). 01 08, 2012 tarihinde Hurriyet.com.tr: <http://www.hurriyet.com.tr/planet/19633574.asp> adresinden alındı
- Aktan, C., & Şen, H. (2002). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Yeni Türkiye Dergisi*, 1-9.
- Alta, Y. (tarih yok). *Döviz Kurunun Belirlenmesi.* 11 2011 tarihinde <http://www.acikders.org.tr/>: <http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CFsQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.acikders.org.tr%2Fpluginfile.php%2F2316%2F>

mod_resource%2Fcontent%2F3%2Fbolum13-doviz.pdf%3Fforcedownload%3D1&ei=rGnLT6y1DMfesgbz65SVAQ&usg=AFQjCN EQqYEmuT_ adresinden alındı

- Ardor, H., & Öztürk, F. (2007). Ortadoğu Petro-Dolarları, Petro-Dolar Yeniden Döngüsü Ve Küresel Rekabet. *Akademik Orta Doğu*, 2(1), 165-188.
- Arıkan, A. N. (2008). *Amerika Birleşik Devletlerindeki Mali Kriz ve Petrol Fiyatlarındaki Değişimlerin Nedenleri ve Sonuçları*. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Arısan, N. (tarih yok). *Euro'nun Genel Makro Ekonomik Etkileri*. 03 2012 tarihinde Euro'nun Genel Makro Ekonomik Etkileri: www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/eurokitap/euromakro.doc adresinden alındı
- Armaoğlu, F. (tarih yok). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (14 b.). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Aslanoğlu, E. (tarih yok). *Dolar mı? Euro mu?* 02 2012 tarihinde Dolar mı? Euro mu?: <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/213497.asp> adresinden alındı
- Atiker, M. (tarih yok). *Orta Dogu, Petrol ve ABD*. 12 2011 tarihinde Orta Dogu, Petrol ve ABD: http://www.kto.org.tr/d/file/ortadogu_rapor.pdf adresinden alındı
- Aydın, A., & Şahin, L. (2010). Küresel Krizlerin Petrol Tüketimi Ve Petrol Fiyatları Üzerindeki Etkileri. *Turgut Özal Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-1 Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim Bildiriler Kitabı* (s. 37-55). Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Ayhan, V. (2006). *İmparatorluk yolu: Petrol Savaşlarının Odağında Orta Doğu*. Nobel Yayınları.
- Bayraç, H. N. (2007). *Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi*. 12 2011 tarihinde Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi: <http://www.turksam.org.tr/a1156.html> adresinden alındı
- Bayraktar, Y., & Öztürk, N. (2010). Döviz Kurlarını Açıklamaya Yönelik Yeni Yaklaşımlar. *C.Ü.İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 157-191.
- Bernanke, S. B., Gertler, M., Watson, M., Sims, C. A., & Friedman, B. M. (1997). Systematic Monetary Policy and the Effects of Oil Price Shocks. *Brookings Papers on Economic Activity*, 91-157.
- Birinci, Y. (2001). *Euro'nun Uluslararası Finansal Piyasalar ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*. İstanbul: Alfa Yayını Dağıtım.
- Bittlingmayer, G. (2005). Oil and Stocks: Is it War Risk? *The American Economic Association*, 1-30.

- Boratav, K. (tarih yok). *Üç Krizde Dış Kaynak Hareketleri*. 11 2012 tarihinde Üç Krizde Dış Kaynak Hareketleri:
http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_Uye/BoratavMayis10.pdf
 adresinden alındı
- Clark, W. (2004). *The Real Reasons Why Iran is the Next Target: The Emerging Euro-denominated International Oil Marker*. 04 19, 2012 tarihinde The Real Reasons Why Iran is the Next Target: The Emerging Euro-denominated International Oil Marker:
<http://globalresearch.ca/articles/CLA410A.html> adresinden alındı
- Clark, W. (2005). *Oil, Iraq and the Future of the Dolar: Petrodollar Warfare*. Canada: New Society Publishers.
- CNG Fuel Stations Reaching 3.000. (tarih yok). 01 2012 tarihinde CNG Fuel Stations Reaching 3.000: <http://www.shana.ir/184054-en.html> adresinden alındı
- Cohen, B. (tarih yok). Global Currency Rivalry: Can the Euro Ever Challenge the Dollar. *Journal of Common Market Studies*, 41(4), 577.
- Çarıkçı, E. (tarih yok). *Son Yüzyılda Dünya Ekonomisi ve Türk Dünyası*. 02 2012 tarihinde Son Yüzyılda Dünya Ekonomisi ve Türk Dünyası:
<http://www.ekodialog.com/Makaleler/dunya-ekonomisi-ve-turk-dunyasi.html>
 adresinden alındı
- Demir, H. (tarih yok). *Basra Körfezi Petrolü, İran ve Yaptırımlar*. 02 2012 tarihinde Orsam.org.tr: <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=3295> adresinden alındı
- Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu. (2012, 02 22). *Türkiye-İran-Irak Son Gelişmeler*. 03 12, 2012 tarihinde Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi:
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=2088:tuerkiye-ran-irak-son-gelimeler&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150 adresinden alındı
- Dünya Bülteni, ABD 'Petro-Dolar'ın Saltanatını Koruma Peşinde*. (tarih yok). 03 2012 tarihinde Dünya Bülteni, ABD 'Petro-Dolar'ın Saltanatını Koruma Peşinde:
<http://www.itibarhaber.com/ekonomi/22408-abd-petro-dolarin-saltanatini-koruma-pesinde> adresinden alındı
- Eichengreen, B. (1997). *The Euro as a Reserve Currency*.
- Emeklier, B., & Ergül, N. (2010). Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler Ve Petropolitik. *Bilge Strateji*, 1(3), s. 52-74.
- Energy Bulletin*. (tarih yok). 10 2011 tarihinde Energy Bulletin:
<http://www.energybulletin.net/> adresinden alındı
- Euro-Dolar Paritesi Hakkında*. (tarih yok). 01 2012 tarihinde Euro-Dolar Paritesi Hakkında:
<http://www.eurodolarparitesi.com/eur-usd-paritesi-hakkinda.html> adresinden alındı

- Francis, D. R. (2007). *Euro Gives Dolar a Run for its Money*. 10 2011 tarihinde Christian Science Monitor:
<http://globalpolicy.org/socecon/crisis/tradedeficit/2007/0108euro.htm> adresinden alındı
- Fuller, G. E. (2008). *The New Turkish Republic: Turkey As A Pivotal State In The Muslim World*. Washington: United States Institute of Peace Press.
- Gawdat, B. (2006). Nuclear Proliferation: The Islamic Republic of Iran. *Iranian Studies*, 39(3), 313.
- Gedik, E. (2012, 03 07). *Nükleer Silah Bahane, Abd'nin Hedefi 'Petro-Dolar'ın Saltanatını Korumak!* 03 18, 2012 tarihinde Nükleer Silah Bahane, Abd'nin Hedefi 'Petro-Dolar'ın Saltanatını Korumak!: <http://www.aksam.com.tr/nukleer-silah-bahane,-abdnin-hedefi-petro-dolarin-saltanatini-korumak--103313h.html> adresinden alındı
- Gedik, E. (tarih yok). *Hürmüz kapanırsa petrol 200 dolara çıkar*. 01 09, 2012 tarihinde Aksam.com.tr: <http://www.aksam.com.tr/hurmuz-bogazi-kapanirsa-petrol-200-dolara-cikar,-cari-acik-36-milyar-dolar-artar-91327h.html> adresinden alındı
- Gelb, A. (1986). *“Adjustments to Windfall Gains: A Comparative Analysis of Oil Exporting Countries”*, *Natural Resources and the Macroeconomy*. Oxford.
- Gerard, C., & Klingebeitl, D. (1999). *Bank Insolvencies: Cross Country Experiences*. New York: Policy Research Working Paper.
- Gisser, M., & Goodwin, T. H. (1986). Crude Oil and the Macroeconomy: Tests of Some Popular Notions:Note. *Journal of Money, Credit and Banking*, 95-103.
- Gök, A. (2006). Alternatif Döviz Kuru Sistemleri. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(1), 131-145.
- Gökay, B. (2008, 02 17). *Petrodolar'ın Sonunun Başlangıcı: Irak'ı İran'a Bağlayan Nedir?* 03 2012 tarihinde Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi:
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=70:petrodolarn-sonunun-balangc-irak-rana-balayan-nedir&catid=77:ortadogu-analizler&Itemid=150 adresinden alındı
- Graham, E. F., & Ian, O. (1997). *Foreign Affairs*. 43-45.
- Gürün, S. (tarih yok). *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi* . 01 2012 tarihinde Tübitak:
http://www.biltek.tubitak.gov.tr/merak_ettikleriniz/index.php?kategori_id=5&soru_id=753 adresinden alındı
- Ham Petrolden Tüketiciye Akaryakıt, LPG ve Fiyat Oluşumu*. (tarih yok). 11 2011 tarihinde Ham Petrolden Tüketiciye Akaryakıt, LPG ve Fiyat Oluşumu: www.petder.org.tr adresinden alındı

- Hamilton, J. (1983). Oil and The Macroeconomy Since World War II. *The Journal of Political Economy*, 228-248.
- Hepaktan, E. (2009). Türkiye'nin Marshall-Lerner Koşuluna İlişkin Parçalı Eşbütünleşme Analizi. *Yönetim Ve Ekonomi*, 16(1), 39-55.
- In depth coverage of Global financial crisis from the Financial Times.* (tarih yok). 11 2012 tarihinde World business, finance and political news from the Financial Times–FT.com Europe: <http://www.ft.com/indepth/global-financial-crisis> adresinden alındı
- İnce, T. (2001). *Euro'nun Türk Ekonomisine Muhtemel Etkileri*. 12 2011 tarihinde Euro'nun Türk Ekonomisine Muhtemel Etkileri: http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=403&id=24 adresinden alındı
- İran'a AB'den de Petrol Yaptırımı Yolda.* (tarih yok). 01 05, 2012 tarihinde Cnnturk.Com: <http://www.cnnturk.com/2012/dunya/01/05/irana.abden.de.petrol.yaptirimi.yolda/643400.0/index.html> adresinden alındı
- Katz, C., & Mahler, A. (1992). Three Views of the Latin American Debt Crisis. *Cooperation and Conflict*, 2(27), 191-213.
- Katzman, K. (2007). *CRS Report for Congress*. The Iran Sanctions Act (ISA).
- Katzman, K. (2008). *CRS Report for Congress*. The Iran Sanctions Act (ISA).
- Kısacık, S. (2010, 08). *Alternatif Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları Çerçevesinde Türk-Amerikan İlişkileri*. 11 2012 tarihinde Alternatif Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları Çerçevesinde Türk-Amerikan İlişkileri: http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=786:alternatif-petrol-ve-doalgaz-boru-hatlar-cercevesinde-tuerk-amerikan-likileri&catid=131:enerji&Itemid=146 adresinden alındı
- Köse, H. (2006). *Competition Between Euro And US Dollar In International Markets And In Turkey*. Ankara: A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University.
- Lardic, S., & Mignon, V. (2006). The Impact of Oil Prices on GDP in European Countries: An Empirical Investigation Based on Asymmetric Cointegration. *Energy Policy*, 3910-3915.
- Mercül, A. (2002). *Tüm Yönleriyle Türkiye-AB ilişkileri, Ekonomik-Parasal Birlik Sürecindeki Gelişmeler ve Türkiye*. Elif Kitabevi.
- Mork, K. A. (1989). Oil and the Macroeconomy when Prices Go Up and Down: An Extension of Hamilton's Results. *The Journal of Political Economy*, 740-744.
- Odabaşı, H. (tarih yok). *Paranın Efendileri*. 02 2012 tarihinde islamiKariyer.com: <http://www.islamikariyer.com/klm/paranin-efendileri.html> adresinden alındı

- Okay, N. (2003). Euro'nun Finansal Piyasalar Açısından Önemi. *Pivolka*, 4-5.
- Olçay, C. A. (2006). Euro'nun Uluslararası Rolü: Amerikan Doları ile Bir Karşılaştırma. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 131-166.
- OPEC. (tarih yok). 10 2011 tarihinde Vikipedi: http://tr.wikipedia.org/wiki/OPEC#D.C4.B1.C5.9F_ba.C4.9Flant.C4.B1lar adresinden alındı
- Özbek, D. (2004). *Uluslararası Rezerv Seçimine Yönelik Kriterler ve Euroya Yönelik Bir Değerlendirme*. Ankara: G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi.
- Özbek, O. (2009). Ekonomi-Küresel Krizin Dünya Ekonomisine Etkileri Ve Geleceği. *AR&GE Bülten*.
- Özcan, N. A., & Özdamar, Ö. (2009). Iran's Nuclear Program and the Future of US-Iranian Relations. *Middle East Policy*, 26(1), 125.
- Petrogas.Com. (tarih yok). 02 2012 tarihinde Petrogas.Com: petrogas.com adresinden alındı
- Pollet, J. (tarih yok). *Predicting Asset Returns with Expected Oil Price Changes Available*. 01 2012 tarihinde Predicting Asset Returns with Expected Oil Price Changes Available: <http://ssrn.com/abstract=722201> adresinden alındı
- Sander, O. (2003). *Siyasi Tarih (1918-1994)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Satman, A. (2006). Dünyada Enerji Kaynakları. *I. Ulusal Türkiye'de Enerji ve Kalkınma Sempozyumu*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- Sezer, H. A. (2008, 08 11). *Küresel Güç Mücadelesi ve Petrol Politikaları*. 10 2011 tarihinde Küresel Güç Mücadelesi ve Petrol Politikaları: http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=178:ku eresel-guec-muecadelesi-ve-petrol-politikalar&catid=116:analizler-ekonomi&Itemid=145 adresinden alındı
- Spino, D. (1999). *The Hidden Hand Of American Hegemony: Petrodollar and International Markets*. Cornell University Press.
- Stratejik Araştırmalar Enstitüsü. (2010). *Üretici Ülkelerin Petro-Politiği 2010-2025*. İstanbul: Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Suriye İçin Toplandılar, İran'a Yaptırım Kararı Aldılar. (tarih yok). 12 01, 2011 tarihinde Haberturk.Com: <http://www.haberturk.com/dunya/haber/693310-suriye-icin-toplandilar-irana-yaptirim-karari-aldilar> adresinden alındı
- Tahmassebi, H. (1985). *The Changing Environment of the World Oil Markets: Can OPEC Face the Challenge?* Boulder: Westview Press.

- Tavlas, G. (2003, 09 10). *Para Birimlerinin Uluslararası Kullanımı: Amerikan Doları ve Euro*. 02 2012 tarihinde Para Birimlerinin Uluslararası Kullanımı: Amerikan Doları ve Euro: <http://www.geocities.com/wallstreet/9961/mak6.htm> adresinden alındı
- Teker Leblebici, D., Akçay, M., & Akçay, G. (tarih yok). Reel sektör kur riski yönetiminde forward ve opsiyonların performans değerlemesi: ampirik bir uygulama. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 204-222.
- Töre, N. (2001). *Avrupa'da ve Dünyada Euro'lu Günler*. Ankara: Asomedia.
- Turan, G. G. (1980). *Uluslararası Para Sistemi Dünyü ve Bugünü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Viceira, L. M., Serfaty-de Medeiros, K., & Campbell, J. (2007). Global Currency Hedging. *NBER Working Paper*.
- Vikipedi. (tarih yok). 01 2012 tarihinde Vikipedi: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Petrol> adresinden alındı
- Willan, H. F. (2010). *Iran Sanctions: a Consultative Discussion With U.S. State Department*. London: Holman Fenwick Willan LLP.
- Yergin, D., & Stanislaw, J. (1997). *The Commanding Heights: The Battle for the World Economy*. 10 2011 tarihinde PBS: http://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/minitext/ess_nixongold.htm adresinden alındı
- Yıldızoğlu, E. (2009, 03 31). *Geçiş Sürecinde Belirsizlikler*. 10 2011 tarihinde Cumhuriyet Gazetesi: <http://www.cumhuriyet.com.tr> adresinden alındı

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Fatma SARAÇ
Doğum Tarihi ve Yeri : 23.04.1987 – Antalya
Medeni Durumu : Bekâr

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Antalya Lisesi (1999 – 2004)
Lisans Diploması : Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi İktisat Bölümü (2005 – 2009)
Yüksek lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası
İlişkiler Ana Bilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bölümü
Tez Konusu : Dolar ve Euro’nun Petrol Piyasasındaki Rolünün Analizi
Yabancı Dil : İngilizce (Orta derece)

İş Deneyimi

- Çalıştığı Kurumlar** :
- İsa Gökdoğan ve Ortakları SMMB – Isparta (1 Eylül 2007 – 1 Mayıs 2008)
 - BI-LO Center North Carolina – USA (13 Haziran 2008 – 1 Eylül 2008)
 - Vakıflar Bankası T.A.O – Antalya Şubesi (22 Eylül 2010 - ...)